

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Antropoloji Anabilim Dalı

**GELENEK VE MODERNİTE ARASINDA İYİLEŞTİRME
UYGULAMALARI**

Gamze ELBUDAK

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2022

GELENEK VE MODERNİTE ARASINDA İYİLEŞTİRME UYGULAMALARI

Gamze ELBUDAK

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Antropoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2022

ÖZET

ELBUDAK, Gamze. *Gelenek ve Modernite Arasında İyileştirme Uygulamaları*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2022

Geleneksellik uzun süre modernliğin zıttı olarak algılanmış ve modernitenin yayıldığı alanlarda onun gölgesinde kalmıştır. Bununla birlikte, birçok geleneksel iyileştirme uygulaması eski zamanlardan bugüne dek sürdürülmüştür. Yapılan son çalışmalar gösteriyor ki geleneksellik ve modernlik bir yandan zıt içeriklere sahipken diğer yandan her geçen gün değişen özellikleri nedeniyle birbirini kapsayabilmekte ve etkileyebilmektedir. Geleneksel yöntemlere dayandığı savunulan iyileştirme uygulamalarının, modernliğin daha baskın olduğu bir kültürel ortamda ifade buluş şekilleri bu araştırmaya konu edilmiştir. Uygulayıcıların anlatımlarının bu yöntemlerin modernite ve geleneklerle olan ilişkisini nasıl yansıttığı sorunu buradaki araştırmalara yön verir.

Söz konusu iyileştirme uygulamalarının Türkiye'deki çeşitliliği dolayısıyla araştırma alanlarının sınırlandırılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu sebeple eski zamanlardan bugüne dek bir iyileştirme aracı olarak kullanılan elle dokunma yöntemini içeren üç uygulama seçilmiştir. Bunlar: çeşitli yöntemlerin eklemlendiği spesifik bir masaj tekniği, Mikusano Mitakara ve Reiki'dir. Araştırma alanlarındaki ifadelerin betimlenerek incelenmesi sonucunda uygulayıcıların, iyileştirme yöntemlerini ve kendilerini modernlik ile geleneksellik arasında çeşitli bağlamlarda konumlandırarak uygulamaları aktardıkları ve sürdürdükleri anlaşılır.

Anahtar Sözcükler:

İyileştirme, gelenek, modernite, beden, ifade, öznellik, konumlandırma

ABSTRACT

ELBUDAK, Gamze. *Healing Practices Between Tradition and Modernity*, Master's Thesis, Ankara, 2022

Traditionality has long been perceived as the opposite of modernity and it has been overshadowed in areas where modernity has spread. However, many traditional healing practices have been carried on from ancient times to the present. Recent studies show that traditionality and modernity, on the one hand, have opposite contents, on the other hand, they can cover and influence each other due to their changing features every day. The forms of expression and invention in a cultural environment where modernity is more dominant of the healing practices, which are claimed to be based on traditional methods, are the subject of this research. The question of how practitioners' expressions reflect the relationship of these methods with modernity and tradition directs the research here.

Due to the diversity of healing practices in Turkey, there was a need to limit the research areas. For this reason, three practices including the hand-touch method, which has been used as a healing tool since ancient times, have been selected. These are: a specific massage technique in which various methods are articulated, Mikusano Mitakara and Reiki. As a result of the descriptive analysis of the expressions in the research areas, it is understood that the practitioners transfer and maintain the practices by positioning the healing practices and themselves in various contexts between modernity and tradition.

Keywords:

Therapy, tradition, modernity, body, expression, subjectivity, positioning

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
GİRİŞ.....	1
1.BÖLÜM: İYİLEŞTİRME UYGULAMALARI	6
1.1. İYİLEŞTİRMENİN KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİĞİ	6
1.1.1. İyileştirici Dokunuş.....	13
1.1.2. İyileştirme Uygulamalarının Sınıflandırılması	19
2. BÖLÜM: MODERNLEŞME VE GELENEKLER	24
2.1.GELENEK	24
2.2.MODERNİTE	29
2.2.1.Modernleşen Türkiye	38
2.2.1.1.Geleneksel İyileştirmenin Süreğenliği ve Türkiye.....	47
3. BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE	58
3.1. BEDENLEŞME (EMBODIMENT) VE DİKKATİN BEDENSEL BİÇİMLERİ (SOMATIC MODES OF ATTENTION)	59
3.2. ÖZNEMLİK (SUBJECTIVITY) VE KONUMLANDIRMA (POSITIONING)	65

4.BÖLÜM: ALAN	69
4.1. SORUN VE AMAÇ	69
4.2. ARAŞTIRMA SÜRECİYLE İLGİLİ NOTLAR	70
4.3. YÖNTEM	72
4.4. BİO HAY HAY DOĞAL MASAJ SALONU	73
4.4.1. Şifacının Öznel Dili	81
4.4.2. Modernleşme ve Geleneksel Bilgi	85
4.4.3. Güncel Hastalıkların Sebepleri ve Çözümler.....	87
4.4.3.1. Pandemi	92
4.5. KEYİFLİ GELENEK MİKUSANO MİTAKARA	95
4.5.1. Karşılaşmalar	97
4.5.2. Kültür, Sağlık ve Hastalık	98
4.5.3. Tıbbi Yaklaşımlar.....	105
4.5.3.1. Pandemi	109
4.6. EVRENSEL YAŞAM ENERJİSİNİN DOKUNUŞU: REİKİ	112
4.6.1. Geleneğin Dönüşümü	113
4.6.2. Görülen ve Görülmeyen.....	120
4.6.3. Sağlığın İzinden Reiki'ye	126
4.6.3.1. Pandemi	129
SONUÇ	131
KAYNAKÇA	134
EK 1: ORJİNALLİK RAPORU	142
EK 2: ETİK KURUL İZİNİ	143

GİRİŞ

Kültür, sağlık ve insan birbirlerini var eden ve dönüştüren ilişkilere sahiptir. Bu, onlar hakkında bilgi edinmek isteyen araştırmacının birine bakarak diğeriyle ilgili çıkarım yapabileceği anlamına gelir. Mesela tarihte ve bugün uygulanan birçok yöntemdeki hastalık ve sağlıkla ilgili çeşitli görüşlerden yararlanılarak içinde yaşanan kültürle ilgili bir şeyler öğrenilebilir. Benzer şekilde kültürün özellikleri bilindiğinde o kültür içindeki şifa yöntemleri daha iyi anlaşılabilir.

Kültür, insan, sağlık arasındaki etkileşimlerin farklı yönlerden gerçekleşmesi de bunun sonucunda meydana gelen olguların çeşitlenmesine yol açar. İyileştirme yöntemlerinin çeşitliliğinin de bu ilişkilere dayandığı fikrinden yola çıkılarak birinci bölümde bu çeşitliliğin içine girilerek söz konusu durumu yansıtan örnekler aktarılmak istendi. Zira geleneksel yöntemlere dayandığı savunulan iyileştirme yöntemlerinin güncel kültür içindeki ifadelerini konu edinen bu çalışmada kültür, insan ve sağlık arasındaki bağın yansımaları temelinde incelemeler yapılır bu nedenle bu ilişkilerin anlaşılması önemlidir.

Bu çalışmanın konusu olarak geleneksel iyileştirme yöntemlerinin seçilmesi ve araştırma bölgesinin Türkiye olması nicelik olarak fazla ve içerik olarak karmaşık birçok türün alanına adım atıldığı anlamına gelir. Çalışmanın, araştırmacının öğrenim süresinde amacına ulaşabilmesi için alanların sınırlanması gereği duyulmuştur. Bunun için elle dokunma yoluyla iyileştirme içeren üç uygulama belirlenmiştir. İyileştirme uygulamalarının çeşitliliği içinde ortak bir özellik olarak elle dokunmanın, ayrıca bir iyileştirme yöntemi olarak kullanılmasının geçmişi oldukça eskiye dayanır. Bu iyileştirme aracı bugün modern tıpta teşhis etmede olmazsa olmazlardan biridir ve diğer yandan birçok geleneksel iyileştirme yönteminde aktarılan belli başlı unsurlar arasında yer alır. Araştırma alanlarının sınırlarının bu özellik esas alınarak çizilmesi, bu eski yöntemin modern kültür içindeki güncel kullanımıyla ilgili de gözlem yapma fırsatı yaratacaktır. Dokunmanın iyileştirici özelliği daha yakında incelenmek üzere 1. bölümde ayrı bir başlık altında değerlendirilmiştir.

Modern tıp dışında kullanılan uygulamalar geleneksel iyileştirmeler, alternatif tıp, tamamlayıcı tıp başlıkları altında tanımlanmaya çalışılmışlardır. Fakat aslında adlandırılmak istenen uygulamaları kullananlar yapılan tanımlamalardan farklı tanımlar yapmış (Kaplan, 2008:170) veya bunların hiçbirini kullanmamışlardır (Dole, 2004: 257). Kavramlarla ilgili çeşitli görüşler 1. Bölümde aktarılmıştır. Zira bu çalışmada da iyileştirme yöntemlerinin sınıflanan kategorilerden farklı ifadelerle ortaya çıktıkları fark edilir ve çeşitli güncel kültürel yansımalar taşırlar. Etmenler olarak modern kültürel ve geleneksel kültürel unsurların varlığı ve en önemlisi bunların güncel kültürün içinde bir arada görülmeleri merak uyandırmaktadır. Çünkü geleneksellik uzun süre modernliğin karşıtı olarak tanımlanmıştır (Onbaşı, 2003).

Modernite değişim, gelişim ve bunlarla ilişkilendirilen akıl, bilim, teknoloji gibi öğelerle ilişkilendirilirken gelenekler zaman içinde bir yerlerde donmuş ve bu haliyle aktarılan değişime açık olmayan bilgilerle, dogmalarla özdeşleştirilmiştir. Oysaki tarihte ve ona karışacak olan bugünde, bu iki kültürün bir arada sürdürüldüğü, iç içe geçebildiği alanlar olduğu bilinir. Bu araştırmaya konu olan iyileştirme yöntemlerinin kültürel kaynakları olarak geleneksellik ve modernlik kavramlarının tartışılması gereği duyuldu ve bu sebeple 2. Bölümde bunlara yer verilmiştir.

Geleneksel veya alternatif tıbbın modern Batı'da kültür içinde konumlandırılmasının değişimi ve söz konusu coğrafyaların Türkiye'nin modernleşme hikayesiyle bağlantısı dolayısıyla bu iki konu aynı bölümde incelenmiştir. Modern kültürden karşı kültür hareketi olarak doğan New Age; doğaya dönüş, ana akım kültürün eleştirisi, Doğu mistisizmi ve tıbbı, dönemin politik olayları gibi yansımalar taşırken bunlarla ilgili dışavurumlar birçok yönden gerçekleşmiştir. Budizm, Hinduizm gibi geleneksel dinlerin, modern şiirlerin, kitapların, yayınların bir arada olduğu; geleneksel çalgılarla modern müziğin birleştiği, geleneksel iyileştirme yöntemlerinin çok ilgi gördüğü, dönemin siyasi meselelerinin protesto edildiği bir dönem, modern Batı'da gerçekleşen bir harekettir. Modernliğin ve gelenekselliğin birbirine karşıt olduğu varsayılırsa New Age ne tam olarak modern ne de tam olarak gelenekseldir. Diğer yandan baskın modern kültürün karşısında duran bu hareket, bunu hem geleneksel hem modern özellikler taşıyarak yapmıştır. Kuzey Amerika'da ve Avrupa'da, geleneksel oldukları iddia edilen iyileştirme

uygulamalarına daha önce özellikle psikoloji alanında gösterilen ilgi de bu dönemden sonra yoğunlaşmıştır. New Age hareketi modern tıpta yaşanacak büyük değişimleri, bütüncül tıbbi yaklaşımları oluşturan dönüm noktası olmuştur.

Kuzey Amerika'da ve Avrupa'da zaman içinde yaşanan dönüşümler modernleşen diğer ülkeleri de etkisi altına almıştır. Bugün Türkiye'de sağlık siteminde yaşanan dönüşümlerin bu etkiyle ilgili olduğu görülmektedir. Türkiye'nin modernleşme politikalarıyla şekillendirilen yakın resmi tarihinde sağlık sistemindeki değişimlerin sağlığa yaklaşım, ekonomi, bilim, geleneksel iyileştirmeler gibi kültüre dair pek çok şeyi etkilediği söylenebilir. Aynı zamanda küresel bağlantılar sağlayan internetin varlığı ülkedeki modernleşmeyi şekillendirmektedir.

Bir bölgede veya tarihte hali hazırda var olan kültürel birikimin yeni bilgiler, ideolojiler, araçlar, mekanlar, yeni ekonomiler gibi unsurlarla karşılaşmaları onların içeriğini, sürdürülme yollarını etkiler. Küreselleşmeyle birlikte birçok kültürün yer değiştirdiği düşünülürse hem yerel kültürler hem taşınan kültürler yeni karşılaşmalar yaşarlar ve bunun sonucunda kullanımları terk edilebilir/ettirilebilir, yok olabilirler veya dönüşebilirler. Geleneksel iyileştirme uygulamaları bu bağlamda değerlendirildiğinde geleneğin zıttı olarak düşünülen modern kültür içindeki karşılaşmalarla birlikte bir kısmının sürdürülüyor olması bunun gerçekleşme yollarına dair merak uyandırmaktadır. Bu konu hakkında bilgiler içeren, Türkiye'deki yakın geçmiş ve güncel süreçle ilgili araştırma çalışmaları yapılmıştır (Dole, 2015; Ersoy, 2014; Kaplan, 2008; Wing, 2007; Yürür,2019)

Buradaysa geleneksel yöntemlere dayandığı savunulan üç iyileştirme yönteminin aktarımına ve sürdürülmesine aracılık eden en önemli şeylerden biri olarak ifade biçimleri üzerinde araştırma yapılmak istenmiştir. Modernitenin baskın olduğu bir kültürel ortamda, uygulayıcıların söylemlerinin bu yöntemlerin modernlik ve geleneksellik ile olan ilişkisini nasıl yansıttığı sorunu araştırmalara yön verir. Bu sebeple alan araştırmasındaki veriler uygulayıcıların çeşitli konulardaki görüşlerini yansıtan sözlerinden oluşur. Bu ifadelerin yorumlanmasıyla söz konusu uygulamaların uygulayıcıları açısından geleneksellik ve modernlikle olan ilişkisine dair bilgi edinmek; onların Türkiye'deki

modernleşme süreci içinde, varlıklarını sürdürme yollarına dair kayıtlar oluşturmak amaçlanır. Bunlar doğrultusunda araştırma yapılırken geçmişten bugüne iyileştirme aracı olarak kullanılan elle dokunma yönteminin güncel tezahürleriyle ilgili de fikir edinmek mümkün olur.

Araştırmanın sorununu çözümlmek için sorulan bazı sorular bu araştırmayı şekillendirdi. Örneğin, “söz konusu yöntemler nasıl ortaya çıktılar? Uygulayıcılar onları nasıl tanımlıyorlar? Hangi geleneksel yöntemlere dayanırlar? Bunlar güncel sağlık sorunlarına çözümler sunabilirler mi? Modern kültürde nasıl bir ekonomiye sahiplerdir? Modern bilimle, modern tıpla temasları var mıdır; varsa nasıl?” gibi sorular araştırma alanında, Geertz (2010:56)’in deyişiyle “kültürel tabakaları” eşelemek için kullanılan araçlardan bazılarıdır.

Kullanılan diğer araçlarsa güncel kültür yaklaşımlarıdır. Bunlar araştırmacının araştırma konusuna farklı açılardan yaklaşmasına olanak sağlayarak sorunu çözümlmeye götüren yolları şekillendirirler. Csordas(1990)’ın “*Embodiment as a Paradigm for Anthropology*” adlı makalesinde “kültürün varoluşsal zemini” olarak bedeni işaret etmesi, bedenin kültür araştırmalarında bakılması gereken önemli unsurlardan biri olabileceği fikrini verir. Nitekim, beden iyileştirme yöntemleri incelenirken doğal olarak karşılaşılan ortak bir unsurdur ve onun incelenmesi kültür ve araştırılan yöntemler arasındaki ilişkiye dair önemli şeyler sunabilir. Bu sebeple alan araştırmaları yorumlanırken Csordas’ın kültür araştırmaları için önerdiği bedenle ilgili iki paradigmadan yararlanılmıştır. Bunlar: “*embodiment* (bedenleşme)” ve “*somatic modes of attention* (dikkatin bedensel biçimleri)”dır. Bedenin ortak bir unsur olarak var olmasının yanında kişilerin, kültürün özneli olarak onun yorumlanmasında, dönüştürülmesinde ve çeşitlendirilmesinde rol oynayan varlıklar olmaları kültürel incelemelerde öznelliklerin diğer bir deyişle benliklerin incelenmesini önemli kılmaktadır. Ayrıca öznellikler, uygulayıcıların ifadeleriyle doğrudan bağlantı içinde olduğu için bu çalışmanın odak noktasında yer alırlar. Bütün bunlar göz önünde bulundurularak güncel kültürel çalışmalarda sıkça kullanılan iki kuramdan daha yararlanılmasına gereği duyulmuştur. Bunlar: “*subjectivity* (öznellik veya benlik)” ve bununla ilişkili olarak “*positioning* (konumlandırma)”dır. Kullanılan dört kuramın alanla

olan bağlantılarının tam olarak anlaşılması için 3. bölümde, bu yaklaşımlara yakından bakılır.

Uygulayıcıların yöntemleriyle ilgili anlatımlarında onların modernite ve geleneklerle olan temaslarının yansımalarını bulmak için modern kültür içinde kullanılan üç iyileştirme yöntemi seçilmiştir. Onlar hakkında anlatılanlar ve tarihleri düşünüldüğünde bu yöntemlerin geleneksel unsurlara dayandıkları söylenebilir. Dolayısıyla yöntemlerin gelenekler ve moderniteyle olan ilişkisini bulmak için elverişli alanlar olabilecekleri düşünülür. Diğer yandan bu yöntemlerden ikisi Reiki ve Mikusano Mitakara başka ülkelerden Türkiye'ye taşındıkları için modernlik ve gelenekselliğin sadece buraya özgü olmayan çeşitli yönlerini yansıtabilme özelliği taşırlar. Diğer yöntem olan masaj da hem Anadolu'da kırık-çıkıkçıların uyguladığı bir yöntemdir hem de Avrupa, Doğu Asya gibi başka birçok coğrafyada uygulanır. Bu araştırmada karşılaşılan masaj yöntemiye uygulayıcıların geçmiş ve güncel deneyimleriyle bağlantılı olarak birçok yöntemin bir araya getirilmesinden oluştuğu için karmaşıktır; bitkisel tedavi önerileri, akupresür gibi farklı yöntemlerin masajla birlikte kullanımını içerir. Her bir alanda uygulayıcılarla yöntemleri hakkında yapılan görüşmelerden elde edilen sözel veriler kültürel çalışmalarda sıklıkla kullanılan *yoğun betimleme* yöntemiyle yorumlanırlar. Tüm bunlar 4. Bölümde araştırma verileri olarak sunulur ve uygulayıcıların yöntemleriyle ilgili sözleri modernite ve geleneklerle ilişkiler bağlamında değerlendirilerek bu ilişkileri nasıl yansıttığı değerlendirilir. Böylece bu araştırmaya konu edilen uygulamaların Türkiye'deki güncel durumlarıyla ilgili verilere ve bu alandaki çalışmalara katkı sağlayabilecek bazı değerlendirmelere ulaşılabileceği umut edilmektedir.

1. BÖLÜM

İYİLEŞTİRME UYGULAMALARI

1.1. İYİLEŞTİRMENİN KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİĞİ

Kültür insanların sağlıklarıyla ilgili davranışlarını birçok yönden etkiler. Bugün, hemen her kültürde kişilerin hasta veya sağlıklı olup olmadıklarını belirleyen kültürel kıstaslar bulunur. Bu tür kıstaslar bireylerin yaşam örüntüleri; geleneklerin, kurumların, toplulukların tarih içindeki etkileşimleri, politik ereklere veya iktisadi plan ve beklentileri gibi birçok unsurun etkisi altında ortaya çıkabilir. Böylece sağlığa verilen önem; hastalıktan kaçınmanın yolları, tedavi yöntemlerini seçmede başvurulan kriterler bireysel ve sosyal yaşam içindeki dinamiklerle birlikte şekillenirler. Kişinin kendi bedeniyle ve diğer bedenlerle ilgili fikirleri, davranışları, duyguları böyle bir etkileşim ağının içinde ortaya çıkar. Sağlıklı veya hastalıklı olma haline yüklenen anlamlar da aynı etkenlerden beslenirler. Kültürel etkenler bir bireyden diğerine veya bir kültürden diğerine farklılık gösterdikçe insanların sağlıkla ilgili davranışları da çeşitlenir. Dolayısıyla sağlıkla ve onunla bağlantılı olarak hastalıkla ilgili birçok tanımın ortaya çıkması beklenir. Sağlık alanındaki literatür incelendiğinde gerçekten de benzer bir manzarayla karşılaşılır. Örneğin; Dünya Sağlık Örgütü; sağlığı (health), "sadece hastalıkların ve rahatsızlıkların olmayışı değil, bir bütün olarak fiziki, ruhi ve sosyal açıdan iyi olma hali" olarak tanımlar (WHO, 2006:1).

Sağlıklı olma haliyle ilgili bir başka tanıma göre, sağlık; psikanalist Eric Fromm(1960)'un deyişiyle esenlik (wellbeing), tam olmak, gizil güç ve yetenek neyse o olmak; neşe ve üzüntü için tam kudrete sahip olmak ya da bir başka deyişle sıradan insanın içinde yaşadığı yarı-uykudan uyanmak ve tamamen uyanık olmak demektir. Bunlara sahip olunması, aynı zamanda yaratıcı olmak da demektir; kendine, başkalarına, var olan her şeye tepki ve karşılık vermektir (aktaran Micozzi, 2015:96).

Kaplan (2008:52)'ın aktardığı bilgilere göre Ivan Illich, sağlığı bir uyum sağlama meselesi olarak görmektedir. Buna göre "sağlık ve acı, yaşanmış olarak insanı

hayvandan” ayırmaktadır. Eğer kişi sağlıklıysa, çevredeki değişimlere uyum sağlayabilir, büyüyebilir, yaşlanabilir, hastalanınca iyileşebilir, acı çekebilir ve ölümü huzurlu bir şekilde bekleyebilir. Bu tanıma göre sağlık aynı zamanda geleceği de kapsar. Dolayısıyla “hastalıklara karşı tedbir almak; önceden aşı olmak ve ilaç almak” da sağlığı belirler.

Knight (1985); Kaliforniya, Amazon havzası ve kuzey, kuzeybatı Avustralya’nın yerli kültürleriyle ilgili araştırmalarında bu kültürlerdeki şifa yöntemlerini incelemiştir. Knight; araştırmalarının sonucunda bu bölgelerdeki yerli kültürler arasında sağlıklı olma haliyle ilgili yorumlamaların benzerlik gösterdiğini fark eder. Bu kültürlerde sağlık, dünyanın yapısını oluşturan türden ikilikler olan güçler arasındaki dengeye bağlıdır. Bu güçler; sıcak ve soğuk, ıslak ve kuru, kan ve ateş, akrabalık ve seks ya da çığ ve pişmiş olma hali gibi zıtlıklar taşırlar. Bu zıtlıklardaki dengesizlikler hastalıklara yol açar ve tedavisi onların dengelenmesidir (s:671).

Bir kültürün sağlıkla ilgili davranışlar üzerindeki etkisi o kültürdeki öncelikli sağlık sistemlerini yani tedavi yöntemlerini de belirlemektedir. Örneğin modern kültürün yayıldığı bir bölgede bu kültürle birlikte ortaya çıkan modern tıbbın o bölgeye özgü diğer sağlık sistemlerinden daha çok tercih edilmesi onu öncelikli kılar. Öncelikli sağlık sistemleri popüler hale gelmiş; aynı alandaki diğer türleri bastırmış herhangi bir kültürel ögeye benzer şekilde aynı alandaki diğer daha az başvurulmuş uygulamaları da etkiler. Ancak bu durum yöntemlerin niceliksel ve yorumsal çeşitliliğini ortadan kaldıramamıştır. Bugün birçok yerde baskın sağlık sistemi olan modern tıp, benzer şekilde bulunduğu kültürde sağlıkla ilgili anlamsal çeşitliliği tamamen yok edememiştir. Bunun sebebi olarak, sağlık ve hastalık çevresinde oluşan anlamların her şeye rağmen sürekli değişimi kabul edilebilir. Crawford (2006), bu durumun sağlık kavramının metafor olarak ortaya çıkmasıyla alakalı olduğunu düşünmektedir:

Modern kültürde sağlığın önemi büyük oranda tıbbın muazzam etkisinin bir sonucu olmasına rağmen, tıbbi uygulamalar sağlıkla ilintili anlamların çoğalmasının önüne geçemedi. Diğer sözel pratikler gibi sağlık da metaforiktir- kültür içinde bulunan bir dizi anlamı özümser ve ifade eder (2006:405).

Sağlığın kültür içinde bulunan anlamları özümsemesi onunla ilgili pratikleri de şekillendirir. Bu durum iyileştirme yöntemlerinin çeşitliliği olarak ortaya çıkmıştır ve verimli bir gözlem alanı sunar. İyileştirme yöntemleri insanlığın acı, ölümler ve hastalıklarla olan mücadelesi sonucunda ortaya çıkarlar. Bu yöntemler çeşitlidir ve topluluğun kültürel örüntülerinin parçası olarak var olurlar. Birçok kültürde hastalıklardan korunma yollarını, hastalıkları teşhis etmeyi, onları tedavi etmeyi içeren fikirler ve usuller vardır ve bunlar bir araya gelerek o kültüre özgü iyileştirme geleneklerini oluştururlar. Dolayısıyla tedaviye yüklenen anlamlar da tıpkı sağlık ve hastalık gibi değişmekte ve çeşitlenmektedir. Örneğin; Richard Katz, Afrika'nın ortasında, Kalahari çölünde yaşayan !Kung kabileleri arasında yaptığı araştırmalarını aktardığı "Boiling Energy" kitabında !Kungların şifalanmayı tedavi etmekten daha farklı bir şey olarak gördüğünü belirtir. Burada şifa, fiziksel, psikolojik, sosyal ve ruhsal düzeyde sağlığı ve büyümeyi sağlamaya yöneliktir ve kişi, topluluk, bunları kuşatan çevre, kozmos üzerinde çalışmayı içerir. Bu anlamıyla şifa, !Kung kültürünü birleştiren ve geliştirip onu sarmalayan bir güce dönüşmüştür. Kültürün paylaşım ve eşitliğe vurgusu; ruhun ve güçlü birlikteliğin canlı yaşamı, şifa geleneğinin parçasıdır ve onunla desteklenir. Bütün gece yapılan şifa dansı, !Kungların şifa geleneğinin merkezinde yer alır (Katz, 1982:33).

Katz'ın incelediği türden şifa geleneklerinin çoğunluğunun bütüncül değerlendirmelere sahip olduğu bilinir. Birçoğunda şifa, zihin-beden-ruh bağlantısının yeterli düzeyde kurulmasıdır ayrıca topluluk ve çevrenin bağlantısı şifanın oluşmasındaki anahtar unsurlar olarak ortaya çıkarlar.

Modern tıpta bir hastalığın sebebi ve tedavi yöntemi hakkında uzmanlık alanları aynı veya farklı doktorlardan birbirinden farklı yaklaşımlarla karşılaşıldığı gibi tedavinin yani şifanın ne olduğuyla ilgili görüşler de farklılaşabilir. Bunun sonucu olarak modern tıpta da şifanın çeşitlenen yorumları gözlenir. Örneğin; Nöroloji doktoru olan Freud'un oluşturduğu gelenekten faydalanan biri olarak psikanalist Eric Fromm için şifa Freud'un önerdiği üzere yalnızca bilinç altını bilince getirmek değil, bundan ziyade ikisi arasındaki yarığın iyileştirilmesidir (Micozzi 2015: 96).

Şifanın yorumlarıyla ilgili örnekler aynı zamanda tedavi yöntemlerinin, iyileştirmeyi yapanların yani otacı, şifacı, lokman hekim, ocaklı ve modern tıpta doktor, hekim gibi çeşitli isimlerle anılan kişilerin veya bu sıfatları taşımamasına rağmen tedavi yapabilen kişilerin algılarının, deneyimlerinin, yorumlarının ve faydalandıkları bilgilerin iç içe geçmesiyle oluştuklarını gösterirler. Bedenle ilgili dışavurumların çeşitli kültürlerden insanların deneyiminden geçmesiyle *Navajo* tedavi yöntemleri, Dersim Alevilerinin iyileştirme geleneği, Çin’de uygulanan iyileştirme gelenekleri ve benzeri türde, antropolojik araştırmalara konu olan yerli tedavi kültürlerinin yanı sıra masaj, biyoenerji, kayropratik, Anat Baniel Metot ve modern tıbbi yöntemler gibi çok sayıda iyileştirme yönteminin ortaya çıktığı bilinir.

Her tedavi yönteminde hastalığın kaynakları, tedavisi ve korunma yollarıyla ilgili kültürün yapısına özgü yorumlamalara ve sunuş biçimlerine rastlanır. Bu özellikler tıpkı hastalık ve sağlık tanımları gibi içinde buldukları kültürün diğer unsurlarıyla bağlantı içindedir. Dolayısıyla kültürel çevrede yaşayan insanların etkilendiği politik koşullar, dil, din, eğitim, düşünsel geçmiş gibi kültürel unsurlar o toplumdaki iyileştirme yöntemlerinin içeriğini ve varoluş yollarını etkilemektedir. Bu durumda Kleinman’ın deyişiyle:

Dinden, dilden veya akrabalıktan kültürel sistemler olarak bahsettiğimiz anlamda; tıbbi da belirli sosyal kurumların düzenlemelerine ve kişiler arası etkileşim örüntülerine dayanan, sembolik anlamlardan oluşan bir kültürel sistem olarak görebiliriz. Hastalığa verilen tepkiler, kişilerin onu deneyimlemesi ve tedavi etmesi, onunla ilgili olan sosyal kurumlar; tüm kültürlerde birbiriyle bağlantılıdır. Sağlık sistemi bunların tamamından oluşur (Kleinman 1980:24).

Örneğin, modern kültür içinde veya öncesinde gelişen birçok iyileştirme yönteminde şifacılar hastalıkların kaynaklarını bir dizi göstergeyle belirlerler. Hastalığın kaynakları duyularla algılanan bedensel işaretlerde bulunabilir ve kültürün tarihsel, dinsel vb. özellikleriyle bağlantı içinde olabilir. Çin tıbbında ve Asya kıtasındaki diğer bazı iyileştirme geleneklerinde şifacılar hastalığın sebeplerini bedendeki meridyenlerin tıkanmasında bulmaktadır. Bu meridyenler vücudu baştan aşağıya doğru sararlar; toplamda 36 tanedir ve 12 tanesi iç organlardan geçen ana meridyenleri oluştururlar. Canlıya hayat veren güç, “*qi*” (*Çin. chi, Jap. ki*) bu hatlar üzerinde dolaşımındadır. Meridyenlerdeki herhangi bir tıkanıklık “*qi*”nin dolaşımını engeller ve “yaşamın

gücü”nün bedendeki devinimi sekteye uğrar; bu durumda hastalıklar ortaya çıkar. Bu tıkanıklıklar bazen şifacının dokunuşlarıyla, bazen başka göstergelerle veya araçlarla teşhis edilirler. Çin’in iyileştirme geleneğinin önemli bir parçası olan meridyenler ve “qi”, yer yer kurumsallaşmıştır ve halk inancının önemli bir rol oynadığı bir tıbbi yöntem olarak bin yıllar öncesinden bugüne gelmiştir. Başka bir coğrafyada, örneğin Türkiye’de Dersim Alevilerinin iyileştirme kültüründe bedene giren *melaketler* bazı hastalıkların kaynağıdır. Bu durumda hastalığın kaynağını bulmada Dersim’in yerlilerinin inançları kaynaklık etmektedir. Yürür bu bölgenin iyileştirme kültürünü incelediği kitabında, *melaketler* ve onlardan kaynaklı hastalıkların tedavisiyle ilgili bilgiler aktarır. Buradaki anlayışa göre *melaketler* felç, havale, yel (romatizma ağrıları) yapabilir. Yürür(2019)’ün verilerine göre:

Suse (sus yapmak, susturmak) sahibi bir dede, eliyle dokunarak, tükürüğü ya da nefesiyle bu hastalıkları iyileştirir. Suse, soy içinde geçer. Kureyşanların Süleyman kolunda suse, Wuşen’e geçmişti. Bitkileri, ilaçları annesi Ana İmise bilirdi, ama çocukluğundan beri annesi taliplere giderken hep küçük oğlu Wuşen’i yanında götürüyordu. Çünkü o üfürdüğü zaman, tükürdüğü zaman, yara derhal sağ olurdu. Suse, kadınlara geçmez, her zaman ocağın erkek çocuğuna geçer (Yürür, 2019:175).

Türkiye’deki iyileştirme geleneği olan kurşun dökme uygulamasına hemen her bölgede rastlanır. Bu şifa yönteminde hastalıkların kaynağı *nazar*dır. Eğer birine nazar değdiyse bu durum kendini ateş, terleme, korku, talihsizlik, sivilceler, ciltte kızarıklıklar ve kabuslar da dahil olmak üzere çeşitli biçimlerde gösterebilir (Dole, 2015:281). Nazar değdiği için rahatsızlanan insanlar kurşuncu kadınlara -yalnızca kadınlar kurşuncu olabilirler- gider ve kurşuncular hastalığın kaynağı olan nazarın için su tolu bir tasın içine başı kumaşla örtülü hastanın üzerinde kurşun dökerler. Daha sonra kurşunu okuyarak nazarın nereden geldiğini anlamaya çalışırlar. Bu uygulamaya göre nazarın çözülümü hastalıkların iyileşmesini sağlar.

Dolayısıyla, denilebilir ki beden yorumlanması kültürel çeşitliliğin parçası olarak ortaya çıkar ve bu yorumlamalar geniş anlam ağları oluştururlar. Yukarıda örneklendiği gibi bir coğrafyada hastalığın kaynağı bedendeki meridyenleri tıkanması olarak gösterilirken diğerinde *melaketlerden* veya *nazardan* hastalık geldiğine inanılır. Bu

yorumlama çeşitliliği benzer şekilde hastalıkları nelerin tedavi edeceğine dair oluşan kültürel birikimde de ortaya çıkar.

Karadeniz Bölgesi'nde Ordu iline bağlı Medreseönü adlı bir beldenin çevresindeki köylerde alan araştırması yapan Sylvia Wing Önder bu bölgede uygulanan tedavi uygulamalarıyla ilgili birçok bilgi toplamıştır. Wing, kitabında bu uygulamaları yöresel dilde kullanıldığı şekliyle “kocakarı ilaçları” olarak isimlendirir. İncelemesinde, *kocakarı ilaçlarını* uygulayan ve kullanan kadınların çevresindeki kültürel etkileşimleri holistik bakış açısıyla ele alır. *Kırık çıkıkçı teyzelerin*, yani *koca karı ilaçlarını* yapan şifacıların tedavi geleneklerine ağrı kesicileri de eklemiş olmaları kırık-çıkıkçıların çevrelerindeki eczaneler ve kliniklerle olan etkileşimlerinin bir örneği olarak aktarılır. Ayrıca bu bölgedeki köylerde “ilaç” kelimesi modern anlamda tedavi amaçlı kullanılan maddenin ötesinde bir anlama bürünmüştür; “koca karı”ların hastalıklara çare olarak görülen tüm yöntemleri yöre halkınca “ilaç” adını almaktadır. Şifacılar ilaçlarını sunarken, örneğin burkulan bir bileği ovalarken, onu bir bez parçasıyla sararken ve hastanın ağrısını daha hızlı dindirmesi için eczaneden aldığı ağrı kesiciyi ona verirken önceden sınanmış bir dizi tedavi geleneğini uygularlar (Wing Önder, 2007)

Bazı kültürlerde hastaları tedavi etmek için seremoniler düzenlenir. Bu şifa seremonileri bazen hasta, şifacı ve hastanın ailesinin katılımıyla gerçekleşirken, bazen kültürün tüm üyelerinin katıldığı bilinir. Seremoni törenlerinin karakteri bölgeden bölgeye değişmektedir. Örneğin; Kalahari çölünde yaşayan !Kung kabilesi bir aylık döngüde ortalama dört gece şifa seremonisi yaparlar. Şifa seremoniler şafağa dek süren danslardan ve şarkılardan oluşurlar. Bu toplanmalarda merkezini ateşin oluşturduğu bir çemberde kadınlar ateşin etrafında oturmuş alkışlarıyla ritim tutarak şarkılar söylerler. Erkekler, şarkı söyleyen kadınların etrafında dans ederler ve dansa bazen kadınlar da katılırlar. !Kungların dansı bilincin başka bir alana açılışını sağlayan *kiaya* yolculuğu sağlar. Şifa gücü olan *num* ortaya çıktığında bu yolculuğa, *kia* ya girilebilir, Katz'ın deyişiyle “...num fokurdayacak ve *kia* gelecek.” (Katz, 1982:64). *Kia*'ya girildiğinde. Bu güç dansa katılan herkese şifa verir. Şifacılar bu güç sayesinde hastalıkları diğer bedenlerden çekip alabilirler.

Amerika kıtasında yaşayan bazı yerli kabilelerin şifa kültürlerinde hastalanan kişiyi iyileştirmek için şifa gücüne sahip ruhlar çağırılmalıdır. Şifa ruhlarının topluluğa gelmesi için yukarıda değinilen seremoniler düzenlenir. Elbette her seremonin kendine özgü özellikleri vardır. Seremonilerde sıklıkla -modern kavramlarla ifade edilirse- şarkılar, dualar, danslar, arınma uygulamaları ve tütün vb. bitkiler tütürüldüğüne şahit olunur. Örneğin Lakota kabilesinin yaptığı *I-ni-pi* seremonisi bunlardan biridir. Seremonilere kişinin ailesi ve şifacının da dahil olduğu kabilenin diğer üyeleri katılırlar. Bu tür ritüellerin her biri kültür içinde kendine özgü adlandırmalara ve anlamlara sahiptir. Bugün söz konusu seremonilerin bir kısmı kabile dışından gelenlere kapalıdır. Ayrıca belirtmek gerekir ki şifa uygulamalarını içerenlerin hepsi yalnızca şifa için yapılmaz ancak şifa genelde bu tür ritüellerin amaçlarından biri olarak görülür.

İyileştirme yöntemlerinin çeşitliliğine, Dersim Alevilerinden bir şifacı olan Süleyman dedenin yöntemi iyi bir örnek teşkil eder. Kureyşan aşiretine bağlı en önemli iyileştirme ocaklarından *Çe Wuşenê Ana Ocağı*'ndan Süleyman dedenin iyileştirme anlayışına göre, vücutta kanser, kangren gibi hastalıklara karşı koruyucu bir perde vardır ve eğer hastalık onun içine geçmişse, iyileşmez bir hale gelir. Tedavi olan kişiler 2-3 gün, 1 hafta ocakta, dedenin yanında kalmalıdır bu şekilde dede yarayı takip eder ve hastalığın bu perdeden geçip geçmediğini anlayabilir. Eğer hastalıklar bu perdenin ötesine geçmişse, dede “senin vücudun hastalığa yenilmiş” der. Yürür’e göre, “bu haliyle iyileştirme, müdahale edebilmekten önce, bedendeki işaretleri okuyabilme marifetidir.” (Yürür, 2019).

Görüldüğü üzere tedavi yöntemlerinin çeşitliliği alabildiğine geniş bir kapsama sahiptir ve tüm yöntemler objektif, sübjektif yorumlamalarla ve kültürel arka planla ortaya çıkarlar. Çeşitlilik şifacıların ve topluluğun kültürünün, algılarının, kendilerine özgü anlam ağlarının, deneyimlerinin sonucudur. Yöntemlerin özgünlüğü şifanın anlamını, hastalıkların kaynaklarını, teşhis ve tedavi yöntemlerini, tedavi sürecini, dil ve işaretler gibi sembolik unsurlarını, mekânsal tercihleri ya da tasarımları şekillendirirler. Bazı yöntemler görece yeni sayılmaktadırlar bazılarıysa oldukça eskidir ve tarihin ne derece derinliğine uzandıkları ancak tahmin edilebilir. Söz konusu eski tedavi yöntemleri arasında dokunmayla yapılanlar geçmişten bugüne en çok kullanılanlar arasında yer alır ve önemi güncelliğini korumaktadır.

1.1.1.İyileştirici Dokunuş:

*“Parmaklarım kafanın derinliklerine ulaşabiliyor;
masajın acıyı nasıl azalttığını gör.”*

Şifacı Emeline Lolohea⁽¹⁾

Duyular insanın çevresini anlamasını, hissetmesini onu deneyimlemesini sağlayan yetiler olarak yaşamda merkezi bir yer tutarlar. Duyular aracılığıyla çevreden edinilen bilgiler ve algısal deneyimler kültürü oluşturan unsurları yapılandırır. Diğer bir deyişle kültür, duyular aracılığıyla örülmektedir ve bu yönüyle duyular kültürün kaynaklarını oluştururlar. Bu durum kültür incelemelerinde bir şekilde duyuların alanına ayak basılmasını zorunlu kılar. Dolayısıyla duyulara biraz yakından bakmak kültürel incelemelerin içeriğini zenginleştirebilir. Diğer yandan gerçekliğin duysal algılanışının kültürden kültüre değişebildiğini keşfetmeye götürebilir. Duyuların kültürü çeşitlendiren anlam üzerindeki rolüyle ilgili Rodaway (1994)'in tespiti aktarılmaya değerdir:

“duyu, algı ve anlamdır; bu nedenle “duyu” terimi yalın ve mecazi olarak duyu ve gerçeklik hakkında daha derin sorulara yol açar. Farklı zamanlarda ve farklı yerlerde farklı kültürler, duyuları ve bunlarla ilişkili gerçeklik kavramlarını farklı şekillerde kullanmış ve tanımlamışlardır (Rodaway, 1994:6).

Duyuların kültürel gerçeklikler üzerindeki rolünün her duyu üzerinden ayrı ayrı incelenebileceği söylenebilir. Ancak, içlerinden biri dünyayla insan arasındaki bağları kurmada çok fazla hayati rol oynamaktadır. Dokunma duyusu bu rolünü birçok alanda sürdürmektedir. İnsanlar görmeyerek, koku alamayarak, duymayarak veya tat alamayarak

¹ Tonga’da yaşayan geleneksel şifacı Emelin Lolohea’nın hastasını iyileştirirken ona söylediği sözler. Society for Visual Anthropology Film and Media Festival 2020’de en iyi uzun metraj film ödülünü alan “Şifacı ve Psikiyatrist” belgeselinden alıntıdır.

<https://www.svafilmfestival2020.org/the-healer-and-the-psychiatrist> Erişim tarihi: 18 Kasım 2020

bir şekilde yaşamlarını sürdürürler. Ancak dokunma duyusunun yok olması, tüm içeriğiyle

mekân ve kişi arasındaki bağların kopmasına yol açabilir. Bu durum insan üzerinde büyük bir baskı ve stresin ortaya çıkmasına yol açar.

Dokunma ve bu yolla elle kavrama becerisi insanın evrim sürecindeki temel ayırt edici özelliklerden birinin oluşmasına yol açmıştır. Günlük yaşamda soğuk, sıcak, yaş, kuru vb. gündelik hayatı doğrudan etkileyen unsurları algılamada önemli bir rol oynadığı için dokunma duyusunun insan yaşamındaki yerini belirler. Yaşam içindeki deneyimsel önemi onu kültürün ayrılmaz bir parçası haline getirir. Böylece kültür içindeki diğer birçok unsur gibi dokunma da çeşitli anlamlar kazanarak tarih içindeki yolculuğunu devam ettirir. İyileştirmek için dokunma duyusuna ihtiyaç duyulması bu yolculuğun tarih içinde, ayrı ayrı yerlerde duraklarının oluşmasına yol açar. Hristiyanlığın baş kutsal kitabı İncil'deki bir metinde, dokunmanın şifasının ortaya çıktığı bir olay aktarılır. Metinde dokunmanın mucizevi doğası peygamber İsa'da bedenleşerek Tanrı tarafından dünyalılara bahşedilir. Dolayısıyla burada dokunma kutsal bir nitelik de kazanır. Söz konusu olay İncil'de şöyle geçer:

Eriha'dan ayrılırlarken büyük bir kalabalık İsa'nın ardından gitti. Yol kenarında oturan iki kör, İsa'nın oradan geçmekte olduğunu duyunca, "Ya Rab, ey Davut Oğlu, halimize acı!" diye bağırdılar. Kalabalık onları azarlayarak susturmak istediye de onlar, "Ya Rab, ey Davut Oğlu, halimize acı!" diyerek daha çok bağırdılar. İsa durup onları çağırdı. "Sizin için ne yapmamı istiyorsunuz?" diye sordu. Onlar da, "Ya Rab, gözlerimiz açılsın" dediler. İsa onlara acıdı, gözlerine dokundu. O anda yeniden görmeye başladılar ve O'nun ardından gittiler (Matta 20:29-34, İncil).

Dokunmanın tedavide kullanılmasının tarihi tam olarak bilinmemektedir. Ancak yukarıdaki metinde de görüldüğü üzere dokunmanın tedavi ediciliğine olan inanç oldukça uzak tarihlerde başlar ancak, bugüne kadar gelişinde meselenin inanç boyutu bazı değişimlere uğrar. Yukarıdaki anlatıda şifalı dokunuşun Tanrı'dan kaynaklanan ve İsa peygamber aracılığıyla yeryüzüne inen mucizevi bir güç olduğuna inanılır. Bugün dokunmanın tedavi edici yönü dile getirilirken inanç unsuruyla karşılaşılsa da bunun ardında yalnızca Tanrı'nın olduğu düşüncesinin değişim gösterdiği söylenebilir. İsa

peygamberin zamanında Tanrının mucizesi olan şifalı dokunuş şimdi insanın mucizesine dönüşmektedir. Dolayısıyla bugün yaygın geleneksel ve alternatif tıbbi yöntemlerin kullanım alanlarında dokunmanın mucizesi dile getirilmeye devam etmektedir. Diğer yandan dokunmanın şifasının bilimsel bulgularla temellendirilmesiyle oldukça sık karşılaşılır. Her iki şekilde de dokunma duyusundan birçok tedavi yönteminin ayrılmaz bir parçası olarak yararlanılır. Örneğin, modern tıpta kullanılan gelişmiş birçok teşhis yönteminin yanı sıra doktorlar hala dokunma duyusunu *elleri aracılığıyla* kullanarak hastalıkları teşhis etmeye ve tedavi için gereken bilgileri toplama çalışırlar. Bu yöntem modern tıp literatüründe *palpasyon* adı verilir.

Eller, dokunmanın şifa vermedeki kaynağını oluştururlar. Dolayısıyla dokunma yoluyla yapılan yöntemlere bakıldığında her birinde ellerin tedavi eden ile edilen arasındaki ana araçlar oldukları fark edilir. Bu yöntemler kültürlere özgü isimlerinin yanı sıra genel olarak “manuel terapiler” olarak adlandırılırlar. Manuel Fransızca “*ele ilişkin, elle yapılan*” anlamlarına gelir. Dolayısıyla bu isim tedavi yöntemlerinin ellerle uygulandığını vurgular. Örneğin; masaj, karyopraktik, reiki, kraniosakral terapi, Jin Shin Do, refleksiyoloji, Shiatsu bu yöntemlerden bazılarıdır. Her birinde eller şifa vermede ve bazılarında şifa almada kullanılır. Yani hastanın iyileşmesi için uygulanan yöntem, onun bedenindeki diğer bölgelerinin yanı sıra ellerine uygulanır. Böylece dokunma duyusunun iki yönü aynı zamanda ortaya çıkar. Dokunma ve dokunulma. Bu ikilik dokunma duyusunun subjektif olarak algılanmasını sağlayarak kişiler arası algı çeşitliliğini oluşturur. Dolayısıyla belki de bu ikilik elle dokunma yoluyla yapılan şifa yöntemlerinin çeşitlenmesine yol açmaktadır. Diğer yandan dokunmanın tanımı da bu çeşitliliğin ortaya çıkmasında nelerin etkili olduğuna dair fikirler verebilir. Classen (2012)’in tanımına göre:

Dokunma duyusu fiziksel temasla yakından ilişkili olsa da, diğerlerinin yanı sıra sıcaklık, acı, zevk ve hareket hislerini de içerebilir. Dokunma sadece kendi içinde oldukça karmaşık olmakla kalmaz, aynı zamanda diğer duyularla da (duygularla olduğu kadar) yakından ilişkilidir. Aslında, tüm duyuların dokunsal boyutlara sahip olduğu düşünülebilir ve öyle de olmuştur- görme bile gözün hareketini içerir (s.14).

Dokunmanın bir diğer tanımındaysa onun çevreyle olan bağının yanı sıra kinestetik boyutunu da vurgulamaktadır: Gibson (1983), dokunmanın iki farklı yetiye işaret ettiğini öne sürer. Dokunma tenin üzerindeki basınç veya kelimenin tam anlamıyla vücut ve

çevresi arasındaki temasıdır. Aynı zamanda vücudun kendi hareketini algılama yeteneği olan kinestezi anlamına gelebilir (aktaran Rodaway, 1994:42).

Kutsal kişilerin mezarlarının ziyaret edilmesi; insan ve çevre arasındaki temasın, eski zamanlardan bugüne dek süren, ilginç bir örneği olarak görülebilir. Türbe ziyaretleri, insanların dokunma aracılığıyla iyileşmeyi umdukları kültürel eylemlerin çeşitliliğinin önemli bir parçasıdır. Türkiye’de ve dünyanın birçok yerinde çeşitli bedensel sorunlara şifa bulmak için türbelere giden insanlar vardır. Kimi yerde evliyalar, kimi yerde azizler, gurular yani kutsal güçleri olduğuna inanılan kişiler şifanın kaynağı olarak görülürler. Onların şifa gücünden faydalanmanın başlıca yolu dokunmadır. Azizlerin veya evliyanın varlığı kutsalın bedenleşmiş halidir. Classen (2012) “En Derin His: Dokunmanın Kültürel Tarihi” adlı kitabında onların varlığının iyi kader, iyi son, sağlık, şans, bereket vb. insan isteklerini gerçekleştirebilen olağanüstü güçleri insan yaşamına getirdiğini vurgulamıştır (s.40). Bu dilekler onların dokunuşuyla hayata geçeceklerdir. Bu konuyla ilgili olarak eli felçli bir kadının hikayesini aktarmaktadır. Kadın elinin iyileşmesi umuduyla Aziz Martin’in türbesine gider. Türbeyi ziyaret ettikten sonra Aziz Martin’i rüyasında görür. Bu rüyada aziz, parmaklarını kadının parmaklarına dokundurur ve kadın uyandığında felçli elinin iyileştiğini fark eder (Classen, 2012:51)

Bazı yerlerde evliyalardan veya azizlerden beklenen şifa ve diğer dilekler için artık, onların kutsal bedenlerinin mekâna dönüştüğü yerlere gidilir ve onların şifalı dokunuşu, insanların bu mekanlara şifa almak için dokunması eylemiyle yer değiştirir. Olağanüstü güçlere sahip kişiler yani evliyalar, azizler, gurular öldüklerinde mezarları ve mezarın bulunduğu mekân kutsal güçlerin aktarıldığı varlıklar halini alır.

Benzer bir durum Maraş-Pazarcık yöresinde Kızıldağ (2006) tarafından kaydedilmiştir. Olağanüstü güçlerine şahit olan yöre halkınca ermiş olduğuna inanılan Elif Ana ismindeki bir kadın hayattayken birçok mucizeler gerçekleştirir. Bu mucizelerden bazılarının Elif Ana’nın şifa verebilen güçleriyle gerçekleştiği rivayet edilir. Örneğin, doğum yapmak isteyip de çocuğu olmayanlar ya da çeşitli hastalıklara sahip insanlar sorunlarının çözülmesi için Elif Ana’ya başvururlarmış. Elif Ana muska gibi çeşitli araçlarla veya dokunarak hastalara şifa dağıtır, dilekleri gerçekleştirirmiş. Elif

Ana'nın ölümünün ardından mezarı ve çevresinde bir ziyaretgah oluşur. İnsanlar Elif Ana'dan dilediklerini bu mekâna gelerek, mezarına ve çevresindeki yapıya dokunarak veya orada yatarak yani bedenleriyle mekân arasındaki teması kurarak gerçekleşmesini umarlar. Kızıldağ (2006:109)'ın aktardığına göre, "Elif Ana daha hayatta iken kızlarından birine *el vererek* sağaltma yeteneğini ona intikal ettirmiştir."

Şifa yeteneğinin "el verme" yoluyla aktarılması Türkiye'de oldukça yaygın bir gelenektir. El verme geleneği, kırık-çıkıkçılar, ocaklılar, kurşuncular ve daha birçok şifacının şifa kabiliyetinin devredebilmesini sağlar. El verme çeşitli ritüelleri içerebilir. İçeriği ne olursa olsun yeteneğin devredilmesini sağlayan bu tür ritüeller ve uygulamalar "el verme" veya "el alma" şeklinde adlandırılırlar. El verme elin ele dokundurulması ve bazı sözler söylenmesiyle veya dokunma gerçekleşmeden yeteneğin aktarıldığının bildirilmesiyle gerçekleşebilir. Diğer uygulamalarsa Kaplan (2008:68)'ın aktardıklarına göre, şifacının elini öptürme, elini yalatma, elinden su içirme veya yeteneği alanın ağzına tükürme şeklinde görülebilir. Ayrıca el alma herhangi bir yaşta olabilir. Kişinin bu konuda yetenekli olması önemlidir.

Ellerin şifa alma ve verme eylemindeki etkinliği ve dokunmanın şifası daha önce belirtildiği gibi birçok yöntemle sürdürülür. Hinojosa, Guetamala'nın dağlarında yaşayan Mayalı "*huesero*"ların (*kırık-çıkıkçılar*²) tedavi yöntemlerini, çalışma ortamlarını, modern tıpçıların onlara olan muhalefetini ve modern tıpla ilişkilerini incelediği makalesinde, kırık-çıkıkçıların tedavi yöntemlerinde ellerin ve dokunmanın ne derecede öneme sahip olduğu hakkında bilgi vermektedir (Hinojosa, 2002).

Elle dokunma yoluyla yapılan tedavi yöntemlerinin beden hakkında bilgi edinmek için neden bu kadar tercih edildiğine dair soru işaretleri Hinojosa'nın şifacılarla görüşmeleriyle cevaplanmış oluyorlar. Mayalı hueserolar hastasıyla direk temas kurmayı tedavilerinin temeli olarak görüyorlar. Hinojosa'nın aktardığına göre, *hueserolar*, acı

² Metinde huesero'ya karşılık olarak İngilizce "bonesetters" ismi kullanılmakta. Bu kavramın burada "kırık-çıkıkçı" olarak Türkçeleştirilmesi uygun görüldü.

çeken bedendeki görünmeyen sorunları 'ellerin bildiğini', ellerin sorunları doğrudan kavradığını bildirirler. Eller şifacının yol göstereni olarak kullanılırlar. Romulo adlı huesero ile yaptığı görüşmesi ellerin bilme yeteneği şöyle anlatılır:

Maya kırık-çıkıkçıları bazen parmaklarını, Romulo'nun dediği gibi, en iyi röntgen makinesinin yapabildiği gibi sorunları doğrudan tespit edebilen ayrık bilinç noktalarına bile benzetirler. Onun için, diğer *hueserolar* için olduğu gibi, eller şifacının bilinçli çabası olmadan doğrudan acı çeken bedenlerle ilgilenir (Hinojosa, 2002:23).

Ellerin dokunma yoluyla bedendeki sorunları teşhis etme ve onları çözme yeteneği modern tıp tarafından da kullanılır. Doktorların ellerini aktif şekilde kullanmalarının yanı sıra çeşitli manuel terapiler hastanelerde modern tıp yöntemlerine ek olarak sunulurlar. Örneğin, masaj bugün bu alanda sertifikaya sahip kişilerce birçok hastanede uygulanır. Jablonski (2013:106-107)'nin aktardığına göre,

...bazı ABD ve Avrupa hastaneleri, bebeğe kısa ve uzun vadeli faydalar sağladığından, normal bebek bakımının bir parçası olarak masajı şimdi ihtiyatlı bir şekilde sunuyorlar. Masaj ayrıca, ciltleri aşırı hassas olabileceği için genellikle dokunulmaktan hoşlanmayan bazı otizmli çocuklar için de kullanılmaktadır. Bazı durumlarda, bu çocuklar rastgele hafif dokunuşların aksine masajın derin baskısını seviyor gibiydiler. Masaj seanslarından sonra okuldaki bakıcıları ve öğretmenleriyle daha iyi iletişim kurdular ve daha sağlıklı uyudular. Otistik yetişkinler de derin masajın yatıştırıcı ve sakinleştirici etkilerini bildirmişlerdir.

Dokunmanın hem modern tıpta hem de modern tıp ortaya çıkmadan önce sıklıkla kullanıldığı birçok yöntemden biri de nabız yoklama yoluyla hastanın durumunu anlamak ve hastalıklarını teşhis etmektir. Nabız yoklama yönteminin Çin'den Avrupa'ya dünyanın birçok yerinde kullanılan bir yöntem olduğu bilinir. Nabız yoklama yöntemi dokunmanın hastalıkların teşhisindeki anlamsal çeşitliliğini vurgulayan en iyi örneklerden biri olarak gösterilebilir. Nabza dokunma yoluyla çıkarılan sonuçlar Çin'deki geleneksel insan anatomisi modeli baz alınarak yorumlanırken Yunan'da bugün modern tıpta yaygın olarak kullanılan anatomi modeli baz alınarak yorumlanmıştır. (Kuriyama, 1999, Matuk, 2006). Bu iki yerdeki yorum farklılığı dokunmanın algısal zenginliğine dair fikir verebilir.

Dokunmanın insan yaşamındaki önemi elbette belli başlı tedavi yöntemleriyle sınırlı değildir. Günlük hayatta ağrıyı dindirmek ya da ağrıya tepki vermek için genelde dokunma refleksi devreye girer. Belki de dokunma duyusunun çeşitli tedavi yöntemlerine uzanan pratik doğası ve anlamsal zenginliği günlük yaşamdan ortaya çıkmıştır. Sebebi her ne olursa olsun dokunmanın sürekli yeniden adlandırılan ve deneyimlenen bir etkinlik olarak tedavi yöntemlerinde kullanıldığı görülür. Bu sürekli yeniden üretim iyileştirme yöntemlerinin ve iyileşme beklentilerinin çeşitli biçimlerde ortaya çıkmasına sebep olmuştur ve böylece elle dokunmayı içeren sayısız iyileştirme yöntemiyle karşılaşılır.

1.1.2. İyileştirme Uygulamalarının Sınıflandırılması

Kültürel tanımlar ve dinamikler insan sağlığıyla ilgili konuları birçok yönden etkiler. Tıpkı dokunma yoluyla yapılan iyileştirmelerin çeşitliliği gibi diğer birçok tedavi usullünün çeşitliliği de kaynağını bu kültürel anlam ağlarından ve dinamiklerden almaktadır. Benzer şekilde sağlıkla ilgili ihtiyaçları karşılayan mekanların varlığı ve türleri, hastalıkların yayılma yollarının kontrolü, popülerleşmiş sağlık uygulamalarının kontrolü ve onların adlandırılmaları da bu unsurlarla şekillenirler (Winkelman, 1990).

Modern kültürel dinamiklerin etkisiyle farklı kültürlere özgü iyileştirme yöntemlerinin bir süredir çeşitli kavramların çatısı altında anıldığı ve tanımlandığı görülür. Bunun sebebi olarak iyileştirme geleneklerinin Batı'da popüler hale gelmesi, modern bilimsel araştırmalara konu olmaları, sağlık politikalarını etkilemede büyük rolü olan Dünya Sağlık Örgütü'nün çalışmaları, globalleşmeyle birlikte tedavi yöntemlerinin dünya üzerindeki yolculuğu gibi daha birçok etken sıralanabilir.

İyileştirme yöntemlerini konu alan akademik literatürde, medya yayın ve yayımlarında; bu yöntemleri adlandırmak için birçok kategori kullanılmaktadır. Modern kültürün tarihiyle şekillenen, modern bölgelerdeki baskın sağlık sistemindeki tanı ve tedavi yöntemleri için biyotıp, modern tıp terimleri kullanılır. Diğer uygulamalar geleneksel tıp, halk tıbbı veya halk sağaltmacılığı, etnik-tıp; dini şifa, sembolik şifa; alternatif terapiler, tamamlayıcı tıp, bütünleyici tıp; isimlerle anılırlar. Modern tıpla ilgili olanlar dışındaki kategoriler aşağıda görüleceği üzere bazen birbiriyle aynı veya benzer anlamlarda

kullanılırken bazen farklı anlamaları karşılayacak şekilde kullanılırlar. Son yapılan çalışmalara bakıldığında kategorilerin hala tanımlandığı, ancak bu tanımların farklılığı dolayısıyla kavramların karşılıklarıyla ilgili görüşlerin çeşitlendiği görülür.

Geleneksel Tıp Stratejisi: 2014-2023 adlı son raporunda Dünya Sağlık Örgütü, geleneksel tıbbi ve tamamlayıcı tıbbi şöyle tanımlar:

Geleneksel tıp, uzun bir geçmişe sahiptir. Çeşitli kültürlerle özgü teorilere, inançlara ve deneyimlere dayanan bilgi, yetenek ve pratiklerin toplamıdır; açıklanabilir olsun ya da olmasın sağlığın korunmasında olduğu kadar fiziksel ve zihinsel hastalıkların önlenmesinde, teşhisinde, iyileştirilmesinde ve tedavisinde kullanılırlar (WHO, 2014).

Ayrıca tamamlayıcı ve alternatif tıbbın tanımları da geleneksel tıpla bağlantılı olarak şu şekilde yapılır:

Tamamlayıcı tıp' veya 'alternatif tıp' terimleri, o ülkenin kendi geleneğinin veya konvansiyonel tıbbın parçası olmayan ve baskın sağlık sistemine tam olarak entegre edilmemiş geniş bir sağlık hizmetleri uygulamaları kümesini ifade eder. Bazı ülkelerde geleneksel tıp ile birbirlerinin yerine kullanılmaktadırlar (WHO, 2014).

Dünya sağlık örgütünün bu sınıflandırmaları ve anlamlandırmaları birçok kurumun ve araştırmacının, iyileştirme geleneklerini kategorileştirmelerine etki etmiştir. Diğer yandan bu kategorilerin içeriği birçok yayımda yıllardır yorumlanmakta ve yeni anlamalar kazanmaktadırlar. Bunlardan en çok dikkat çekmiş olanlardan biri Micozzi'nin yaptığı tanımlamadır. Micozzi'ye (2015) göre;

İnsanlığın entelektüel tarihi açısından nispeten "eski" olan tamamlayıcı (veya alternatif) tıbbi sistemler büyük ölçüde -deneysel olmaktan ziyade- deneyimsel bilgi sistemleridir. Köklerinden bu yana, sağlığı ve tedaviyi biyotıpla eşdeğer gerçeklikle tanımlamaya, anlamlandırmaya ve çalışmaya (kendi kültürel terimleriyle) çabalyorlar. Çağdaş modern tıp sağlık ve tedavi hakkında nispeten kanıtlanmış fikirlerin hizmetinde olan yeni teknolojileri kullanırken; alternatif yöntemler, fiziksel ve biyolojik doğa üzerine yeni bilimsel fikirleri yansıtabilen karaktere sahiptir ve nispeten eski teknolojiler kullanırlar. (s.35)

Bu tanım McGuire (2002), tarafından yazılan bir makalede tartışılmıştır. McGuire makalesinde ABD'de kullanılan alternatif tedavi yöntemlerinin tamamının modern tıbbi

tamamlayıcı yöntemler olarak kullanılmadığını belirterek Micozzi'nin yorumunun hayal kırıklığı yarattığını belirtir.

Diğer yandan Kaplan (2008) Ankara'da yaşayan farklı kuşaklardan kadınlar arasında yaptığı "geleneksel tıp" araştırmasında "geleneksel olanın, literatürde alternatif tıp karşılığında kullanılan "tamamlayıcı tıp" olarak nitelendirildiğini kaydetmiştir. Böyle bir kullanımın kavramın algılanması konusunda bazı çelişkilere yol açtığını dile getirerek, alanda karşılaştığı anlamsal karşılıkların literatürdeki tanımlamaya tam olarak karşılık gelmediğini belirtir. Kaplan (2008) eklemektedir:

Böylece, geleneksel tıptan anlaşılan şey, aslında modern tıbbın yardımcısı, destekleyicisi gibi bir tanımlamadır. Yani literatürdeki "alternatif" tıbbın karşılığı, geleneksel tıp için kullanılmaktadır. (s.72)

Başka araştırmacılar kültürel alan araştırmalarının verilerine dayanılarak tedavi yöntemlerinin bu şekilde sınıflandırılmasının sorunlu olduğu tespitlerini yaparlar. Örneğin; Christopher Dole (2004) Türkiye'de dini şifa alanındaki araştırmalarını aktardığı makalesinde şifacıların ve hastaların başvurdukları tedavi yöntemlerini bu kategorilere yerleştirmedikleri aktarmıştır. Dole'un ifadesine göre, çalışması için görüşme yaptığı şifacılar ve hastaları, kendilerini WHO tarafından tanımlanan daha geniş bir tamamlayıcı/alternatif/geleneksel tıp kategorisine dahil etmemektedirler. Dole, çalışmasında bu kategorileri tırnak içinde kullanmayı tercih etmiştir. Bunun sebebini şöyle belirtmektedir:

"tamamlayıcı", "alternatif" ve "geleneksel tıbbı" yalnızca sorunlu analitik kategoriler oldukları için değil, aynı zamanda yerel olarak tanınan sosyal kategoriler olarak sınırlı belirginlikleri nedeniyle tırnak içine alıyorum (Dole, 2004, sf.257).

Modern tıp adı verilen sağlık sistemi genellikle bu kategorilerin dışında tutulur. Bu durumun sebebi kanıtlara dayalı bilgi üretme geleneğine sahip olması olarak görülebilir. Kaplan (2008)'in da belirttiği üzere, modern tıp "modern, biyolojik, ya da batı tıbbı olarak adlandırılan tıp, belirli yöntemlerle ve çok miktarda deney ve araştırmaya dayalı bilimsel uygulamalar bütünü" olarak değerlendirilir (Kaplan, 2008:61). Kendisi de modern tıp doktoru olan Marc Micozzi (2015) alternatif tıpla ilgili yukarıda yer verilen tanımında

modern tıbbı kısaca yorumladığı görülür. Buna göre modern tıp alternatif tıbbi yöntemlerden ayrı değerlendirilmektedir. Benzer bir yaklaşım “Dünya Sağlık Örgütü’nün Geleneksel ve Alternatif/ Bütünleyici Tıbbın Legal Statüleri: Dünya Çapında İnceleme” adlı raporunun planında da görmek mümkündür (WHO, 2001:1).

Diğer yandan Thomas Csordas (2000), modern tıbbın Birleşik Devletler sınırları içinde yaşayan *Navajo* yerlilerinin sıklıkla kullandıkları iyileştirme geleneklerine sonradan eklenildiğini ve alternatif bir karakter taşıdığını belirtir. Csordas bulgularını şöyle aktarır:

Aslında, dikkatimizi dini iyileştirmenin başlıca biçimleriyle sınırlamak; çoğu sosyal bilim araştırmasında “geleneksel” ve “alternatif” şifa olarak adlandırılan şeyin rollerinin, Navajo toplumunda biyomedikal şifanın alternatifin karakterini üstlenmesiyle tersine çevrildiğini vurgular (Csordas, 2000: 464).

Varılan noktada anlaşılıyor ki iyileştirme yöntemleriyle ilgili kategorilerin adlarının ve içeriğinin biraz daha aydınlatılmaya ihtiyacı vardır. Kavramlarla ilgili bir karmaşanın varlığı dolayısıyla tanımlarının çeşitlenmesi göz önüne alınarak burada bir tek tanıma bağlı kalınmamıştır. Bu çalışmada geleneksel iyileştirme, alternatif tedavi veya tamamlayıcı tıp kavramlarının her üçü de birbirinin yerine kullanılmaktadır. Diğer yandan onların aktarılan konu içerisinde kavramsallaştırıldığı, anlamlandırıldığı bağlamlara gönderme yapılmak suretiyle de kullanılırlar. Bu durumda italik yazı karakteriyle gösterilirler Örneğin, Türkiye’deki GETAT (Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp) Kongresi bu kategorilere anlam yüklenen bir bağlamı teşkil eder. Dolayısıyla bu konu çerçevesinde, kavramlar söz konusu kongrede taşıdıkları anlamlarıyla kullanılırlar.

Diğer yandan bu çalışmada incelenen iyileştirme yöntemleri kendilerine özgü isimlere sahiptirler ve onların sınıflandırma sürecindeki kavramlarla ilişkisi üzerine düşünüldüğünde denilebilir ki; her bir yöntem geleneksel özellikler gösterir, dolayısıyla birer iyileştirme geleneğidir. Türkiye dışından ve içinden kültürel köklere ve etkilere sahiptirler; kişilerin tercihinine bağlı olarak modern tıbbı ve diğer tıbbi uygulamalara alternatif olmaktadır; dolayısıyla aynı zamanda alternatif tedavi yöntemleri olarak da görülebilirler.

İyileştirme yöntemlerinin, gelenekle iç içe geçmeleri onların bugündeki varlığını ve belki de sınıflandırma sürecindeki kargaşayı büyük ölçüde etkiler. Bunun sebepleri geleneğin karakterinde aranmalıdır. Gelenekselliğin incelenmesiyle bu yöntemlere verilen isimlerin tekrar sorgulanması için bir adım daha atılmış olur.

2. BÖLÜM

MODERNLEŞME VE GELENEKLER

2.1.GELENEK

Modern ve gelenek eski-yeni, bilimsel-dogmatik, sorgulanabilir-sorgulanamaz vb. bir takım zıt özelliklerle yüklenilerek uzun süre birbirlerinin karşıtı olarak tanımlanmışlardır. Ancak buna rağmen birkaç on yıl içinde yapılan çalışmalar göstermektedir ki gelenekler modernite içinde var olmaya devam ederler, hatta onunla uzlaşarak süreğenlik özelliğini kaybetmemeyi başarmaktadırlar. Yani bu zıtlıklar uzlaşamayan, birinin varlığının ötekinin yok ettiği tek tip bir temas şeklinden ziyade çeşitli şekillerde ilişkilenen, yani hem var edebilen hem yok edebilen unsurlar olma ihtimali taşırlar. Benzer bir durum geleneksel şifa yöntemleri çevresinde de gözlemlenebilir. Modern yaşam içinde geleneksek şifa yöntemlerinin varlığı ve tercih edilen bir konumda olmaları modern ve gelenek arasındaki ilişkilene biçimini merak konusu haline getirmektedir.

Belirtmek gerekir ki tüm gelenekler modernite içinde süreğenlik özelliğini koruyamamaktadır. Gelenekle ilgili çalışmalarıyla, sosyal bilimlerde geleneklere olan bakış açısını etkilemiş Shills (2003)'in de belirttiği üzere:

Gelenekler, sahipleri onları temsil etmekten vazgeçtikleri ya da onları benimseyen ve yeniden hayata geçirerek yaygınlaştıranlar artık başka yaşam çizgilerini tercih ettikleri için veya gelenekleri temsil eden yeni kuşaklar başka gelenekler buldukları ya da benimsedikleri standartlara göre daha fazla kabul edilebilir nispeten yeni inançlar buldukları için bağlılıklarını kaybetmeleri anlamında çürürler. (sf.113)

Süreç içinde birçok geleneğin gerçekleştirilmesi çeşitli sebeplerden dolayı terk edilmiştir. Bu sebeplerin arasında modernlik ve geleneğin zıt özelliklerinin birbirini yok edebilen yönü, tahakküm süreçleri vb. şeyler sıralanabilir. Diğer yandan bugün modernleşen birçok toplumda görülen geleneksel unsurlar geleneğin hayatta kalma süreçlerinin neler

içerdiğini inceleme gerekliliğini yansıtır. Dolayısıyla geleneğin alışlagelen tanımını sorgulamaya ve onu yeniden keşfetmeye başlamak yerinde olur.

Gelenek veya anane, geçmişten günümüze intikal ettirilen herhangi bir şeydir. İnsanın eylemlerinden, onun düşüncelerinden, muhayyilesinden doğar ve kuşaktan kuşağa aktarılır. Gelenek; inançları, kurumları, pratikleri, sembolleri, hikayeleri, binaları, bahçeleri, heykelleri, abideleri, resimleri, makineleri vb. insan yaşamının içindeki birçok unsuru kapsar.

Shills (2003)'e göre kültürdeki birçok şey gelenekselleşebilir ve geleneğin:

- Nesne mi yoksa soyut bir şey mi olduğu konusunda önceden bir şey söylenemez.
- Ne zamandan beri miras alındığı belirsiz olabilir.
- Ne tarzda intikal ettiği, sözel olarak mı yazılı olarak mı miras alındığı her zaman bilinemez.
- Yaratılmasına, sunulmasına ve kabulüne etki eden rasyonellik miktarının onun geleneksel bir şey olmasıyla her zaman alakası yoktur.

İmgeler ve onlardan kaynağını alan simgeler diğer özelliklerle birlikte geleneklerin içinde yer alırlar. Mircea Eliade (2017:7), imgelerin ve simgelerin dünya üzerinde her zaman dolaşmaya devam ettiğini ve bu dolaşım sürecinde yeni anlamlar kazandığını ve öncekinden farklı şekillerde ortaya çıktığını belirtmektedir. Bunlar yaşam içinde nesnelere, sözcüklele, hareketlerle ya da farklı şekillerde tekrar tekrar ortaya çıkarlar. Yani süregendirler; geleneklerin içinde veya onlardan ayrılarak yaşamaya devam ederler. Böylece geleneklerin uzuvları olarak imgeler ve simgelerin dolaşımı, geleneklerin yaşamını sürdürürler.

Gelenekler de intikal sürecine dahil olduktan sonra yok olabilir veya imgeler ve simgeler gibi değişebilirler; birçok eklemlemeyi bünyesinde toplayarak yaşamaya devam ederler. Shills (2003:111), intikal sürecine dahil olmuş varlıkların toplamından oluşan geleneğin değişimine yönelik şu tespitte bulunur:

Bir geleneğin aktarıldığı belirli bir zamandaki veya farklı zamanlardaki bütün insanlar arasında o gelenek eşit şekilde benzerlik göstermez. Bu aktarım sürecinde geleneksel öğeler bireylerin kültürel dünyaya katılımı sonucunda gerçekleşen öznel yorumlamalardan etkilenir. Bu şekilde öncekilerden farklı yorumlar kazanabilirler.

Geleneğin, geçmişten bugüne değişmeden aktarılan bir şey olduğuna dair genel kanaatin aksine; onun değişimlere uğrayarak, başka şeylere eklenerek ve başka şeyleri bünyesinde toplayarak tarihe yayıldığı söylenebilir. Wing (2007) “Bizim Burada Mikrop Olmaz” adlı kitabında bu görüşü destekler nitelikte gelenekselin değişebilen karakterine vurgu yapar. Ona göre,

...geleneksel terimi, değişen koşullara uyum sağlayamayan ve bilgisizliğin bir sonucu olan durağan bir bilgi birikimi kümesini tanımlayacak şekilde anlaşılmamalıdır. Geleneksel tıp, değişen koşullara zorunlu olarak uyum sağlamak zorundadır, çünkü kendisi, etkili unsurların korunduğu ve etkisiz unsurların reddedildiği veya yeniden yapılandırıldığı, zamanla ve değişen koşullarla test edilen deneysel bir sistemdir. (Wing, 2007:29)

Kalahari çölünde yaşayan !Kung kabilelerinin şifa seremonileriyle ilgili incelemelerini aktardığı “Kaynayan Enerji” adlı kitabında Katz (1982), !Kunglar arasında geleneğin değişim içinde olduğunu fark eder. Bu toplulukta geleneksellik görecelidir. Katz’ın ifadesiyle geleneksellik:

... öncelikle avcılık-toplayıcılık ortamındaki şifa yaklaşımını daha yerleşik !Kung'un yaklaşımından ayırt etmek anlamına gelir. Şifa için “orijinal” bir ortam hayal etmek zordur, tıpkı herhangi bir kişiyi açıkça belirtmek gibi hatta şifa dansının başlangıcını belirlemenin çok zor olması gibi. !Kunglar arasında iyileşmenin bağlamı sürekli değişmiş ve hala değişiyor gibi görünmekte (Katz, 1982:254-255).

Geleneğin değişebilme özelliği bir kültürün başka bir kültürü benimsemesinin yollarını da şekillendirir. Yürür, araştırmasında geleneğin değişime uyum sağlayabilme özelliğinin, kültürlerin içinden geçtiği değişimi yaşama ve algılama biçimini

etkileyebileceğini kaydeder. Ona göre gelenek kavramı, değişim ve süreklilik arasındaki ilişkiyi kapsamaktadır. Yürür (2019:21)'ün ifadesiyle:

Gelenek kavramıyla, değişim insanların üzerine dışarıdan hücum eden, onların kontrolü dışında yaşamlarını değiştiren ve olumsuz bir durum olmaktan çıkabiliyor. Geleneğin sürekliliğini, insanlar onu değiştirerek sağlıyor. Her yerde olduğu gibi Dersim'de de geleneksel reçeteye dayanan merhemleri hazırlarken Bepanten kullanmak ya da çarşıdan ısımarlanan kara katranı merhemlere eklemek gayet doğaldır ve bir açıklama gerektirmez.

Geleneğin değişim ve eklemelere açık olması; modern yaşam içinde varlığını sürdürmesini sağlamaktadır. Bu durum bugüne dek yapılan modernite tanımlarının tekrar sorgulanmasına yol açar. Zira daha önce belirtildiği gibi geleneksellik uzun süre modernliğin zıttı olarak tanımlanmıştır. Modernliği oluşturan rasyonellik ve deneyle icat etme, gelişme, yeni hedeflere ulaşma anlayışının ön koşulu geleneksel biçimlerden sıyrılmak olarak algılanmıştır. Modernite akıl ve deneyin yarattığı bilgiyle eşdeğer görülürken; gelenekler cehalet ve dogmalarla eşdeğer tutulmuştur. Geçmişten gelen "dogma"ların yitimi modernitenin hayat bulmasının sebebi olarak değerlendirildiği için modern dönemde yapılan birçok çalışmada gelenekler göz ardı edilmiştir. Shills (2003), makalesinde tarihçilerin ve antropologların gelenek konusu hakkında detaylı incelemelerde bulunmadıklarını ifade eder. Ona göre tarihçiler ve antropologlar,

... şimdinin içine ne kadar girdilerse, geleneğin etkisini gözlemlemeye de o kadar az eğilim gösterdiler ve çağdaş sosyal bilim dilinin de o kadar fazla içine düşmüşlerdir. İnançların, eylemlerin ve kurumların özelliği olarak geleneksellik, başka şeylerin içinde eritilip yok edilmiştir (s.105).

Modern-geleneksel karşıtlığı sonucunda geleneklerin modern dönemde zamanla yok olacağı görüşü yaygınlık kazanmıştır. Ancak modernleşme sürecinde bu kanının tamamen doğru olmadığı anlaşılmıştır. Modernleşme sürecinde sosyal yaşamın birçok alanında geleneksel öğelerin hala canlılığını koruyor olması modern-geleneksel tezatlığının geçerliliğinin tekrar sorgulanmasına sebep olmuştur. Bu süreçte karşılaşılan kültürel çeşitlilik incelendiğinde gelenek hakkında düşünmenin modernite hakkında düşünmeyi -ya da tersi- zorunlu kıldığı açığa çıkmıştır. Modernite içinde geleneğin tekrar tekrar ortaya çıkıyor olması Tayfun Atay'a göre ikisi arasındaki dinamik etkileşimin bir sonucudur. Atay (2001)'in deyişiyle:

Modernleşme süreci sonucu toplumsal kültürel zeminde yaygınlık ve ağırlık kazanan yeni zihniyet yapılanmaları ve davranışlar, yalnızca geleneğin insan toplumlarının düşünce ve davranış dünyasındaki hakimiyetini tehdit edici bir etkiye sahip olarak kalmazlar. Modernite ile gelenek arasındaki ilişki çoğunlukla sanıldığı gibi aksine birbirini tüketen etkileşim çerçevesine sahip olmaz; modernite beklenmedik ve şaşırtıcı biçimde geleneği dönüştüren (modernleştiren) yeniden üreten bir etki de yapabilir (Aktaran; Kızıldağ, 2006:30).

Modernliğin geleneklerle olan kaçınılmaz ilişkisi ona atfedilen, sadece “geleneğin karşıtlığı” anlamından biraz uzaklaşmasına sebep olur. Dolayısıyla bu iki kavram zamanla birçok araştırmacı tarafından tekrar gözden geçirilme sürecine girmiştir. Bu süreçte modern dönemin karakterinin sorgulanmasının sonucu olarak geleneğin yaşam içindeki tezahürlerinin çeşitliliği ortaya çıkar. Örneğin; modern Avrupa’da on-dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru simgeselliğe duyulan ilgi zaman içinde yoğunlaşmıştır. Simgelere duyulan ilgiyle birlikte simgeleri taşıyan gelenekler de bu ilgiye dahil olurlar. Ancak bu durum Eliade (2017)’ye göre modern döneme özgü bir şey değildir. Geleneğin evrimi on-dokuzuncu yüzyılın rasyonalizmine, pozitivismine ve biliciliğine karşı olan tepkinin içinde yer almaktadır. Ancak bu sadece modern dünyaya özgü bir durum değildir. Yani geleneksel öğeler birçok kültürde evrim süreçlerinden geçmiş ve sürdürülmüşlerdir. Eliade’nin ifadesiyle:

...modern dünya simgeyi bilgi araçlarının başlıklarındaki yerine oturarak, Avrupa’da on-sekizinci yüzyıla kadar genelleşmiş durumda olan bir yönelime katılmaktan başka bir şey yapmamıştır; zaten bu eğilim ister “tarihsel” (örneğin Asya veya Orta Amerika’dakiler), isterse eski ve “ilkel” olsun, tüm Avrupa-dışı kültürlerde de rastlanılan bir olgudur (Eliade, 2017:8).

Geleneğin var olmaya devam etmesi yani sürekliliği bazen sadece modern yaşamın niteliklerine olan bir tepki olarak yorumlanır. Ancak geleneğin varlığı bir tepki olarak ortaya çıksa bile onun yaşaması için kullanılan modern unsurlar göz ardı edilmemelidir. Modern unsurların geleneğin varoluşunda etkili olması ihtiyaç ve uyarlanmanın bir sonucu olabilir ancak diğer yandan modernliğin bazen kişilerin tercihlerinin dışında gelişen ve onların maruz kaldığı zorla benimsetilmeye çalışılan bir kültür haline gelebileceği de unutulmamalıdır. Bu ikinci durumda modernite geleneği tehdit eden bir hal alabilir. Böylece geleneksel ve modern arasındaki ilişki birbirini var eden,

şekillendiren ve zaman zaman yok eden değişken, sınırlanamayan ve çok yönlü bir olgu olarak değerlendirilir.

Kültürel incelemeler bu ilişkilerin deviniminde modernliğin içindeki geleneğin ve geleneğin içindeki modernliğin yeniden keşfedilmesini ve yorumlanmasını sağlarlar. Geleneğin süreğenliğini destekleyen zeminler yaratabiliyorsa, modernite nedir? Gelenek, modern yaşam içinde ne gibi dayanaklara sahiptir? Modernite geleneği destekleyebilen özelliklere sahipken diğer yandan neden tehdit edici hale gelir? Tüm bu sorular geleneğin bugündeki durumunu ve yaşam olasılıklarını anlamak adına modernliğe biraz daha yakından bakmayı gerekli kılarlar.

2.2.MODERNİTE

“Etnografik araştırma yapmadan modernitenin ne olduğunu bilmek imkansızdır.”³

Modern sözcüğü, Latince’de “şimdi, belirli bir şekilde” anlamlarına gelen *modo*’dan evirilerek Fransızca “şimdiki zamana ait” anlamındaki *moderne*’ye dönüşmüştür; ardından Türkçeye “*modern*: bulunulan çağın anlayışına, şartlarına uygun olan, çağcıl, uygarca, asri” anlamını karşılayacak şekilde Fransızca’dan taşınır. Modern, şimdi olana yani yeni olana işaret etmektedir. Sözcük, Avrupa’da birçok dönüşümü tetikleyecek olayların yaşandığı bir süreci tanımlamak için 17. yüzyılda kullanılmaya başlanmış ve bugün birçok şekilde yorumlansa da bilhassa Avrupa’dan yayılan kültürü ifade etmek için kullanılır (Giddens, 1994).

17. yüzyıldan önceki çağlarda Avrupa’da sosyal örgütlenmelerin durumunda birçok değişiklik yaşanmıştır. Teknolojideki gelişmeler artmış; Johannes Gutenberg’in önceki

³ Merrifield, 2013, sf.1.

baskı teknolojilerinden farklı olan uyarlanabilir matbaayı icat etmesi gibi dünyayı etkileyecek büyük yenilikler olmuştur. Rönesans, reform, aydınlanma dönemi, Sanayi Devrimi, gibi büyük dönüşümler, gelişmeyi, ilerlemeyi, icat etmeyi öne çıkaran dinamikleri oluşturmuşlardır.

Yenilik, gelişme, ilerleme fikri sonraki çağlarda artarak devam etti böylece politik ve sosyal yaşamı belirleyen başlıca unsurlar olmuşlardır. Bu dönemde yaşananlar moderndi çünkü gelişme anlayışı o zaman için yeni olan şeylerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Birçok alanda modern teoriler, modern teknolojiler; yeni icatları oluşturulmuş ve sürekli yenilenen bilgilerin eklenmesiyle değişim halinde olmuştur. Böylece denilebilir ki modern sözcüğü 15. yüzyıl dolaylarında sıklıkla artan bu tür gelişmeler sürecini ifade etme ihtiyacından doğmuştur ve günümüzde varlığını sürdüren kültürlerden birini ifade edecek şekilde kullanılmaya devam etmektedir.

Modern dönemin öncesinde ve başında Avrupa'da yaşanan gelişmeler bazı ortak özellikler taşırlar. Bilginin, zihnin rasyonel dayanaklarıyla kurulan neden sonuç ilişkileri ağından oluşan deneyimlerinin pozitivist yaklaşımla belgelenecek oluşturulması; bu dönemdeki bilimsel gelişmelerin en önemli sebebidir ve onların karakterini oluşturur. Pozitivizmin, bilginin kaynaklarını algının yalnızca rasyonel işleyişinde bulması bu iki kavramın bir araya gelerek dönemin en önemli özellikleri olmasına sebep olmuştur. *Rasyonel* bakış açısı ve *pozitivizm*, daha önce oldukça etkin konumda olan dinin bilgi edinmedeki ve sosyal yaşamı düzenlemedeki nüfuz alanlarını daraltmış ve yer yer yok etmiştir.

Bu dönemde Avrupa'da ekonomiyi şekillendiren dinamikler değişmeye başlamışlardır. Makinelerin geliştirilmesi, ihtiyaçların karşılanmasında makinelerin kullanıma geçişiyle sanayileşme başlamıştır. Yani üretimin yöntemleri ve hızı değişmiştir. Üretim, tüketim, ihtiyaç ve edinim dengelerinin bozulması, var olan gelir eşitsizliklerinin artması, sermayenin tekelleşmesi vb. unsurlarla doğan ve onları tekrar tekrar üreten kapitalizm meydana gelmiştir. Bu ekonomi anlayışı zaman içinde emperyalizme dönüşerek dünyadaki diğer coğrafyaları ve buralardaki kültürleri baskı altına alacak ve yok edecektir.

Tarih kitapları modern bilim, ulus devletler, liberal ekonomi, rasyonelliğin önemli hale gelmesi, pozitivist eğitim ve üretim gibi meseleleri Avrupa'nın modernleşme sürecindeki önemli olgular olarak sunar. Bunların sıklıkla vurgulanması haksız sayılmaz zira söz konusu özellikler güçlü bir şekilde zamanla dünyanın başka yerlerinde belirmeye başlamışlardır. Sosyal yaşamı şekillendiren yapılar, örneğin devletler ülkeyi yönetme politikalarını modernleşme doğrultusunda şekillendirmeye başlamışlardır. Örneğin; modernleşmeye başlayan ülkelerde mimari, sağlık sistemleri, giyim, sosyal ilişkiler, yönetme biçimleri, eğitim, geçim örüntüleri gibi kültürel öğelerin çoğu bilhassa şehirlerde bu söz konusu özelliklerin yansımalarına sahiptir.

Elbette modernliğin birçok sonucu olmuştur ve Anthony Giddens (1994), bunlar arasında en çok ön plana çıkanının *değişimin hızıyla* ilgili olduğunu belirtmiştir. Ona göre değişim önceki dönemlerden çok daha hızlı olmaktadır. Modern teknolojiler değişimin hızını belirlemede oldukça etkilidirler. Ayrıca teknolojinin gelişimi kendi başına bu hızın en iyi örneğini oluştururlar (Giddens, 1994:13).

Belirtmek gerekir ki yeryüzünün farklı yerlerindeki insanların birbirleriyle teması milyon yıllar önce başladı dolayısıyla bu durum yeni bir şey sayılamaz. Ancak modern teknolojilerle birlikte bu temasların niceliği artmış ve karşılaşmalar her zamankinden daha hızlı hale gelmiştir. Bunun en önemli sebeplerinden biri insanlar arasında teması kuran araçların çeşitlenmesidir. Bugün kilometrelerce uzakta gerçekleşenleri aynı anda duyulara sunan birçok aygıt mevcut, yaşamın ritmi giderek hızlanıyor. Bu durum insanların, imgelerin, sermayenin, ideolojilerin, rasyonel, pozitivist modern bilimin ve daha birçok şeyin öncelikle büyük şehirlerde karşılaşmasına yol açmaktadır (Eriksen, 2017). Kültürel akışın dünya üzerindeki bu hareketliliğine küreselleşme adı verilmiştir.

Küreselleşme sürecinde yaşanan değişimler zamanın ve mekânın algılanmasını etkilemiştir. Mekanların kısa sürede ulaşılabilir hale gelmesi, zihinde daha önce var olan zaman ve mekân ilişkilerini yeniden şekillendirir. David Harvey bu durumu ifade etmek için “zaman-uzay sıkışması” tabirini kullanır. Ina ve Rosaldo (2008:6)'nun aktarımına göre:

David Harvey (1989) küreselleşmeyi, değişen zaman ve mekân deneyiminin bir tezahürü olarak kavramsallaştırır. Bu değişikliği, ekonomik ve sosyal süreçlerin hızlanmasının dünyayı deneyimsel olarak küçülttüğünü, böylece mesafe ve zamanın artık insan etkinliğinin planlanmasındaki ana kısıtlamalar olarak belirmediğini ifade eden “uzay-mekân sıkışması” kavramıyla ele alır. Ekonomik ve teknolojik değişimin baskısıyla önceki zaman ve mekân algıları sürekli olarak çökmektedir. Zaman, mekânın engellerini aşarak kurgulanmaktadır. Bu duruma zamanın mekânı imha etmesi de denilebilir.

Zaman-uzay sıkışmasıyla birlikte mekanlar arasındaki zamansal sınırların değişimi tıbbi, ekolojik, ekonomik, politik, dini vb. birçok kültürel unsurun birbirine etkisini yoğunlaştırmıştır. Teknolojinin bu durum üzerindeki rolü düşünüldüğünde onun kaynağı olarak modern kültürün yayılım alanının her geçen gün daha da genişleyeceği tahmin edilebilir.

Modernliğin yayılım alanlarının genişlemesi dünyanın farklı bölgelerinde kültürel değişimleri doğurmaktadır. Her biri kendine özgü bu değişim süreçleri ne kadar farklı olsalar da bazı ortak özellikler gözlemlenebilir. Giddens (1994), bu değişimlerin niteliğiyle ilgili birkaç önemli tespitte bulunur:

Modernliğin getirdiği dönüşümler hem yaygınlıkları hem yoğunlukları açısından önceki dönemlere özgü değişim biçimlerinin çoğundan daha etkilidirler. Yaygınlık düzleminden bakıldığında bu dönüşümler, toplumsal bağlantı biçimlerinin küresel düzeyde kurulmasında etkili olmuşlardır; yoğunluk açısından ise günlük yaşamımızın en özel ve kişisel özelliklerini değiştirme aşamasına gelmişlerdir. Fakat, son üç ya da dört yüzyıl (tarihsel zaman için kısa sayılabilecek bir süre) içinde ortaya çıkan değişiklikler o derece dramatik ve kapsamlı etki göstermişlerdir ki bunları yorumlarken önceki geçiş dönemlerine ait bilgilerimizden sınırlı olarak faydalanabiliyoruz (Giddens, 1994:12.).

Modernliğin yarattığı dönüşümlerin gündelik yaşamın içinden ortaya çıkışı kültürlerin derin dönüşümlerden geçtiklerinin göstergesi olarak görülebilir. Kültür araştırmacıları bu sürecin farklı yüzlerini uzun süredir kaydetmektedirler. Bazı kültürlerde özneler modernliği veya karşılaştığı diğer kültürleri gündelik yaşamın içinde yeniden yorumlayarak yeni anlamlar veya anlamsal bağlar oluştururlar. Diğer yandan modernleşmeyle gelen kültürün doğrudan benimsenmesi söz konusudur. Bu modernleşme çeşitliliğini açıklama girişimleri sosyal bilimler literatüründe sıkça

kullanılan bazı kavramları ortaya çıkarmıştır. Sayısız araştırmaya konu olan *kültürel emperyalizm* bunlardan biridir (Emiroğlu ve Aydın, 2003).

Emperyalizm genel olarak “bir milletin sömürü temeline dayanarak başka bir milleti siyasi ve ekonomik egemenliği altına alıp yayılması veya yayılmayı istemesi, yayılmacılık.”⁴ olarak tanımlanabilir. Emperyalizmin temelleri tarihin derinliklerinde bulunabilir; örneğin, Maya uygarlığının çevresindeki kabileleri sömürdüğü ileri sürülür. Güncel etkinliği bağlamında bahsedilen emperyalizmse modern karakterler taşır. İşgücü, maden, besin vb. ihtiyaçlar modern kültüre özgü yollar kullanılarak sömürülmüştür. Devletlerin kar politikaları, kapitalizm ve gelişme hedefleri bu sömürü silsilesini başlatmış olsa da küreselleşmeyle birlikte sömürünün temelleri karmaşık bir hal almıştır. Örneğin, sömürü anlayışının kültürün gündelik boyutlarına sızması bu karmaşıklığın bir parçasıdır. Sömürü politikalarından ortaya çıkan maddi ürünlerin günlük yaşama girmesi hem sömüren kültürlerde hem de sömürülen kültürlerde birçok değişim yaratır. Mesela yemek kültürünü değiştiren *fast food* ürünlerinin yayılımı modern yaşam tarzının sonucu olmasının yanı sıra daha fazla kar etmek için yapılan reklamların bir sonucudur ve böylece modern şirketlerin kar hırsıyla kültürel yok oluşlar yaşanmaktadır. Diğer yandan turizmin doğuşu ve reklamlar aracılığıyla popülerleşen bölgelerdeki kar odaklı yapılanmalar kültürel emperyalizmin sonuçlarından biri olarak görülebilir. Bu bölgelerde turist ilgisine uyarlanan mevcut kültürler ve fiziksel çevresi birer gösteriye dönüştürülerek modern turizm kültürünün hızı ve üretimleri içinde erimeye başlıyorlar. Yani kar etme isteğinden ve sisteme uyarlanma politikalarından doğan metalaştırma yaşamın içine sızarak kültürel emperyalizmi doğurmaktadır. Burada, artık bir bölgedeki varlıkları alıp kullanma veya başka bir yere götürüp sömürü odaklı pazarlar oluşturmanın ötesine geçen biraz daha karmaşık, teknolojinin büyük rol oynadığı küreselleşmiş bir kültürel sömürü olgusu kastedilmektedir.

⁴ TDK Güncel Türkçe Sözlük'ten yararlanılmıştır. (Erişim tarihi:12.06.21)

<https://sozluk.gov.tr/?q=gelenek&aranan=>

Küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan bir diğer durumsa *tektipleş(tir)medir*. *Tektipleştirme*, kar odaklarından oluşan ve bununla ilişkili olarak emperyalizmle bağlantısı aşikâr olan küresel pazarın etkisinin birbirinden farklı birçok kültürü sindirmesiyle ortaya çıkan kültürel yoksunlaşma halidir. Bu bağlamda kültürler kendilerine özgü anlamlardan yoksunlaşırken modern kültürün özellikleriyle birbirlerine benzer hale gelirler. Örneğin; birçok yerde sosyo-kültürel yaşamın geçirdiği dönüşüm modern kültürün içeriğini yansıtacak biçimde olmaktadır. Modern kültürün varlık hakkındaki felsefesi, bilginin kaynaklarıyla ilgili görüşleri, ahlak anlayışı, politik yapılanmaları gibi birçok unsur küreselleşmeyle birlikte daha hızlı yayılmaya başlamıştır ve diğer kültürlerce benimsendi. Inda ve Rosaldo (2008:14)'nın da belirttiği üzere,

... küreselleşme, Batı'nın varoluş biçiminin tüm yönlerinin yayılmasını gerektirir: müzikal formlardan, mimariden ve giyim tarzlarından yeme alışkanlıklarına kadar, dilleri (özellikle İngilizce), felsefi fikirler ve kültürel değerler ve eğilimler- örneğin özgürlük, demokrasi, cinsiyet ve cinsellik, insan hakları, din, bilim ve teknoloji ile ilgili olanlar.

Moderniteden kaynağını alan bu unsurlar başka kültürlerce benimsenirken ortaya çıkan değişim yalnızca kültürel emperyalizm veya *tektipleştirme*yle sonuçlanmaz. Bu durumun çok yönlü sonuçları vardır. Bunlardan biri de sosyal bilimler literatürüne *melezleşme* olarak aktarılan çeşitli kültürel değişimlerdir. Bazı kültürlerde öznel modernliği veya karşılaştığı diğer kültürleri yeniden yorumlayarak onlara yeni anlamlar yüklemişler - kargo kültüründe olduğu gibi- veya kendi kültürleriyle modern kültür arasında yeni bağlar oluşturmuşlardır. Bu bağlar, modern kültürün karşılaştığı kültüre ait anlam örüntülerine ve uygulamalara eklenerek ya da eklenmesiyle her iki kültürün karışımını oluşturur.

Küreselleşme süreci içerisinde sadece modern kültür değil farklı kültürler hareketlenerek dünyayı dolaşmaya başlamıştır. Genellikle, modern kültürün yarattığı araçlarla gerçekleşen bu yolculuklara simgeler, semboller, imgeler eşlik etmektedir. Bunlar bazen yerel anlamlarından bağımsızlaşarak ve yukarıda görüldüğü üzere bazen gittiği yerdeki anlamlarla birleşerek yeni anlamlar kazanabilirler.

Küreselleşmeyle birlikte çeşitli yollarla; mesela göçler, ağırlıklı olarak teknoloji ve onun Youtube gibi içerikleri doğdukları bölgeden başka bölgelere taşınmakta ve başka kültürel

çevrelerde yeni yorumlar edinerek benimsenmektedir. Sosyal antropoloji literatüründe, bu hareketliliğin sonuçları kültürün *yersiz-yurtsuzlaşması* olarak yorumlanmaktadır. Kültürlerin hareketliliğinin teknolojik sebeplerinin yanı sıra göçlerle ilgili sebeplerini biraz açmak gerekirse göçlerin; kişilerin sosyal-kültürel, ekonomik beklentilerinden ve ülkelerindeki politik sorunlarından kaynaklandığı söylenebilir. Örneğin; bu etkenlerin ekonomik boyutunu ele almak gerekirse modernleşmeyle birlikte yayılan kapitalist ekonomilerin göçler üzerindeki etkisinin kapsamlı olduğu görülür. Ülkeler, bölgeler, kültürler arasındaki gelir eşitsizliği ve bununla birlikte toplumsal sınıfların oluşması, bu sınıfların yaşam koşulları arasındaki uçurum, geçim örüntülerinin kaynaklarının yok edilmesi -Mapuçe topraklarında yapıldığı gibi- kişilerin koşullarını iyileştirme beklentileriyle göç etmelerine yol açmaktadır. Bu gibi etkileri modernliğin eşitsizlik yaratan *bir proje* olarak düşünülmesine yol açar. Bu gibi eşitsizliklerden kaynaklanan göçlerin geçmişi oldukça eski olsa da bugünkü resminin çok daha hareketli olduğu açıktır. Dolayısıyla ekonomik dayatmaların ve bundan kaynaklı göçlerin kültürün yersizleştirilmesinde etkili olduğu söylenebilir. Aynı zamanda kültürel unsurların farklı coğrafyalarda ekonomik getiriler oluşturma potansiyeli de insanların göçleriyle ve bununla birlikte kültürlerin yersizleşmesiyle sonuçlanır. Örneğin sokak sanatçıları farklı ülkelerde gelir getirme potansiyeline sahip olduğu için kültürlerine özgü gelenekleri; dansları, şarkıları -bazen CD kayıtlarını veya aksesuarları pazarlayarak- doğdukları kültürel ortamdan başka yerlere taşınmasını sağlarlar. Böylece kültür bir tek yerle sınırlı kalmaz, birçok yerde dolaşımında olur.

Anlaşıldığı üzere küreselleşme sürecinin ayrılmaz bir parçası olarak sermayenin devingenliği söz konusudur. Bugün, yerel ekonomilerin küresel modalardan etkilenmesi geçmişten çok daha hızlı gerçekleşiyor. Bu modalar; pop müzik tarzları, eğlence araçları, sağlık, spor türleri, videolar, oyunlar vb. birçok alanda dünya ekonomisini etkileme gücüne sahip bir ülkeden başlayıp diğer ülkelere yayılıyor. Böylece sermayenin devingenliği birçok farklı kültürden insanın yaşamını etkiler (Emiroğlu ve Aydın, 2003).

Modernleşme ve birlikte küreselleşmenin ön plana çıkan sonuçlarının yanı sıra kültürel değişimlerin çok yönlülüğü vurgulanmaktadır. Çünkü küreselleşme insanların, malların, sermayenin, imgelerin ve fikirlerin dünya üzerindeki yoğun akışını ifade eden oldukça

karmaşık bir süreçtir. Böylece onun yarattığı dönüşümler bir tek alanla sınırlı kalmayarak bir kültürün her unsurunda görülebilir. Küreselleşmenin çok yönlülüğü kültür araştırmacıları tarafından çeşitli açılardan ele alınmasına sebep olur.

Küreselleşmenin çok yönlülüğünün, kültürel değişimlerin, melezleşmelerin gözlemlenebileceği alanlardan biri de şifa uygulamalarıdır. İyileştirme yöntemleriyle ilgili dönüşümler birçok şekilde gerçekleşirler. Örneğin; modern kültürün diğer kıtalardaki iyileştirme geleneklerinin değişimine olan etkilerinden bazıları antropologların küreselleşmeyle iç içe geçen çalışmalarının sonucu olarak ortaya çıkar. AIDS'in Güney Afrika'da yayılmaya başladığı dönemlerde antropolog Suzanne Leclerc-Mandala, 1970'lerde Zuluların bu hastalık hakkındaki yorumlarıyla ilgili çalışmalar yürütmüştür. Bu bölgede insanlar, bazı tabuların delinmesini ve büyüleri AIDS gibi çeşitli hastalıkların kaynakları olduğunu düşünmekteydiler. Aynı dönemde AIDS'in yayılmaya başlaması ve kıtanın adının AIDS'le anılmaya başlamasının ardından Dünya Sağlık Örgütü geleneksel ve modern tıbbın iş birliğini sağlayacak bir takım yasal değişiklikler yapmıştır. Afrika kıtasında bu dönemde geleneksel şifacıların sayısı modern tıp uygulayıcılarının yaklaşık yüz civarındadır. 1980'lerden sonra geleneksel şifacıların da dâhil olduğu çok sayıda AIDS'ten korunma etkinliği başlatılmıştır. Leclerc-Mandala'nın da yer aldığı eğitimlerden biri geleneksel şifacılara modern tıbbi bilgiler öğretmeyi amaçlamaktaydı. Bu eğitimlerde geleneksel şifacılara hastalıkların modern tıp literatürüne göre bulaşma yolları, hastalığı önlemek için yapılabilecekler, belirtilerin teşhisi gibi bilgiler aktarılmıştır. Ayrıca kayıt tutulması, hastaların yerel kliniklere ve hastanelere yönlendirilmesi gibi modern tıpta gerekli bulunan bilgiler aktarılmıştır. Bu etkinliklerin sonucunda altı bin yerli şifacı AIDS eğitimi alarak ve sertifika edinmişlerdir. Yerli şifacılar geleneksel yöntemlerle (çeşitli bitkilerin kaynatılıp içirilmesi, kanın jiletle sağaltımı vb.) modern tıbbi yöntemleri birleştirerek tedavilerini uygulamaya devam etmişlerdir. Eskiden tek bir jilette pek çok hastanın vücudunu kesen şifacılar artık her bir hasta için ayrı jilet kullanmaya başlamışlardır. Bazı şifacılar vücuttan yabancı nesnelere çıkarmak için hastanın derisini ısırma yöntemini kullanmaktaydılar ancak bilgilendirilmelerden sonra bir kısmı bu uygulamayı bırakmıştır (Haviland, 2011:19-20).

Böylece modern kültürün Afrika kıtasındaki etkilerinden biri söz konusu iki şifa yönteminin (geleneksel şifa ve modern tıp) bir arada kullanılması ve şifa geleneğinin değişimi olmuştur. Diğer bir dönüşüm örneğini *Candomblé* ritüellerinde görmek mümkündür. *Candomblé*, Brezilya'daki Bahia bölgesinde sıklıkla yapılan bir ritüel çeşididir. Ritüele katılan kişilerin birçok amacından biri de *Candomblé* aracılığıyla şifa bulmaktır. *Candomblé* ritüellerinin kökeni Batı Afrika'da yaşayan Yoruba halkına uzanır. *Candomblé* ritüellerinde baskın olarak Afrika kültüründen kaynağını alan dini unsurlar bulunur. Öte yandan Afrikalıların Amerika kıtasında Hristiyanlıkla karşılaşmaları sonucunda bu dine ait İsa peygamberin çarmıhtaki görüntüsünü içeren minyatürleri gibi simgeler ritüellere taşınmıştır (Seligman, 2014).

Kaplan (2008)'ın, Ankara'da farklı kuşaklardan kadınların geleneksel tedavileri nasıl yeniden ürettiklerini araştırdığı çalışmasında da geleneksel ve modern yöntemlerin ne şekilde değiştikleri görülebilir. Kaplan; Novalgine, Gripin, Vermidon, Parol vb. modern tıbbi ağrı kesici ilaçların gelenek halinde kuşaktan kuşağa aktarıldığını kaydeder. Ayrıca kadınlar, geleneksel tedavide kullandıkları malzemelerle modern bilgileri birleştirerek yeni ilaçlar üretirler (Kaplan, 2008:114-128). Dolayısıyla denilebilir ki geleneksel tedaviler modernlik ve geleneksellik arasındaki ilişkileri incelemek için uygun alanlar oluştururlar. Bu alanların verileriyle modernliğin ve gelenekselliğin değişim süreçleri incelenebilir, modernlik hakkındaki tanımlamalar tekrar sorgulanabilir.

Modern, uzun süre geleneksel olanın karşıtı olarak düşünülmüştür ve modernleşme biçimlerinin Avrupa'da ortaya çıkıp, oradan diğer kıtalara yayıldığı kabul edilir. Bir dönem yaygın olarak kabul edilen bu görüşlerin aksine Avrupa'nın geleneğin karşıtlığı anlamında bir modernliği hiçbir zaman yaşamadığı her kültürden insanın kendine özgü yollardan modern olabileceği gibi görüşlere son zamanlarda sık sık rastlanmaktadır. Geleneksel öğeler modern kültür içinde belirebilir veya modern kültür geleneksele eklemlenebilir. Tıpkı Giddens (1994:12)'in belirttiği gibi,

...geleneksel ve modern arasında süreklilikler vardır ve bunlar birbirinden tamamen ayrı parçalar değildir; geleneksel ve moderni çok genel bir biçimde karşılaştırmanın ne kadar yanıltıcı olduğu çok iyi bilinmektedir.

Genel bir karşılaştırma yapılamayacağı gibi modernliğin her ne kadar belli başlı özelliklere sahip olsa da bugün bunların kültürlerce nasıl yorumlandığı, hangi dönüşümleri yarattığı ve zaman içinde neye evrileceği sadece bu özelliklere bakarak anlaşılammakta. Dolayısıyla modernliği genel olarak tanımlama çabaları çeşitlilikle sonuçlanmaktadır. Bu çeşitlilik yirmi-birinci yüzyılda kültürlerin modernleşme dinamikleri içinde araştırma yapma ihtiyacı doğurmakta ve yapılan etnografya araştırmalarda modernliği kavramak için eskisinden farklı metodolojik yaklaşımların gerekliliği ortaya çıkmaktadır (Merrifield, 2013). Bu yaklaşımların ortak noktası modernliği anlamak için, bütüncül bakış açısıyla onu oluşturan tüm öğeleri araştırmalara dahil etmektir.

Modernliği kavrayabilmek için kültürel örüntüler bütünlüklü bir bakış açısıyla incelenmelidir. Yirmi-birinci yüzyılda, bazı kültür araştırmacıları onu yaşayan ve değiştiren öznelerin anlatımlarını incelemeye yönelmişlerdir (Merrifield,2013) Bu durumda birbirinden farklılaşan ve birbirine benzeyen birden fazla modernlik tanımlaması ortaya çıkabilir. Modernite görece uzun bir geçmişe sahip olmasına rağmen yeni karşılaşmalarla tekrar tekrar tanımlanabilir; böylece değişebilmektedir ve genel kavramlar yoluyla onu tüm hatlarıyla tanımlamak mümkün değildir.

2.2.1.Modernleşen Türkiye

Osmanlı'nın çöküşünün ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarındaki modernleşme çabasının en önemli yönlendiricisi olan Mustafa Kemal Atatürk'ün cumhuriyetin ilanından yaklaşık bir yıl sonra, 30 Ağustos 1924'te Dumlupınar'da yaptığı konuşma ülkenin o yıllardaki modernleşme algısını örnekleyebilir:

Efendiler, milletimizin hedefi, milletimizin mefkûresi bütün cihanda tam mânasile medeni bir heyeti içtimaiye olmaktır. Bilirsiniz ki, dünyada her kavmin mevcudiyeti, kıymeti, hakkı hürriyet ve istiklâli, malik olduğu ve yapacağı medeni eserlerle mütenasiptir. Medeni eser vücûde getirmek kabiliyetinden mahrum olan kavimler, hürriyet ve istiklâllerinden tecrit olunmaya mahkûmdurlar. Tarihi beşeriyet baştan başa bu dediğimi teyit etmektedir. Medeniyet yolunda yürümek ve muvaffak olmak, şartı hayattır. Bu yol üzerinde tevakkuf edenler veyahut bu yol üzerinde ileri değil geriye bakmak cehil ve gafletinde bulunanlar, medeniyeti umumiyenin huruşan seli altında boğulmaya mahkûmdurlar (Atatürk'ün Söylev ve D.; 2006:179).

Atatürk'ün yeni kurulan devlet üzerindeki etkisi açıktır ve bu ilk yıllarda gerçekleşen modernleşme çabaları sonraki yıllarda etkisini sürdürecektir. Elbette zaman içinde Türkiye hükümetlerinin modernleşme sürecinde onların ideolojilerinin etkisiyle bazı değişiklikler olmuştur. Ancak daha sonra bahsedileceği üzere Osmanlı'da ve Türkiye'nin ilk yıllarında modernleşmenin bürokrasinin kontrolünde ve Batı'ya dönük olması sonraki yüzyıl boyunca eleştirilse de sürmeye devam etmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında bağımsızlık ve özgürlük kavramları oldukça sık gündeme gelmiştir. Savaşın ardından kurulan ülkeyi elde tutabilmenin bir yolu olarak modernleşme, metinden anlaşılacağı üzere birincil koşul olmuştur. Uygarlığın yaratıcısı olarak görülen Batı, gelişmeleriyle birlikte izlenmesi gereken bir yol oluşturmaktadır. Atatürk, yukarıdaki konuşmada halka yeni olana, ileride olana bakmalarını salık vermektedir. Ardından bu öğüde uyulmadığı takdirde felaketlerle karşılaşılacağı öngörüsünde bulunuyor. Felaketlere yol açacak şeyse “geriye bakmak”, yani geçmişe, geçmişin biçimlerini tekrar uygulamak istemektir. Buradaki modernleşme yaklaşımında geriye bakmak ancak bilgisizlik ve dikkatsizlikle mümkündür. İlerlemek yani modernleşmekse hayatta kalmanın tek yoludur. Geçmişin bir yansıması olarak gelenekler de bu düşünceye göre konumlandırılabilmiştir.

Yeni kurulan devletin ülküsü olan modernleşme bir çeşit garplılaşma olarak adlandırıldı. Şerif Mardin (1991)'in tanımıyla batılılaşma:

Osmanlı İmparatorluğu'nda başlayıp Cumhuriyet Türkiye'sinde yeni boyutlar kazanan, Batı Avrupa'nın toplumsal ve fikrîsel bileşimini erişilmesi gereken bir hedef olarak gören yaklaşımdır. Bu görüş bazen ılımlı bir biçimde ortaya çıkmış, bazen çok köktenci -geleneksel kültür öğelerimizi eleştiren ve karşısına çıkan-boyutlar kazanmıştır. Ancak, sözcüğün kendisi daha çok Batı'yı her hususta örnek almak isteyenlerin yaklaşımını adlandırmak için kullanılmıştır. (s.11)

Bu düşüncede Avrupa ve ABD, uygarlığın dolayısıyla gelişmenin sembolü olarak kabul edilir ve ona uyulması gereken üstün bir pozisyona oturtulur. Ancak bu konu Türkiye Cumhuriyeti'nin tanıştığı ve gündemine yeni taşınan bir konu değildir. Bu idealin kökleri Osmanlı imparatorluğunda filizlenmeye başlamıştır.

19. Yüzyılda Avrupa'nın Osmanlı üzerindeki etkisi artmıştır. Bunun sonucunda imparatorluğun çeşitli kurumlarının modernleştirilmesi için bürokrasinin yönettiği çeşitli girişimler olmuştur. Örneğin bu dönemde Osmanlı ekonomisinin kapitalist ekonomiye dahil edilmesi bu girişimlerden biridir. Bunların yanı sıra Avrupa'da yayılmış milliyetçilik, pozitivizm, laiklik, liberalizm Osmanlı'ya nüfuz etmeye başlamıştır (Zürcher, 2017).

Batı'da gelişen askerî teknolojiler ve tıp Osmanlı İmparatorluğu'nun gerisinde kalmak istemediği yeniliklerdir. Avrupa'daki askeri örgütlenme biçimleri de Osmanlı'daki geleneksel örgütlenmeden farklıydı ve bu yüzden on-sekizinci yüzyılın başlarında Batı'nın askeri yapılanmasının, tıbbının, silah gücünün imparatorlukta nasıl hayata geçirileceği önemli bir mesele haline almıştır. Bu süreçten sonra Batı, imparatorluk için gücün sembollerinden birine dönmüştür ve bu bakış açısı Tanzimat Fermanı'nın çıkarılması gibi çeşitli girişimlerle takip edilmiştir. Devletin girişimleriyle oluşturulmaya çalışılan modernleşme halkın bazı kesimlerince ya hiç benimsememiş ya da çeşitli şekillerde yorumlanmıştır (Mardin, 1991) . Osmanlı'nın Batılılaşma ideali bir süre sonra Mardin (1991)'in tanımladığı “baticılık” anlayışıyla örtüşmeye başlamıştır, bu tanıma göre baticılık “daha çok Batı'yı her hususta örnek almak isteyenlerin yaklaşımını adlandırmak için” kullanılan bir kavramdır.

Batı kültürünü yer yer sorgulamaksızın örnek almanın sonucunda, modernleşme Batı kültürünü taklit etmeye dönmüştür. Bu yaklaşım Osmanlı döneminde de çeşitli çevrelerce -edebiyat, basın vb.- uzun yıllar tartışılmış ve eleştirilmiştir; çeşitli sanatlara konu olan Batı taklitçisi “tip”lerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Söz konusu tipler Batılılaşmayı, onunla ilgili unsurları üzerinde taşıyanlara üstün nitelikler kazandırdığına inanırlar; Avrupa modern kültüründeki giysileri, dilleri vb. öğeleri kullanarak modern bir görüntü yaratmaya çalışırlar. Örneğin; Ahmet Mithat Efendi'nin yazdığı 1875'te yayımlanan Felâton Bey'le Rakım Efendi romanındaki Felâton Bey böyle bir tiptir. Batı taklitçiliği yani modernleşmenin görüntüde kalması birçok alanda böyle tipler üzerinden eleştirildi. Bu konunun tartışılması Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra da devam etmiştir.

Modernleşme, dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Türkiye’de de devletin reformlarıyla uygulanan, devletin sınırlarındaki insanlara benimsetilmeye çalışılan projeler toplamı olarak ortaya çıkar (Bozdoğan ve Kasaba, 2015).

Modernleşme projesi Türkiye’de Osmanlı’daki gibi bürokrasinin araçlarıyla uygulamaya konulmuştur. Yeni kurulan ülkedeki farklılıkları tek çatı altında toplama çabasıyla çeşitli ideolojiler halka benimsetilmeye çalışılmıştır. Bu süreçte yeni ülkenin kuruluşunda bütünleştirici rol oynaması beklenen bir düşünce olan Kemalizm ideolojisi, cumhuriyetin devlet ideolojisi olarak benimsendi. Bu ideoloji kapsamında yapılan ilk reformlarda rasyonel bilgi, evrensel bilgi, sekülerlik, bilim ve teknolojiyi getirmesi beklenen medeniyetin ve Türk kültürünün canlandırılmasıyla ülkenin de yeniden canlanacağı düşüncesiyle hareket edilmiştir. Bu fikir, başta Ziya Gökalp olmak üzere diğer bazı araştırmacıların etkisiyle ortaya çıkmış ve Kemalizm ideolojisinin temellerini oluşturmuştur. Kemalizm ideolojisinin parçaları olan Türklük, laiklik, demokrasi kavramları modernleşme projesiyle bütünleşerek yapılan reformlarda ön plana çıkan unsurlar olmuşlardır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında gündelik hayatı şekillendirmek ve kurumların yapısını modernleştirmek için oluşturulan yasalar daha önce var olan sosyal yaşamı büyük oranda değiştirmiştir. Eğitim, sağlık, müzik, mimari, sosyal yaşam, tiyatro gibi birçok alanda yapılan değişimler bu dönemde olmuştur. Yapılan reformların karakterinde Kemalizm ideolojisinin etkileri görülmektedir. 1924’te halifeliğin kaldırılmasının hemen ardından dini kurumlarla ilgili yetkiler devletin kontrolüne devredildi, şeriat mahkemeleri ve dini okullar kapatıldı. 1925’te kıyafetlerin değiştirilmesine yönelik kanun çıkarıldı, fes yasaklandı ve aynı yılda türbe ve tekkeler kapatıldı. 1926’da İsviçre medeni kanunu uygulamaya koyulurken, İtalya’da uygulanan ceza yasaları Türkiye’de de uygulamaya konuldu. 1928’te yapılan Harf devrimiyle birlikte yüzyıllarca kullanılmış olan yazım geleneği -Uygur imla geleneği kullanılarak yazılan Arap alfabesi- kökten değiştirilerek Latin alfabesini benimsetmeye yönelik bir girişim olmuştur. Bu girişim geçmişin yazımıyla araya büyük bir set çekmiştir. Daha sonra Türk dilinin millileştirilmesi amacıyla öz-Türkçe sözcüklerin türetilmesi için birçok girişim yapılmıştır.

Art arda yapılan değişiklikler ÷lkedeki kurumların işleyişini, sosyal yaşamı değiştirmiştir ve birçok yeni kuruluş ortaya çıkmıştır. Bozdoğan ve Kasaba (2015) bu dönemdeki kent yaşamı hakkında yaptığı betimlemede dönemin değişimlerini ve onların niteliğini şöyle vurgular:

Eğitim ve mesleki ortamlarda tıraşlı erkeklerin yanında çalışan başörtüsüz kadınlar, okul üniformalı sağlıklı çocuklar ve gençler, cumhuriyet dönemi Ankara ve diğer büyük şehirlerdeki kamu binalarının modern mimarisi, ulusal tiyatronun, senfoni orkestrasının, operanın muhteşem performansları ve bale ve tarım, demiryolları, fabrikalar ve barajların gurur verici sahneleri en tanıdık görüntüler arasındadır. Bunlar Türkiye'nin cumhuriyet tarihinin büyük bir bölümünde sadece medenileştirme faaliyetleriyle yüklenmekle kalmadılar, aynı zamanda insanların, fikirlerin ve olayların ölçüldüğü ve yargılandığı dış biçim ve davranışların resmi standartlarını belirlemeye başladılar (Bozdoğan ve Kasaba, 2015:18).

Bugünkü bazı devlet hastaneleri ve diğer ÷lkelerin kaynaklarıyla kurulmuş hastaneler bu dönemde faaliyete geçmiştir. Sağlık alanında yapılan çalışmalara ağırlık verilmiş ve bu çalışmalar tıpta modernleşme idealiyle gerçekleşmiştir (Dole, 2015). Modernleşme sağlık alanında önemli bir yere sahiptir, çünkü devlet ideolojisinin bir uzantısıdır ve bu dönemde ve sonraki dönemlerde insan bedeniyle yönetim arasındaki temasın önemli bir yönünü oluşturmaktadır. Dole (2015)'a göre:

Özellikle de devlet halkın sağlığını merkezi sorumluluklarından biri olarak görmeye başladıkça ve doktor vatandaşın sağlığı üzerinde güç kazandıkça, tıp bireysel bedenler ile siyasi toplum arasında ortaya çıkmakta olan ilişkilere aracılık etme açısından önemli bir rol üstlenmeye başladı. Türkiye'de tıbbın altyapısının kurumsal genişlemesini anlamak, doktorlar, hastalar ve buna karşılık gelen şifacılar arasında bu süreçlerin nasıl geliştiğini ele almak için uygun bir zemin oluşturacaktır (Dole, 2015:58).

Türkiye'nin modern tıpla ilgili ilk girişimlerinin öncesinde Osmanlı'da modern tıpla ilgili bazı girişimler yapılmıştır. Örneğin; askeriye içinde doktorlar yetiştirmek için tıp fakültesi açmak bu girişimlerden biridir. Yapılan tıbbi yeniliklerde Avrupa'daki yapılar örnek alınmış ve buradan doktorlar davet edilmiştir. Yine bu dönemde Anadolu'daki

misyonerlerin girişimleri modern tıbbın Anadolu'ya girişinin ilk aşamalarını oluşturmaktadır. Yürür (2019), modern tıp hizmetlerinin, Anadolu'ya ağırlıklı olarak, 19. yüzyılın ortalarından itibaren Antep, Sivas, Harput, Kayseri, İzmir gibi ticaret yolları ve tarımsal üretim açısından kilit noktalarda bulunan kentlerde, modern hastaneler ve daha sonra, modern tıp okulları kuran misyonerler tarafından getirildiğini kaydeder (Yürür, 2019:41).

Cumhuriyetin ilk yıllarında devlet ve millet arasındaki doğrudan temasın aracısı olarak tıbbın verilen önem hayli fazladır (Dole, 2015). Modernleşmenin, çağdaş-Türk devlet ideolojisinin bir parçası olması dolayısıyla modern tıbbın ülkede geliştirilmesi ve kişilere ulaştırılması amaçlanmıştır (Dole, 2015). Bu sebeple tıp alanında yapılan çalışmalara büyük ağırlık verilmiştir. İlk yıllarda tıp eğitimi veren okulların sayısı çoğalmış, hastanelerin sayısı arttırılmıştır. Dolayısıyla hastane personellerinin sayısında da artışlar gerçekleşmiştir. Sonraları yani 1950'li yıllarda şehirlerdeki kliniklerin yanı sıra ilçelerde ve kasabalarda da sağlık ocakları ve klinikler açılmıştır. Sağlık alanındaki hareketlilik sadece fiziki yapılanmalardan ve hastane personeli artışlarından ibaret değildir. Bu dönemde aynı zamanda doğum ve ölüm oranlarının hesaplanması, hastalıkların ülke sınırları içindeki dağılımı hakkında araştırmalar yapılmıştır.

Türkiye'deki sağlık sistemiyle ilgili yapılan yeniliklerin karakteri yıllar içinde değişmiştir. Örneğin yukarıda sözü edilen yenilikler devlet ideolojisinin etkisiyle devletin bütçesi kullanılarak yapılırken daha sonraları özel hastanelerin ortaya çıkışı gerçekleşmiş ve sağlık alanında eşitsizlik ortaya çıkmıştır. Özel hastanelerin ortaya çıkışında 1960'lardaki liberal ekonomik politikaların ağırlık kazanmasının etkili olduğu söylenebilir. Böylece 2021'e kadar Türkiye'de modernleşme ekseninde sosyal tıp ve kapitalist tıp (Winkelmann, 2009) yapılanmaları görülür. Sağlık hizmetlerinin devlet tarafından karşılanması olarak sosyal tıbbi yapılanmaların -devlet hastaneleri, sağlık ocakları gibi- yanı sıra ortaya çıkan kapitalist tıbbi yapılanmalar sağlığın satın alınarak elde edilmesi düşüncesine dayanır. Bu tür hastanelere Türkiye'de "özel hastaneler" adı verilir.

Türkiye’deki tıbbi gelişmelerin merkezinde modern tıp yer almaktadır. Cumhuriyet’in ilk yıllarından 2021’e uzanan süreçte yapılan modern tıbbi yenilikleri destekleyici etmenlerden en önemlisi bilimsel yaklaşıma verilen önemdir. 1928’de Resmi Gazete’de yayımlanan⁵ “Tababet ve Şuabatı San'atlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun” ile sınırları çizilen sağlık uygulamalarının uygulayıcıları bu kanundaki maddelere tâbi olarak hareket etmek durumundadırlar. Söz konusu kanun ile devletin belirlediği sağlık siteminin dışında uygulamalar icra edenler için sınırlar belirlenmiş hale gelir.

Yukarıda belirtilen tarihsel aralıkta bilimsel bakış açısını destekleyen, modern unsurları vurgulayan birçok girişim olduğu ve yayınlar yapıldığı bilinir (Dole, 2015). Bu bakış açısının sonuçlardan biri geleneksel/alternatif şifa uygulamalarının uzun yıllar boyunca kara propagandaya maruz kalması olmuştur. Bilimsel raporlar doğrultusunda sınırları çizilmiş tıbbi kategorilere yerleştirilemeyen, tıp eğitim geleneğinden geçmeyen bu tür tedavi uygulamalarını ve şifacıları dışlayan bir tavır benimsenmiştir. Dole (2015), bu dışlanma süreciyle ilgili şu tespitte bulunur:

Bu tür uygulamaların bilimsel eleştirisi yeni olmamakla birlikte, bu eleştirinin modern Türkiye devletinin doğuşuyla yeni bir önem kazandığı düşüncesindeyim. Türkiye seküler modern gelişme projesini gerçekleştirmeye çabaladıkça, rahatsızlığı olanlara yardım sunan bireyler yeni uzmanlık ve hakikat rejimlerine girmeye başladılar (s.81).

Tedavinin, modern bilimsel tespitlerin sınırlarına yerleştirilmesi ve modern uzmanlık bilgilerinin kanıtı olarak tıp okullarının sertifikalarının önem kazanması bunlara sahip olmayan şifacıların üzerindeki baskıyı arttırmış olabileceği tahmin edilmektedir.

Bu alanda yapılan etnografik, antropolojik, sosyolojik araştırmaların Türkiye’de yakın tarihlerde belirlediği gözlemlenmektedir. Dolayısıyla şifacının dışlanmışlığına dair tarihini

⁵ TABABET VE ŞUABATI SAN'ATLARININ TARZI İCRASINA DAİR KANUN, Resmi Gazete 14.04.1928
https://www.ttb.org.tr/mevzuat/index.php?option=com_content&view=article&id=1014:1219&catid=1:yasa&Itemid=28 (Erişim Tarihi: 30 Aralık 2021)

aktaran az sayıda kaynağa erişilmiştir. Bu kaynaklardan biri olarak “Dersim Alevilerinde İyileştirme Geleneği”nde şifacının dışlanmışlık tarihiyle ilgili verilere rastlanır. Yürür yerel şifacılar üzerinde baskıya dönüştüğü anlaşılan devlet kontrolünü şöyle aktarır:

1938 sonrası Dersim’de yoğunlaşan askeri ve bürokratik devlet yapılanmasıyla, geleneksel iyileştirme dokusuna devlet müdahalesi başlamıştı. Belli bir iyileştirme alanında uzmanlaşmış olsa da tıp diploması olmayan kişiler ruhsatsız kabul ediliyor ve adli takibe uğruyordu. Aşkirek (Askıragé)’li Rayver Sayıcan, Siliç (Silizu)’li Mıstefaé Siliç gibi, Dersim’in meşhur ve deneyimli cerrahları ve Lokman Hekimleri, insanları tedavi etmeyi sürdürdükleri için soruşturma geçiriyor, tutuklanıyordu (Yürür, 2019:41).

Diğer yandan Dole (2015), Türkiye’deki şifacılık türlerinden biri olan dini şifacıların tarihine ilişkin şu bilgileri kaydeder:

Halk müzisyenlerinin veya kilimcilerin kabul edilmiş millileştirilmiş ‘geleneklerinden’ farklı olarak, dini şifacılık uygulaması kötülenen bir geçmişin gölgelerine kaydı. Her ne kadar fazla tehlikeli görülmeyen ‘halk tedavileri’ alanı Sağlık Bakanlığı yerine Kültür Bakanlığı çatısı altında kendisine yeni bir yer bulduysa da cinci hocanın veya üfürükçünün uygulamalarına ikisinde de yer yoktu. Yeni ulusun, yeni biçimlenmekte olan düzeninde cinci hoca ne ‘medeniyete’ ne de ‘kültüre’ aitti. Ve bir kere dini şifacılar yerini modernliğe terk edecek geri getirilemez bir geçmişle bağdaştırılmaya başladığında, bunların devam eden varlıklarını geçmişin geleceğe karşı isyanı olarak görmek mümkün olmuştu.

Şifacılık yöntemleri üzerindeki devlet kontrolü, bu yöntemlere şüpheyile bakılmasına yol açmıştır. Medyanın da bu sürece katkısını özellikle belirtmek gerekir. Zira Türkiye’de geleneksel şifacılığın dışlanmışlığına ilişkin yaşananlarda medyanın ve çeşitli süreli yayımların önemli bir yeri vardır. Bu yayınlarda geleneksel şifa yöntemleri için genelde *gerici uygulamalar*, *şarlatanlık*, *dolandırıcılık* vb. yorumlar yer alır. Bu söylemlerin temelinde Türkiye’de çeşitli şifa alanlarındaki mağduriyet haberleri yer alır. Bu haberlerde genelde çeşitli şifacıların başarısız tedavileri veya sözde şifacıların yaptıkları işi kötüye kullandıkları olaylar aktarılır. Yaşanan bu tür olayların aktarıldığı içerikler bu yöntemlerle ilgili genel nitelemeleri de içerir. Söz konusu haber dilini etkileyen önemli unsurlardan birinin Türkiye’nin ileriliklik, bilimsellik hedeflerinin olduğu söylenebilir. Zira uygulamaların geçmişten aktarılan, geleneksel özellikler barındırması ve modern bilimsel yöntemlerle aktarılmaması bu modernleşme hedeflerinin tersi olarak görülür.

Daha sonra belirtileceği üzere Türkiye’de geleneksel/alternatif tıpla ilgili yaklaşımların son yıllarda hükümet tarafından desteklenen bir yöne doğru evrilmesi süreli yayımlarda ve medyadaki tepkileri arttırmıştır. Özelde hükümetin bu tür politikalarının maddi ve politik çıkarları doğrultusunda yapıldığına dair eleştiriler içeren makale ve haberlerde bu yöntemlerle ilgili genel görüşler de yer alır. Bilim ve Gelecek dergisindeki “Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Bataklığı” adlı makale şöyle başlar:

Geleneksel ve tamamlayıcı tıp (GETAT) bataklığı, önce bilimsel tıbbın, sonra akla ve bilgiye dayanan toplumsal düzenlerin zararına olacaktır. Daha ileriye bakıldığında tüm dünyanın sağlık ve bilim anlayış ve uygulamaları konusunda bir kargaşaya sürükleneceği kolayca kestirilebilir. Kurt puslu havayı sever, şarlatanların bu arada fırsatı değerlendirip epeyce hâsılat toplayacağı ortadadır.⁶

Bir haberdeyse şöyle yazar:

AKP iktidarı, sağlık alanında gericileştirme uygulamalarını bilimsel ve kanıta dayalı tıp uygulamaları yerine geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamalarını önceleyerek ve yaygınlaştırarak yapıyor.⁷

Modernleşen Türkiye’de geleneksel şifa yöntemlerine muhalefet devam etse de bu yöntemler hala uygulanıyor ve gün geçtikçe ülke içinde yaygınlaşmaktadırlar. Bu yaygınlıkta Türkiye’nin modernleşme projesindeki bazı niteliklerin değişmesinin etkisi vardır. Devletin modern Türk kimliği çevresinde şekillenen modernleşme projesinin, zamanla modern Müslümanlığın merkeze yerleştirildiği yeni liberal ekonomik anlayışın sürdürüldüğü bir modernleşme projesine evrilmesi söz konusu niteliklerin değiştiğini gösterir.

⁶ Geleneksel ve tamamlayıcı tıp bataklığı, Bilim ve Gelecek Dergisi, 193. Sayı, 29 Şubat 2020

<https://bilimvegelecek.com.tr/index.php/2020/02/29/geleneksel-ve-tamamlayici-tip-batakligi/> Erişim tarihi 11.06.21

⁷ “Hacamat ve sülüğün bedelini SGK’ye ödetmeye çalışıyorlar” 03.07.2019 tarihli BirGün gazetesi haberi. Erişim tarihi: 11.06.21

Yaklaşık olarak elli yıl önce Avrupa ve ABD’de ve bugün Türkiye’de iyileştirme geleneklerinin ötelendikleri yerlerden geri döndüğü fark edilir. Türkiye’nin yeni modernleşme projesine son zamanlarda dahil olan “geleneksel ve tamamlayıcı tedaviler” hızlıca popülerleşerek yayılmaktadır. Bu yayılımda teknoloji ve ülke içindeki destekleyici devlet politikalarıyla bağlantılı olarak modernleşmenin yönünü tayin eden Avrupa ve Amerika’daki kültürel ve ekonomik gelişmeler etkili olmaktadır. Dolayısıyla bu popülerleşmenin ve yaygınlıkların farklı yönleri olduğu söylenebilir. Bunlar, kültürel çalışmalarla açığa çıkarılmalıdır. Çünkü bu tür çalışmalar iyileştirme kültürlerinin ülkenin modernleşme sürecindeki varlıklarını değerlendirmek açısından önemlidir ve ülkenin modernleşme sürecini de aydınlatma işlevi görürler.

2.2.1.1. Geleneksel İyileştirmenin Süreğenliği ve Türkiye

Geleneksel tedavi yöntemleri modernleşen ülkelerde diğer geleneksel unsurlar gibi uzun süre modernliğin gölgesinde kalmıştır (Dole, 2015; Hinojosa, 2002). Ancak daha sonra sırayla birçok yerde tekrar insanların ilgisini çekmeye başlamış ve kullanımlarına geri dönmüştür. Bu durumu yaratan çeşitli sebepler vardır ve bu sebepler çeşitli ülkelerde farklı şekillerde ortaya çıkar. Geleneksel tedaviler önce; Avrupa, ABD ve Avustralya gibi yerlerde modern tarihsel dinamiklerin sonucu olarak özellikle şehirlerde popüler hale gelmiştir. Daha sonra Türkiye’de zaten var olan ancak modernlik anlayışının ötekileştirdiği iyileştirme kültürlerinin, diğer bir deyişle geleneksel sağlık sistemlerinin tekrar canlanmasına yol açar. Ancak bu canlılık eskiden olduğundan daha farklı şekillerde, moderniteyle iç içe, onun etkisi altında ortaya çıkar ve diğer yandan devletin sağlık politikalarını etkilemeye başlar. Türkiye’de geleneksel tedavi yöntemlerinin popüler anlamda dönüşünde ve alternatif tıbbın gelişinde küreselleşmenin etkili olduğu görülür.

Küreselleşme, dünya üzerindeki kültürel akışa yön verir. Bu karmaşık sürecin kültürler üzerindeki yansımalarından bu çalışmanın 2. bölümünde söz edilmiştir. Küreselleşmeyle birlikte artan kültürel aktarımların tüm kültürler için eşit derecede olmadığı açıktır (Inda ve Rosaldo, 2008).

Yani küreselleşme sürecine daha çok katılan ve onu yönlendirebilen ülkelerin varlığı kültürlerin aktarım yönünü ve miktarını da etkiler. Küreselleşmenin kültür üzerindeki etkisi doğal olarak, geleneksel tedavilerin kullanım alanları ve kültürel çevrelerinde de görülür. Dolayısıyla modernliğin ve küreselleşmenin Türkiye’deki yayılım alanının zamanla genişlemesinin ve devlet politikaları üzerindeki etkisinin, geleneksel ve alternatif tedavi yöntemlerinin kültürel çevresindeki güncel durumu şekillendirdiği söylenebilir. Türkiye’deki durumu anlayabilmek için yoğun kültürel akışın yönüne bakılması gerekir. Türkiye’nin modernleşme tarihine bakıldığında kültürel akışın kaynakları modern “Batı” yani Avrupa ve bugün yoğun olarak ABD’dir. Elbette internetin dünyanın başka yerleriyle olan bağlantısı bu kültürel akışı birçok yönden etkiler. Ancak burada tartışılmak istenen şey yeniden ortaya çıkan ve sağlık politikalarını da etkileyen yaygın modern ilginin temelleridir.

Geleneksel yöntemlerin Batı’ya yaygın olarak dönüşü 20. yüzyılın başlarında modern tıp uygulayıcılarının bilhassa psikoloji doktorlarının bu yöntemlere olan ilgisiyle başlar ve daha sonra devam eder. Bu yüzyıldaki çeşitli olaylar, karşı kültür hareketleri, kültürel çalışmalar, modern kültürün ve onun içinden gelen tıbbın yaşamsal ihtiyaçlar için yeterli olamaması, modern tıp alanındaki sosyal, ekonomik, entelektüel hareketliliklerin bütünü söz konusu dönüşü ortaya çıkarmıştır. Bu süreçteki önemli olaylardan biri II.Dünya Savaşı’nda ABD’li askerlerin savaşmak için gittikleri uzak doğu bölgelerinin kültüründen etkilenmeleri olmuştur. Özetlemek gerekirse bu durum yüzyılın başlarında ortaya çıkmış yayılmış ve kısa süre sonra popülerliğini yitirmiş Doğu ve Batı etkileşimini tekrar canlandırmıştır. Tedavi yöntemleriyle alakası ise, ABD ordu psikiyatristlerinin Japon kültüründen etkilenmeleri üzerine Japonya’daki iyileştirme yöntemlerinin Batı’ya psikiyatri alanına taşınmalarıdır. Örneğin; Shoma Morita’nın geliştirdiği Morita Terapi bu yöntemlerden biridir ve ABD’de psikologlar arasında yoğun ilgi görmüş, uygulanmıştır (Micozzi, 2015). Bu ve benzeri birçok Doğu kaynaklı yöntemin merkezi yaklaşımını oluşturan beden ve zihnin birbirinden ayrı olmadığı iddiası Amerikan psikiyatrisi alanında büyük değişimler yaratmıştır.

Yüzyıl içindeki diğer gelişmeler, örneğin Franz Boas’ın insan zihninin benzerliklerini vurguladığı kültürel çalışmalarına ilgilinin artması ve öğrencilerinin benzer çalışmaları

sürdürmesi farklı kültürleri modern kültürden daha aşağı gören yaklaşımlara tepkiler oluşmasını sağlamıştır. Bu ve benzeri kültürel sorgulamalar aklın yeniden sorgulanmasına sebep olurlar. Bu sorgulamalar üniversitelerin, akademisyenlerin araştırma projelerine dahil olmuşlardır. Örneğin; Amerika kıtasında bazı yerli şifa kültürlerinde kullanılan *peyote* kaktüsünden elde edilen *meskalin* maddesi üzerinde araştırmalar yapılır. Beden ve zihnin birlikte işleyişiyle ilgili benzer birçok gelişmenin, keşfin yaşandığı bu dönemde iki büyük kültürel hareket yaşanır: San Fransisco Rönesansı ve New Age (Yeni Çağ) hareketi. San Fransisco Rönesansı'nın yarattığı yenilikler sanat alanında, sosyal dışavurum alanında yaşanır ve ABD kültürünü genel anlamda etkiler. New Age hareketinin tetikleyicisidir.⁸

New Age hareketi özellikle enerji şifasıyla ilgili birçok uygulamanın Batı'daki yaygınlığına yön veren önemli bir süreci yansıtır. Teosofi Topluluğu'nun kurucu ortağı Helena Petrovna Blavatsky'nin dünyanın kaderini etkileyecek, insanlar arasında mistik bir ortaklık yaratacak yeni bir çağın başladığını bildirmesi ve bu iddiaların spiritüel ve astrolojik olarak yorumlanmaları New Age hareketinin temellerini oluşturur. Bu dönemde ortaya çıkan, dünyaya kardeşlik ve aydınlanma getirecek Kova Çağı'na girildiği düşüncesi zaman içinde yaygınlaşır.⁹ 1970'lerde David Spangler'in ruh ile ilgili çalışmaları oldukça popüler hale gelir. Modern kültür ve bu kültür içinde modernliğin gölgesinde kalmış ezoterik öğeler ile Doğu'nun mistisizmi iç içe geçerek zamanla New Age kültürünü yaratacaktır. Aynı dönemde psikologlar Richard Alpert ve Timothy Leary'nin ruhsal aydınlanma araştırmalarına işaret eden psikedelik maddeler üzerine Harvard'da yaptıkları araştırmalar büyük ilgi görür ve böylece New Age hareketine yön veren yaratımlar arasında yer alır (Baer, 2003). Bu karşı kültürel hareketten doğan çeşitli uygulamalar özellikle birçok şifa yöntemi hızlı bir şekilde yayılmıştır. Batı'da yaşayan göz ardı edilmiş toplulukların yerel şifa yöntemleriyle ilgili çalışmaların etkisiyle ilgi

⁸ "Beat Movement ." Literary Movements for Students: Presenting Analysis, Context, and Criticism on Literary Movements. (Encyclopedia.com):

<https://www.encyclopedia.com/arts/educational-magazines/beat-movement> Erişim tarihi: 06.06. 2021

⁹ New Age maddesi,

<https://www.britannica.com> (Erişim Tarihi: 15.07.2021)

gören bazı yerli şifa yöntemleri yeni anlamlar kazanarak yayılmaya başlarlar. Amerika yerlilerinin, Sibirya yerlilerinin kültürlerindeki şamanların yöntemlerinin modern yaşama uyarlanmasıyla yeni şamanlık uygulamalarının ortaya çıkması buna örnek gösterilebilir.

Bu dönemdeki sanatsal yaratımları yaymak ve hareket içinde bağlantı sağlamak için zaman içinde yeraltı yayıncılık dağıtım faaliyetleri yapıldı. Ardından yayınlanan ürünler çoğaldı ve dönemin kültürünü yansıtan yayımlar, kitaplar, kasetleri, meditatif videolar vb. çoğaltılmıştır.

Hareketin iki ana düşüncesi vardır. Birincisi ruhsal aydınlanmanın gerçekleşeceği ve uluslararası barışın gelecek nesillerce yaşanacağı yeni bir çağa girildiğidir. Böylece ırkçılık, yoksulluk, savaş, açlık ve hastalıklar son bulacaktır. İkinci temel düşünceyse kişilerin kendi ruhsal dönüşümleriyle bu çağın başlatıcıları olacaklarıdır ve bu dönüşümlerin başlaması kişiyi ruhsal aydınlanmaya götürecek sādhana (Hindu ve Budist tantrik geleneğinde spiritüel pratikler) sürecinin içinde olmasını sağlayacaktır.¹⁰

New Age hareketliliğinin en yoğun olduğu zamanlar 1960 ve 1980 arasındaki yıllardır. Bu yoğun sürecin ardından harekete özgü düşüncelerin yayılım alanı ve içeriği değişerek etkilerini sürdürmüştür. Örneğin bu dönemde popülerleşen şifa enerjisiyle ilgili uygulamalar, sonraki süreçte ve hala modern tıp eğitimi almış kişilerce uygulanmaya devam etmektedir (Pal, 2002:522). Bugün oldukça popüler olan yoga, parapsikoloji, masaj, bitki tedavileri, meditasyon gibi uygulamalar söz konusu dönemde Batı'da yoğun ilgi görmeye başlarlar. Benzer şekilde Batı'da ortaya çıkıp modern tıbbın gölgesinde kalmış kayropraktik, homeopati, osteopati, naturapati gibi 19. yüzyılda modern tıp dışına itilmiş sağlık sistemleri de yayılmaya başlamıştır (Micozzi, 2015).

¹⁰ A.g.e.

Sağlık alanındaki değişimler ve keşifler yalnızca New Age hareketi topluluklarında değil dönemin genel karakterinde de görülebilir. Bu süreçte Amerika’da çevre kirliliği, kanser ve kanserojen gıdalar, sigara karşıtlığı, kronik hastalıklar vb. konularla ilgili bilimsel çalışmalar artmış ve bunlarla ilgili devlet politikaları da yürütülmüştür. Hayat tarzının değiştirilmesi ve riskli davranışların terk edilmesiyle ilgili sağlık alanındaki vurgular bu politikalarla bağlantılı olarak kamusal alanda sık sık vurgulanırlar. Kadın sağlığı hareketi, kişisel gelişim, organik ya da doğal gıda hareketi, koşu, diyet ve fitnesin teşvik edilmesi, sağlığın kişisel sorumluluk haline gelmesi gibi konular uzun süre gündemde kalırlar. Benlik ve beden üzerinde çalışma hayatı bütünlüklü yaşamanın bir yolu olarak kabul edilip bunları geliştirme yöntemlerine ilgi duyulmuştur. Sağlıklı olmak için bireyin kendisi üzerinde çalışması gerektiği fikri sağlık alanında bireysel tutumların benimsenmesine yol açmıştır ve bu durum sadece kişinin kendisini etkilememiştir. Crawford (2006), bu dönemde sağlığın bireyselleşmesinin, dönemin sosyal yaşamına etki ettiğini, neoliberal ekonomi ve sosyal politikaları pekiştirdiğini belirtir (sf.409-410).

1980’lere gelindiğindeyse Batı’da yaşanan gelişmeler sağlık alanında önemli değişimler yaratmıştır. Süreç içerisinde geleneksel olarak adlandırılan çeşitli şifa yöntemleri 20. yüzyılın baskın sağlık sistemine alternatif olarak bilhassa şehirlerde kurumsallaşıp yaygın hale gelir. 20. Yüzyılın başlarında ilgi görmeye başlayan beden-zihin bağlantısının vurgusu yüzyılın sonlarına doğru modern tıp uzmanları tarafından kabul edilir hale gelmiştir. Örneğin; bütüncül (*holistic*) tıp çatısı altında modern tıbbi yöntemlerle, beden-zihin bütünlüğüne dayanan alternatif veya geleneksel tıbbi yöntemler bir arada kullanılırlar. 1990’larda geleneksel şifa yöntemleri ve zihnin madde üzerindeki etkisi vurgulayan çalışmalar; örneğin, kuantum fiziğinin yorumlanarak sağlıkla ilgisinin vurgulanması modern tıptaki zihin beden ayrımının karşıtı olarak sağlık arayışlarının biçimini belirlerler. Daha önce filizlenmiş ve bu gelişmelerle daha da artan, kendine güven, kendini sevme, hayatta mutluluk ve amaç duygusu, pozitif zihinsel imgelerin yaratılması gibi temalar ön plana çıkmaya başlar. Crawford (2006), dönem içinde bütüncül sağlık savunucuları için sağlığın bir süper değer olarak haline geldiğini belirtir. Kişisel refahın anahtarı haline gelen sağlık yaşamdaki önemli hedeflerden biri haline gelmiştir.

Süreç içinde birçok doktor ve fizyoterapist kayropratik, akupunktur, naturopatik tıp, enerji tıbbı gibi alanlarda eğitim almaya başlamıştır. James Gordon, Andrew Weil, David Eisenberg, Herbert Benson, Larry Dossey ve bugün bereket meditasyonlarıyla popülerleşen Deepak Chopra, modern tıp geçmişine sahip olup geleneksel ve alternatif şifa yöntemlerini öğrenip uygulayanlara örnek gösterilebilecek dünya çapında popülerleşmiş kişilerdir (Baer, 2003). Reiki, Ayurveda, shiat'su, Çin tıbbı gibi Doğu kaynaklı yöntemler Batı'da her geçen gün daha çok yaygınlaşır. Baer (2003) bu yayılmanın diğer yüzünde bütüncül sağlık hareketinin Amerika'da pazarlanan bir sosyal harekete dönüştüğünü belirtmektedir. Ona göre bu hareket çok sayıda girişimciyi ağırlamaktadır. Bugün Amerika ve Avrupa'da bütüncül tıp uygulayıcılarının bir kısmı özel hastanelerde ve kendi kliniklerinde yüksek ücretler karşılığında çalışmaktalar. Sağlık hizmetlerinin şirketleşmesi bu uygulamaların özelleşmelere uyarlanarak zenginlere hitap eden lükslere dönüşmelerine yol açmıştır.

Modern kültürdeki gelişmeler ve bunların sağlığa etkisinin sonucunda öz-disiplin, irade gücü gibi metaforlar; genç ve sağlıklı olma, doğallık, şifalı olma, fit olma, vb. nitelikler oldukça sık tekrarlanmaya başlamış ve durum 21. yüzyılda devam etmektedir. Doğallık, New Age hareketinin doğaya dönüş temasının ve hala gündemde olan çevre kirliliğinin bir uzantısı halinde sağlıklı olmanın en önemli unsuru olarak ön plana çıkmaktadır. Bu temalar sağlıkla ilgili pratiklerin gerçekleştiği kültürel alanların dilini şekillendirmenin yanı sıra sermayenin diline de yerleşmiştir. Sağlığa verilen önem, kişisel ihtiyaçların belirlenmesindeki etkisinin yanında bu ihtiyaçlara hizmet iddiasında olan büyük pazarlar oluşmasına yol açmıştır. Bugün doğal ve organik etiketli ürünler, kişisel gelişim ürünleri, fitness salonları şehirlerde belirlemeye başlamıştır. Aynı durum bugün Türkiye'de de görülür. Kendisi de bütüncül tıp doktoru olan James Gordon, sağlığın kişisel gelişim ve kişisel sorumluluk olarak algılanması sermayenin büyümesini destekler bir ihmale dönüşmeye başladığını dile getirir (Baer, 2003:242).

Bütüncül tıbbın Avrupa'da ve Amerika'daki sosyal/ekonomik yaşamı önemli ölçülerde etkilemesi ve özellikle 1980'lerden sonra dünyaya yayılmaya başlaması ve ülke yöneticilerinin bu konuda standartlar, teknik destek ve bilgi talep etmeleri üzerine Dünya Sağlık Örgütü'nün bu konuda çalışmaları başlar. DSÖ bu uygulamaların ulusal sağlık

sistemine entegre edilmesini desteklediğini belirtir ve 1998’de “Bitkisel İlaçların Mevzuat Durumu: Dünya Genelinde İnceleme” başlıklı metni yayımlar. Bu metin DSÖ üyesi ülkelerin yalnızca bitkisel ilaçlarla ilgili yasal mevzuatlarını içerir. Ardından DSÖ geleneksel ve alternatif/tamamlayıcı tıp olarak adlandırdığı yöntemlerin daha kapsamlı olması nedeniyle 2001 yılında üye ülkelerin bu kapsama giren yöntemlerle ilgili yasal durumlarını içeren bir rapor yayımlar (WHO, 2001). Bu raporla ülkelerin aralarında bilgi paylaşımında bulunmaları ve tedavi uygulamalarını ulusal sağlık sistemine entegre etme yollarını paylaşmayı amaçlar. Ardından bu konuyla ilgili planlamalarını genişleterek ilk kez 2002 yılında “DSÖ Geleneksel Tedavi Stratejisi:2002-2005” adlı metni yayımlar. Bu raporla yöntemlerin ulusal sağlık sistemlerine entegre etmelerini teşvik etmenin yanı sıra, bunları geliştirmeyi, daha güvenli hale getirmeyi ve yöntemlere erişimi arttırmayı amaçladığını belirtir (WHO, 2002:1). Söz konusu tedavi yöntemleriyle ilgili büyük pazarların oluşması ve sertifikaların bu pazarlara dahil edilmesi dolayısıyla yöntemlerin daha ulaşılabilir ve güvenli hale gelip gelmediği tartışma konusudur. Ancak yöntemlerin ulusal sağlık sistemlerine entegre edilmesi çabasıyla ilgili bazı etkilerini Türkiye üzerinden incelemek mümkün.

2005 yılında Türkiye’nin Kültür Bakanlığı geleneksel tedavileri tanıdığını belirten bir açıklama yapar ancak açıklamasında uygulamaların tıbbi yönünü tanımakla ilgili tereddütler olduğu fark edilir. Bu açıklamaya göre, “geleneksel toplumlarda hastalık ve sağlık konusundaki görüşler halk kültürünün bir parçası olarak doğmuştur. Bu yüzden bu meseleyle ilgili uygulamalar antropoloji, etnoloji ve sosyolojinin alanına girerken; teknik analiz, tıp ve eczacılık disiplinlerinin alanına girer.” (Aktaran Dole, 2015:51).

İzleyen yıllarda, DSÖ’nün 2014-2023 stratejisini yayımlamasının ardından Türkiye’de SDP (Sağlıkta Dönüşüm Programı) kapsamında, Resmi Gazete’de 27 Ekim 2014 tarihinde “Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği” yayımlanmıştır¹¹.

¹¹ Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği – Resmi Gazete
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141027-3.htm> (Erişim Tarihi: 18.06.2021)

Metinde yönetmeliğin amacı: “insan sağlığına yönelik geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamalarını belirlemek, bu yöntemleri uygulayacak kişilerin eğitim ve yetkilendirilmeleri ile bu yöntemleri uygulanacağı sağlık kuruluşlarının çalışma usul ve esaslarını düzenlemek” şeklinde açıklanır. (Resmi Gazete, 2014) Yönetmeliğin yayımlanmasının ardından bazı üniversitelerde “Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulama Merkezi” ve çok sayıda Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulama Ünitesi açılmıştır. Ayrıca geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulama yeterliliğini belgeleyen çok sayıda sertifika programı oluşturulmuştur. Programlar devletin belirlediği ücretlere tabi tutulmuştur. Ulusal sağlık sistemine entegre edilen uygulamalar akupunktur, apiterapi, fitoterapi, hipnoz, sülük, homeopati, kayropratik, kupa uygulaması (hacamat), larva uygulaması, mezoterapi, proloterapi, ozon uygulaması, refleksiyoloji ve müzikterapidir.

Geleneksel tedavileri ulusal sağlık sistemine entegre etme sürecinde 2018, 2019, 2020 yıllarında Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp (GETAT) kongreleri yapılmıştır. Türkiye’de Geleneksel Tıbbın dönüşü de hükümetin modernleşme projesinin bir parçası olarak hayata geçirilir. Bu kongrelerdeki temalar son on dokuz yılda Türkiye’de sürdürülen İslami ve merkezîyetçi temaları yansıtan modernleşme projesinin izlerini taşımaktadır. Örneğin; 2019’da DSÖ’nün teknik desteğiyle gerçekleşen ikinci kongrenin açılışında Müslüman filozof İbn-i Sina’nın, beyaz önlüklü genç doktora öğütler verdiği görülür. Bir diğer sahnede canlandırılan, İslam tarihi profesörü Fuat Sezgin, genç modern doktora verdiği hayat ağacı broşunu ona sahip çıkacak birine emanet etmesini söyler; bu kişi Türkiye cumhurbaşkanının eşi Emine Erdoğan’dır. Emine Erdoğan’a sunulan bir diğer hediye ise “şifa veren” anlamına gelen, Allah’ın doksan dokuz isminden biri olan “Ya Şafi” kaligrafisinin işlendiği oyma bir eserdir.¹² Özetle, bu kongrede geleneksel şifa yöntemlerinin dönüşü Türkiye’deki son modernleşme projesinin bir parçası olarak sunulur.

¹² Youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=3AN5g3nOBj4> Erişim Tarihi:20.07.2021

Bu alandaki devlet politikalarının değişimi zaman içinde çeşitli derneklerin açılmasını etkiler. Dole, 2004 yılında yayımlanan makalesinde Türkiye’de şifacıların oluşturduğu profesyonel bir topluluk ve dernek olmadığını belirtmiştir. Bu kaydın ardından gerçekleşen, Türkiye’deki sağlık politikalarında yaşanan değişimle birlikte Bütüncül ve Birleştirici Tıp Derneği, Enerji Tıbbı Uygulamaları Derneği vb. dernekler açılmıştır. Her ne kadar bu alanda kurumsallaşmalara devam edilse de Türkiye’de bir geleneksel şifa yöntemlerine karşı muhalefet diğer yandan devam etmektedir (Mollahaliloğlu vd. 2015).

Türkiye’de “Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp” uygulamalarının yayılımı doğrultusunda geniş bir sermaye alanını birlikte getirmiştir. Ülkenin hemen hemen her yerinde bulunan aktarlar, geleneksel veya alternatif tedavi merkezleri gün geçtikçe artmaktadır. Bu durumda sadece ürünlerin veya tedavi yöntemlerinin sunulduğu mekanların sayısında artış yaşanmamış aynı zamanda sunulan tedavi yöntemleri ve ürünlerin çeşitliliği de artmış ve her geçen gün artmaktadır.

Amerika’da ve Avrupa’da olduğu gibi Türkiye’de de “doğal” ve “organik” ürün piyasası oluşmuştur. “Doğallık”, Amerika’da ve Avrupa’da 1960’ların ortasından sonra bir akım halini almıştır. Doğallık arayışlarının düşünsel arka planında insan zihninin ürünü olan modern yaşamdan doğaya dönüşün insanın artan sağlık sorunlarını çözeceği ve dünyanın içinde bulunduğu ekolojik çöküşü durdurabileceği bulunmaktadır (Finnegan, 1992:353). Gezeenin geleceğini kurtarma umudunu yansıtan bu düşünce zaman içinde “organik ürün” piyasasının üzerinden yapılandığı bir dayanak noktası halini almıştır. “Organik” ve “doğal” kavramları birçok alanda kapitalist piyasaya entegre edilerek zamanla modern piyasanın ekonomi dilini oluşturmuştur. Yani düşünsel arka planının tersi yönünde ihtiyaç fazlası ürünlerin etiketi haline gelmiş, yüksek kar odaklı ticari faaliyetlerin reklam dilini oluşturmuşlardır. Başta bitkisel tedaviler olmak üzere geleneksel veya alternatif/tamamlayıcı birçok tedavi yöntemi de söz konusu kapitalist pazara entegre edilmişlerdir (Ersoy, 2014).

Pazara sunulan ürünlerin doğallığının “doğal” veya “organik” etiketleriyle güvence altına alındığı varsayılır. Çünkü bu ibareyi taşıyan ürünlerin tamamen olmasa da organik içeriğe sahip olmaları gerekmektedir. Ayrıca bu ürünlerin üretim ve dağıtım aşamalarında

ülkelerin veya kuruluşların denetimlerinden geçmeleri gerekiyor. Böylece bu kelimelerin ekonomideki kullanımları, doğaya uygun yaşamakla ilgili olan söz konusu düşünceye gönderme yaparak onunla özdeşleşmek isteyen veya özdeşleşmiş tüketiciye güvence verilmesine aracılık ederler.

“Organik”liğin ve “doğal”lığın popülerliği geleneksel/alternatif uygulamalarına duyulan ilgiyle doğru orantılı olarak artmaktadır. Modern tıbbın ilaç ve güncel teknolojiye dayalı tedavi uygulamalarıyla karşılaştırıldığında organiklik, spirütellik, bedenin kendi kendine yetebilmesi, enerjiler gibi artık doğallıkla birlikte sıkça anılan özellikleri içermesi bakımından geleneksel/alternatif/tamamlayıcı iyileştirme uygulamaları oldukça popüler olan doğallık fikrine yaklaşmaktadırlar. Böylece doğallık, organiklik ve geleneksel/alternatif/tamamlayıcı iyileştirme uygulamalarının bir arada görülmeleri mümkün hale gelmiştir. Bu iki alan (doğallık ve iyileştirme uygulamaları) bugün Türkiye’de modern piyasada içinde söz konusu türden ilişkiler içinde varlıklarını sürdürmektedir.

Geleneksel/alternatif/tamamlayıcı iyileştirme uygulamalarının Amerika, Kanada, Avrupa’daki büyük ticari kazançları kayıt altına alındığı bilinmektedir (Baer, 2003; Crawford, 2006). Dolayısıyla yöntemlerin Amerika’da ve Avrupa’da kapitalist piyasa içinde büyük sermayelerin kaynakları haline gelmiş olmaları göz ardı edilmemelidir. Türkiye’de büyümekte olan pazarın da kapitalizme eklenerek (Ersoy, 2014) büyük yatırım alanları oluşturma potansiyeli taşıdığı tahmin edilebilir.

Bu çalışmada, modernite kapsamında, onun yansımalarını taşıdıkları için devlet politikalarındaki gelişmeler ve sermaye kültürel çevrenin bir parçası olarak incelenmektedir. Böylece araştırmaların yürütüldüğü kültürel alanlarda modern biyopolitik yaklaşımların etkileri de değerlendirilebilir. Böyle bir değerlendirmeye ihtiyaç duyulması, geleneksel tedavi yöntemlerinin yakın kültürel çevrelerinden daha geniş bir sosyal-kültürel alanın öğeleri olarak düşünülmesinden kaynaklanır.

Geleneksel şifacıların veya tamamlayıcı/alternatif tıp uygulayıcılarının, Türkiye’de geleneksel şifayla ilgili kurumsal alanda yaşanan hareketliliklerin arka planındaki varlığı,

soru işaretleri yaratır. Örneğin; geleneksel tedavilerin ulusal sağlık sistemine entegre edilme sürecinde bu süreçten önce de var olan geleneksel şifacıların rolü nedir? Türkiye'deki sağlık politikalarının yakın tarihiyle geleneksel iyileştirmenin yakın tarihi hangi noktalarda temas eder? gibi sorular modernleşme projesiyle kurgulanan geleneksel tıp uygulayıcısı figürünün yanı sıra, Türkiye'nin modernleşme tarihinde geri planda bırakılan geleneksel şifacıların kültürel evreninin varlığını tanımanın yollarını oluşturabilirler. Dolayısıyla denilebilir ki; modernleşmenin iyileştirme uygulamalarının kültürel çevresindeki etkileri, daha fazla keşfedilmeyi beklemektedir.

3. BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

Antropoloji çalışmalarında alan araştırmaları incelenirken kültürün çok katmanlı yapısından kaynaklı çeşitli yaklaşımlardan yararlanılmaktadır. Bu çalışma çerçevesinde incelenen alanlarda, Geertz (2010:56)'in söylemiyle “kültürel tabakaları” eşelemek için betimlemeler yapılırken bazı güncel kültürel yaklaşımlar araç olarak kullanılmışlardır. Bunlar araştırmacının araştırma konusuna farklı açılardan yaklaşmasına olanak sağlayarak sorunu çözümlenmeye götüren yolları şekillendirirler. Csordas(1990)'ın “*Embodiment as a Paradigm for Anthropology*” adlı makalesinde “kültürün varoluşsal zemini” olarak bedeni işaret etmesi, bedensel deneyimlerin kültür araştırmalarında bakılması gereken önemli unsurlardan biri olabileceği fikrini verir. İyileştirme uygulamaları çevresindeki ifadeleri konu edinen bu çalışmada, doğal olarak beden unsuruyla karşılaşılmaktadır. Dolayısıyla bedenle ilgili ifadelerin incelenmesi kültür ve araştırılan yöntemler arasındaki ilişkiye dair önemli şeyler sunabilir. Bu sebeple burada bedenle ilgili iki güncel kültürel yaklaşıma yer verilmiştir. Söz konusu yaklaşımlar; *embodiment* (bedenleşme) ve *somatic modes of attention* (dikkatin bedensel biçimleri)'dir.

İnsanların kültürün özneli olarak onun yorumlanmasında, dönüştürülmesinde, çeşitlenmesinde rol oynayan varlıklar olmaları kültürel incelemelerde kişilerin oluşturduğu duygu, düşünce, deneyim vb. öğelerin tümünün bir arada değerlendirilmesini önemli kılmaktadır. Uygulayıcıların ifadeleri söz konusu öğelerle doğrudan ilişki içinde olabileceği için bu çalışmanın odak noktasında yer alırlar. Alanda sıkça karşılaşılan bu unsurları değerlendirmek için “kişi”yle alakalı, geniş kapsama sahip iki yaklaşımdan yararlanmaya ihtiyaç duyulmuştur. Bunlar öznellik (*subjectivity*) ve konumlandırma (*positioning*)tir.

3.1. BEDENLEŞME (*EMBODIMENT*) VE DİKKATİN BEDENSEL BİÇİMLERİ (*SOMATIC MODES OF ATTENTION*)

İyileştirme yöntemlerini içeren birçok kültürel araştırmada söz konusu yöntemleri duyuların alanına getiren bir varlıkla karşılaşılır; bu varlık “beden”dir. Amerika kıtasındaki bir yerli şifacı işini yaparken gözlemlendiğinde onun hastanın bedenindeki hastalığı, kendi bedenini kullanarak çekip çıkarmaya çalıştığına şahit olunabilir (Gone JP. 2010). Diğer yandan birçok kültürde var olan kırık çıkıkçılar elleri vasıtasıyla sorunu anlayarak onu tedavi etmeye çalışırlar. Eğer Türkiye’de insanların iyileşmek için başvurduğu bir evliyanın türbesi ziyaret edilseydi hastalıklarına çare arayanların bedenlerini kutsal kişinin mezarına yakın tutmaya çalıştıkları görülebilirdi (Kızıldağ, 2006:149). Burada, benzer birçok örnek sıralanabilir, işaret edilmek istenilen şeysel tedavi kültürlerinde bedenin farklı işlevleriyle karşılaşmanın kaçınılmaz olduğudur.

Antropolog Thomas Csordas (1990) “beden, kültürü ve benliği incelemek için verimli bir başlangıç noktasıdır” diyor (s.39). Tedavi yöntemlerinin zaman içindeki yolculuklarında ve bugün onlara duyulan gerekliliğin ortaya çıkmasında beden, Csordas (1990)’ın da işaret ettiği üzere verimli bir yerde bulunur. Bugün yeni bilgilerin ortamında eski yöntemlerin beden aracılığıyla modern yaşama getiriliyor olmaları bu varsayımı desteklemektedir. Bu noktada geçmişte yaratılmış şeyler, kitaplarla veya başka araçlarla değil tedavinin öznesi olan bedenin deneyimleri vasıtasıyla modern yaşama getirilmektedir. Dolayısıyla iyileştirme yöntemlerinin kültürel alanında, geleneksel olanın modernle olan etkileşimini incelemek için araştırmalara “beden” incelemelerinin eklenmesi yerinde olur. Bu noktada şu sorular sorulabilir: bedenin kültür içindeki işlevleri nelerdir? Bedenle ilgili ifadelerin incelenmesi iyileştirme uygulamalarıyla gelenek ve modern unsurların etkileşimi hakkında neleri açığa çıkarabilir?

Beden geçmişte ve bugün yer yer ikiliklerle tanımlanır. Örneğin; Maurice Merleau-Ponty bedenin dünyayla ilişkili bir varlık olduğunu ve bilincinse bedeni dünyaya yansıtan bir olgu olduğunu öne sürer (aktaran; Csordas,1990). Burada bilinç özne olarak, bedense nesne olarak iki ayrı şeyi oluştururlar. Yani zihin ve beden ikiliği ortaya çıkar. Zihin ve beden ikiliği modern tıbbın ve başka bazı tedavi yöntemlerinin de sağlık ve hastalık

algılarında sık sık görülür. Bu tür algılara göre birçok hastalık genellikle dışarıdan gelir bedene yerleşir ve onun işleyişini aksatırlar. Sağlık çoğunlukla dışarıdan bedene alınan ilaçlarla veya bedene yapılan başka türlü müdahalelerle elde edilmeye çalışılır.

Thomas Csordas (1990), Kuzey Amerika’da karizmatik Hristiyan hareketlerindeki dini iyileştirme uygulamalarını araştırmıştır. Csordas (1990), araştırmalarında karşılaştığı uygulamalarda beden ve zihnin birbiriyle bağlantılı şekilde kültür içinde yansımaları sahip olduğunu fark eder. Şifa törenlerinde kişilerin bedenleri kültüre ait imgelerin psikolojik ve fizyolojik dışavurumunu bedenleri vasıtasıyla gerçekleştiriyorlardı. Eğer bir şeytan bu gruptan birine musallat olursa yapılan kötü davranış kişinin kendisinden değil ama şeytandan kaynaklanıyordu. Yani burada şeytan, bedeni kontrol ederken zihni de ele geçirmektedir. Csordas (1990) bu ve benzeri durumları gözlemlemenin sonucunda beden ve zihin ikiliğinin olmadığı bir kültürel *embodiment* (bedenleşme) paradigmasını oluşturur. Bu yaklaşıma göre beden kültür ile ilişkisi bağlamında çalışılacak bir nesne değil; kültürün öznesi olarak onun varoluşsal zeminini oluşturan bir şeydir (s.9). Bu bakış açısı bedenleşme yaklaşımının özünü oluşturur. Burada beden hem özne hem nesne; hem zihin hem de et, deri, organlar ve kemik vb.den oluşan somut bir şeydir. Bu haliyle beden kültürü deneyimleyen bir varlıktır. Dolayısıyla beden, kültürü ve benliği incelemek için Csordas (1990) tarafından yararlı bir araç olarak önerilir (s.3). Bu yaklaşım araştırmalarda beden yalnızca fiziksel bir nesne olarak incelenmesinin sınırlarını genişleterek antropolojik çalışmalarda kimlik, tüketim, politika gibi etkenlerin zihin ve vücudun birlikteliğini yansıtan bedenleşme yaklaşımıyla incelenmesini sağlamıştır. Seligman (2014); bedenleşme yaklaşımının, bahsi geçen sınırları genişletmesi sayesinde, antropoloji literatüründe çoğunlukla bedenlerin sosyal terimlerle anlaşılma yollarını ve onların tedavisinin, sunumunun, bakımının belirli kültürlerin değerlerini ve ölçütlerini nasıl yansıttığını belirtmek için kullanıldığını ifade eder (s.22). Böylece beden biyolojik etkenlerin yanı sıra çevresindeki sosyal ve kültürel etkenlere açık, onlarla ilişki içinde onları yansıtabilir bir varlık olarak incelenebileceği söylenebilir. Dolayısıyla böyle bir yaklaşımla siyasal ekonomik koşulların ve iktidar ilişkilerinin bedenlere kaydedildiği yolların araştırılmasında da beden bu unsurların bir geçidi olarak incelenebilir.

Kirmayer (2003), bedenleşme yaklaşımıyla incelemeler yaptığı çalışmasında bedeni üç kategoride; deneyimlerin bir zemini olarak, fiziksel süreçlerin altındaki yapı olarak ve tıbbi gücün söylemindeki nesne olarak (biyopolitik nesne) olarak inceler (s.15). İncelemeye göre bu üç özelliğin bedenleşmesi aynı zamanda aralarındaki ilişkileri de ortaya çıkarır. Ona göre bedendeki bağışıklık sistemi hem biyolojik hem de kültürel süreçler bütünüdür. Araştırmacının, Cone ve Martin'den aktardığına göre küresel ekonomideki işlenmiş gıdalar ve tüketici kapitalizmin diğer sonuçları sanayileşmiş toplumlarda kentlerde yaşayan insanların bağışıklık sistemlerini doğrudan etkileyerek vücutlarında alerjilerin ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir (Kirmayer, 2003). Diğer yandan benzeri görülmemiş çeşitlilikteki gıdalar, küreselleşmenin getirdiği bilgi ve yaşam tarzları psikolojik dengeyi bozmakta ve sağlık problemleri oluşturmaktadır. Tüketici kapitalizmi aynı zamanda gelişmiş ülkelerdeki sağlık sistemlerinin yapısını ve içeriğini belirlemektedir. Örneğin psikonöroimmünoloji ABD'de bütünsel sağlık paketlerinin bir parçası olarak uzun süredir sunulmakta ve giderek standart sağlık bakımının bir yönü olarak kabul edilmektedir (Kirmayer, 2003). Dolayısıyla bu örnekte, kültürün bağışıklık sistemi üzerindeki etkileri ve onu iyileştirecek araçları barındırma şekli gözlemlenebilir. Bedense kültürü barındıran, ondan etkilenen ve aynı zamanda onu şekillendiren bir özne olarak var olmaktadır.

Wolputte (2004), Kuzey Sudan'daki Zar ritüellerinde de bedenleşme yaklaşımının kültüre dair veriler sunduğunu belirtir. Ritüellerdeki trans deneyimleri vasıtasıyla kadınların farklı benlikleriyle ve kendi olmayanlarla temasa geçmeleri baskın cinsiyetin, dinin, statünün bedende ortaya çıkmasının bir başka şeklidir. Araştırmacının, Boddy'den aktardığına göre trans deneyimi ve bu deneyimlerin yansımaları kadınların bedenleşmiş direnişi ve hegemonya karşıtlığı olarak da yorumlanabilmektedir (s.258-259).

Sosyal kültürel etkileşimler içinde beden, birçok unsuru farkında olmadan öğrenerek onları somut veya soyut şekillerde yansıtabilir. Bu durum literatürde *embodied knowledge* (bedenleşen bilgi) olarak kavramsallaştırılır (Tanaka, 2011). *Embodied knowledge*, sosyal ve kültürel bağların veya düzenli olarak temas kurulan şeylerin ürettiği bedensel öğrenmelerle ilgilidir. Bunlar farkındalıkla edinilmeyen, tercihen edinilmeyen bunun yerine etkileşimler, davranışlar ve rutinler yoluyla öğrenilen bilgilerdir. Bu durumun

örneği antropolog Rebecca Seligman (2014)'ın Afro-Brezilyalıların Candomble ritüellerini incelediği çalışmasında görülebilir. Seligman (2014), daha önce çeşitli sağlık sorunlarına ve sosyal sorunlara sahip Candomble medyumlarının, medyum olduktan sonraki süreçte iyileştiklerini ve başkalarına da şifa verdiklerini tespit eder. Burada medyumların *Orixá*¹³larla iletişime geçerek onların özellikleriyle özdeşlik kurmalarını ve bu iletişimi ritüellerle rutinleştirmelerini *embodied knowledge* olarak yorumlar. Ayrıca bu alan araştırmasında Seligman, kendisini de benzer şekilde *embodied knowledge* hali içinde bulunduğunu aktarır: Medyum Mae Tiana, Seligman'a, onun gücü, güveni ve macerayı temsil eden *Orixá*larla bağı olduğuna dair görüsünü aktardıktan sonra, Seligman (2014) bu özellikleri nasıl taşıdığını düşünmeye başlar. Bu sırada bedensel halinin, duruşunun kendiliğinden değişmeye başladığını fark eder (s.22). Araştırmacının bedeni düşüncelerine göre o farkında olmadan pozisyon değiştirmiştir. Buradan hareketle bedenün kişünün deneyimleriyle bağlantılı olarak hem zihinsel öğrenme faaliyeti içinde olduğu hem de zihinle bağlantılı olarak fakat yönlendirilmeyerek öğrendiği anlaşılır. Bu durum bedenün kültürel unsurları kişünün kontrolünde olmadan öğrenebileceğini göstermektedir.

Bedenleşme yaklaşımının temas ettiği durumlardan biri de bedenün çevresindeki diğer bedenleri kültürel yollardan algılamasıdır. Csordas (1993), bu durumu *somatic modes of attention* (dikkatin bedensel biçimleri) olarak adlandırmıştır. Bu yaklaşım başkalarının bedenleşmiş mevcudiyetini içeren bir çevrede kişünün kendi bedenine olan dikkatinin ve bedeni vasıtasıyla diğer bedenlerle ilgilenmesinin kültürel yollarını içerir (Csordas, 1993:138). Burada kişünün çevresindeki dünyayı ve kendi bedenini deneyimleme şeklinde bedensel dikkatin ve algıların belirleyici olduğu varsayılmaktadır. Dikkat, kişünün başka bedenler ve kendi bedeniyle ilgili duyumlarını oluşturur. Burada beden, kişünün duyumları ve çevresi arasında bir filtre görevi görmektedir (Csordas, 1993).

¹³ Candomble inancındaki ilaheler ve ilahlar. Candomble'de her insan bir çift *Orixá*'ya bağlıdırlar diğer bir deyişle onların "*filho*"su (çocuğu) dur ve bu kişiler bağlı buldukları *Orixá*ların özelliklerini taşırlar.

Söz konusu durumda en önemli noktalardan biri başkalarının bedenlerinin de kişinin *somatic modes of attention* 'ına dahil olmasıdır. Csordas (1993)'ın ifadesiyle;

... çünkü bizler bedenlerinin içine hapsolmuş öznellikler değiliz, başkalarıyla özneler arası bir ortamı paylaşıyoruz ve bedensel bir dikkatin yalnızca kişinin kendi bedenine dikkat etmek anlamına gelmediğini, aynı zamanda başkalarının bedenlerine yönelik dikkati de içerdiğini belirtmeliyiz (s.139).

Bu durumda ortaya çıkan hisler veya algı türleri genelde kültürel somutlamalar veya soyutlamalarla biçimlenirler. Kültürün varoluşsal zemini olarak beden ilgisinden veya dikkatinden ortaya çıkan unsurlar kültürün dışavurumunu ve bedenin özne olması dolayısıyla onun çeşitlenme yollarını da oluşturur.

Söz konusu bakış açısına göre beden, başka bedenler veya kişinin kendisi tarafından sadece bir nesne olarak ilgi görmez; aksine onun dünyadaki varoluş durumunun her yönü buradaki ilginin veya dikkatin odağı olabilir. Tıpkı bedenleşme paradigmasının yapısını oluşturan beden algısında olduğu gibi bedensel ilginin biçimleri de bedenin özne olarak ve nesne olarak bütünlüğünü; zihin ve fiziksel vücut bütünlüğünü, benin ve diğerinin bütünlüğünü içerir. Dolayısıyla bedende bu bütünlükleri yansıtan unsurlar bedenin dikkat alanına dahil olurlar. Csordas (1993), bu içerikleri “dünyadan bir şey” şeklinde adlandırarak onları oldukça geniş bir çatıya sığdırır. Ona göre bedensel ilgi biçimleriyle algılanan şeyler *dünyadan bir şey* içerirler çünkü beden “her zaman zaten dünyadadır.”(s.138). Dolayısıyla beden, kişinin içinde bulunduğu kültürel çevrede kendi bedeni ve diğer kişilerin bedenleri vasıtasıyla dünyayı duyumsamasının başlangıç noktalarından biridir.

Somatic modes of attention'a etki eden başlıca unsur kültürdür. Kişinin bedenle ilgili duyumsamalarına nasıl tepki vereceğini, nasıl yorumlayacağını kültür şekillendirir. Örneğin, bir kişi parmağını kestiğinde bu kesige yaklaşımı az veya çok kültürel olmaktadır. Kişi “acaba bu kötü şans mı?” “Doktora mı gitmeliyim?” “Bu durum can sıkıcı bir durum mu?” gibi düşüncelerinin kaynağını kültürden alır. Dolayısıyla kesik

parmağın duyumunu belirleyen şey biyolojik olarak belirlenmiş veya rastgele ortaya çıkan bir şey değil; kültürel olarak oluşturulan bir şeydir (Csordas, 1993:139-140).

Şifa kültürlerinde de şifacıların hastalıkları duyumsamaları *somatic modes of attention* örneklerini içerir. Şifa kültürlerinde bu tür duyumsamalara çeşitli anlamlar verilebilir ve bu anlamlar kaynaklarını kültürden almakla birlikte kültürün kendisini oluştururlar. Katolik karizmatik hareketinde benzer bir durum Csordas (1993) tarafından kaydedilir. Bu şifa geleneğinde şifacı hastanın sorununu bedeni vasıtasıyla çeşitli biçimlerde fark etmektedir. Bunlar şifa geleneği içindeki yöntemleri oluştururlar ve *mesh etmek (anointing)* veya *irfanın sözleri (words of knowledge)* gibi adlarla anılırlar. Her biri kültürel olarak anlamlandırılırlar (Csordas, 1993:140). Örneğin kişi *mesh edilirken* kişideki kutsal güç açığa çıkarılmak istenir veya *irfanın sözleri* adı verilen durumda şifacı hastanın bir şey söylemesine gerek kalmadan Tanrı'nın hediyeleri olarak kabul edilen yetilerle hastalıkları algılar. Bu ikinci durumda şifacı hastalığı veya şifanın gerçekleştiğini içsel bir görüyle veya bedeninin hastalığa karşılık gelen parçasıyla algılar. Hastalığın veya şifanın kaynağı zihinde bacak, mide, kanser vb. herhangi bir sözcükle belirebilir. Csordas (1993)'ın kayıtlarında şifacılarından biri kulağındaki şaklama sesinin kulak rahatsızlığı olan birinin iyileştiğini haber verdiğini belirtir. Bir diğer şifacı dirseğindeki ısı yoğunlaşmasının artriti olan birinin iyileştiğini veya bir yaranın iyileşiyor olduğunu yansıttığını belirtir. Bazı şifacılar kendi belinde veya başındaki ağrının, hasta kişinin o bölgelerinde ağrı veya hastalık olduğunu anlamasını sağladığını belirtmişlerdir (s.141).

Yukarıda belirtildiği üzere bu yaklaşım kültürün beden üzerindeki yansımalarını içerir. Ancak söz konusu yaklaşımda beden diğer bedenleri algılarken her zaman “bilinçli olarak” kültürü barındıran duyular oluşturmamaktadır. Böyle bir durumda beden, bilinçaltının etkinlik kazanmasının zeminini oluşturur ve diğer bedenlerle doğrudan ilgilenir hale gelir (Csordas, 1993:136). Guatemala'da Mayalı *hueseroların* (kırık-çıkıkçılar) çalışma yöntemleri bedensel dikkat biçimlerinin şifa becerilerini nasıl oluşturduğunun ve bedensel dikkat biçimleri vasıtasıyla doğrudan duyumsanan örneğini oluştururlar. Mayalı huesero elini hastanın bedenine koyduğunda hastanın problemi doğrudan bedensel olarak şifacıya ulaşmaktadır. Onlara göre eller görünmeyen

problemleri bilmektedirler ve onları doğrudan kavramaktalar. Böylece şifacının bilincinden gelen bir rehberlik yerine ellerin kendi kendine rehberlik etmesiyle sorun tespit edilmiş olur. Hinojosa (2002)'nın da belirttiği üzere:

Uygulamada, kırık-çıkıkçılar ellerini hastanın üzerine koyduklarında ellerinin kendi kendilerine hareket ettiğini iddia ederler; eller, hastanın bedenine kırık-çıkıkçının kontrol etmediği biçimlerde karşılık verirler. (s.27)

Dünya üzerindeki birçok iyileştirme geleneğinde *embodiment (bedenleşme)* ve *somatic modes of attention (dikkatin bedensel biçimleri)* örnekleriyle karşılaştırılması olası görünmektedir. Çünkü temelinde kültürün varoluşsal zemini olarak bedenin yer aldığı bu yaklaşımlar bedenin dünyadaki varlığının geniş sınırlarıyla doğru orantılı biçimde, doğal olarak oldukça geniş kapsamlara sahip hale gelirler. Dolayısıyla bu yaklaşımların geleneksel yöntemler içeren şifa alanlarında modernleşme ve gelenek ile ilişkinin niteliklerinin, türlerinin anlaşılması için uygun araçlar olabilecekleri öngörülmektedir. Nitekim, beden şifa geleneklerinin de var olduğu zemini oluşturmaktadır ve bu nedenle söz konusu yaklaşımların antropoloğun yöntemlerle ilgili araştırmasının bilgi alanını genişleteceği düşünülebilir. İyileştirme uygulamalarının uygulayıcılarının bedensel deneyimlerine ifadeleri vasıtasıyla ulaşılabileceği fikrinden yola çıkılarak Bio Hay Hay Doğal Masaj Salonunda gözlemlenen masaj uygulaması, Mitakara ve Reiki'yle ilgili ifadeler değerlendirilirken *embodiment (bedenleşme)* paradigmasından ve *somatic modes of attention (dikkatin bedensel biçimleri)*'nden yararlanmanın uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.2. ÖZNELİK (SUBJECTIVITY) VE KONUMLANDIRMA (POSITIONING)

Kişilerin kültür içindeki çevreyi algılama yolları yukarıda görüldüğü üzere çeşitlilik içinde ortaya çıkar. Bu algılama süreçlerinden ortaya çıkanlar *somatic attention*ın yansımalarını içermenin yanı sıra daha geniş anlamda öznelikleri de kapsarlar. Kültürün öznesi olarak insanın, karşılaştıkları hakkındaki öznel yorumları ve bunların oluşma süreci, onların içinde bulunduğu kültürün incelenmesi bakımından önemlidir. Çünkü

kişiler kültürü yaşatırlar, ondan etkilenip onu etkilerler. Dolayısıyla kültürel incelemelerde öznelliklerin diğer bir deyişle benliklerin ele alınması önemli bir hal alır.

Antropoloji literatüründe öznellik kişilerin düşünceleri, duyguları, bedenleşmiş duyarlılıkları, ayrıca özellikle kendileriyle ilgili algılarını ve kendileriyle dünya arasındaki ilişki hakkındaki algılarını kapsayacak şekilde ele alınır (Holland ve Leander, 2004; Ortner, 2005). Özneliğin böyle geniş bir kapsama sahip olduğu varsayılarak kuramsal araca dönüştürülmesi, kişinin kültür içindeki varlığına birden farklı açıdan yaklaşmaya ve kültürün bu varlıktaki farklı yansımalarını incelemeye olanak sağlamaktadır. Böylece kişi, belirli tanımlarla sınırlandırılarak kültür içinde bir yere veya kimliğe sahip olan varlığın ötesinde; düşüncelerin, duyguların, algıların ve başka birçok şeyin birleşiminden oluşan karmaşık özneliği yansıtan bir varlık olarak değerlendirilir.

Ortner (2005), öznelliklerin karmaşık olmalarının sebebinin onların kültürel ve duygusal olarak karmaşık olmalarının yanı sıra devam eden düşünme süreçlerinden ve kişinin kendisi ile dünya arasındaki ilişkiyi gözetmesinden kaynaklandığını söyler (s.45). Öznelikleri oluşturan bu karmaşık süreçler, özneliğin bir parçası olarak dünyayı yorumlama ve uyumlanma kaygılarını da beraberinde taşırlar. Ortner (2005), bu kaygıları, insanın dünya içinde işlev görmek için sembolik düzenlere bağımlılığına dayanan genel insanlık durumunun bir parçası olarak görür (s.40). Burada sembolik düzenlerden kastedilen kişinin anlam verme eyleminden ortaya çıkan soyut göndermeleri kapsayan somut öğelerdir. Örneğin; diller sembollerden oluşur ve kişinin kendisini dünyaya yansıtmasının araçlarından biridir. Böylece diğer başka semboller gibi kişinin anlam dünyasının aktarılmasına aracılık ederler. Kültürün, hem dünyaya dair fikirler, inançlar, duygular gibi çok yönlü insani özellikleri yansıtan hem de özneleri şekillendiren semboller, anlamlar, metinler ve uygulamalar bütünü yansıtan bir kamusal olgu olduğu varsayılabilir (Geertz, 2010). Bu durumda öznelerin anlamları yaratım sürecindeki etkinlikleri ve kişilerin veya başkalarının oluşturduğu anlamaların özneleri yaratım sürecindeki rolü kültür incelemelerinde bakılması gereken unsurları oluştururlar. Böylece öznellik incelemeleri, kişilerin düşünceleri, duyguları, bedenleşmiş duyarlılıkları, kendileriyle ilgili algıları, dünyayla kurduğu bağların ötesine uzanarak kültürün öznelliklerin yaratımı üzerindeki etkilerini araştırmayı gerektirirler. Yani eğer özneliğin

incelenmesi kültürün yansımalarını araştırmak için yapılıyorsa kişilerin kültür içinde bulunmaları dolayısıyla kültürün onların öznelliklerini şekillendirmedeki rolü yadsınamaz.

Kültürün, kişinin kendisine yönelik algılarına etki ederek onun öznelliğini şekillendirdiği varsayılırken, dış unsurların kişinin kontrolü dışında olacak şekilde çeşitli öznellikler üretebileceği de kabul edilir. Bu şekillendirme ve üretme süreçleri etnografya incelemelerinde *positioning* (konumlandırma) yaklaşımı ile incelenmektedir. Kültür-kişi etkileşimi olarak anlaşılabilir *positioning*, gruplar için de geçerlidir. Kültürel unsurlara örnek olarak filmler, haberler ve diğer medya ürünleri örnek gösterilebilir. Örneğin, Türkiye medyasında sıklıkla yer alan dolandırıcı geleneksel şifacı figürünün şifa yöntemleri aşağılanırken, bugün benzer yöntemler modern şifacılar tarafından medya aracılığıyla tanıtılmaktadır. Bir dönemdeki medya kültürünün yarattığı *dogmatik, dolandırıcı şifacı*; bu çalışmanın başka bir bölümünde ele alınan Türkiye'nin modern kültürünün güç unsurları (modernlik, hükümet politikaları, para vb.) aracılığıyla şekillendirilmesiyle birlikte bugün medyada sık sık yer verilen ve takip edilen *bilgili şifacıya* dönüşmektedir.

Diğer yandan güç ilişkilerinin yarattığı *positioning* kişilerin ve grupların şekillendirilmelerinde önemli bir etkiye sahiptir. Kültür içindeki güç unsurları bir insanın kişiliğini veya grupları cinsiyet, ırk, sınıf veya başka türde kategorilere yerleştirerek ve bu doğrultuda davranarak kişiyi veya grupları şekillendirirler (Holland ve Leander, 2004). Bu kategoriler çerçevesinde kişiler ve gruplar eşcinsel, engelli, bilgili, kültürlü, fakir, zengin, marjinal gibi adlar alırlar. Söz konusu etkiye maruz kalanlar bu kategorileri tamamen veya kısmen kabul edebilir veya reddedebilirler. Seligman (2014) öznelğin alanına giren duygular, algılar, arzular vb. birçok unsurun *positioning* kabul etme veya reddetme süreçlerine dahil olduğunu belirtir. Ona göre politik ekonomiler ve güç ilişkileri dahil olmak üzere sosyal-kültürel faktörler, motivasyonları, arzuları şekillendirir, deneyimleri ve dikkati yönlendirirken aynı zamanda bu faktörlerin ne tür benlikleri veya öznellikleri kapsaması gerektiğine dair beklentileri yönlendirirler (s.11). Bu durumda benlik kültürü yansıtan önemli bir kaynağa dönüşür.

Sonuç olarak kültür içinde benliği oluşturan ve şekillendiren iki önemli etken saptanmıştır. Bunlardan ilki kişinin öznelliğinin (*subjectivity*) diğer bir deyişle benliğinin kapsamında yer alan unsurların işleyişidir. Diğer öznellik kapsamındaki unsurların dünyayla olan ilişkisi dolayısıyla kişinin kendisine dair yaratımları ve kültür içindeki güç ilişkilerinin kişiyi belirlemesi olarak konumlandırılmadır (*positioning*). Burada benlikten kaynaklanan ve benliği oluşturan yaratımların bu iki etkenin birlikte işleyişiyle ortaya çıktığı varsayımında bulunulur. Bu sebeple kültüre dair sorgulamalarda kişilerin kültür içindeki etkinliğini anlamak ve bunun kültüre olan etkilerini incelemek için önemli yaklaşımlar halini almışlardır. Ortner (2005)'in ifadesiyle, öznellik antropolojisi kültürel değerlendirmenin temeli olabilir. Çünkü bu yaklaşımın, bugünün çığgınca eşitsiz güç ilişkileri dünyasında öznelliklerin kültürel olarak biçimlendirilmesi ve böyle bir dünyadaki öznelliklerin karmaşıklığı hakkında keskin sorular sorulmasına aracılık ettiğini düşünmektedir (s.46). Benliğin bu yaklaşımlar doğrultusunda incelenmesi sadece öznelliklerin oluşum süreçleri hakkında bilgi edinmeyi değil aynı zamanda benliklerden yola çıkarak kültürel dinamikler hakkında fikir edinmeye de aracılık ederler. Dolayısıyla iyileştirme uygulamalarının kültürel alanını incelemek için kullanışlı araçlar halini alırlar.

4. BÖLÜM

ALAN

4.1. SORUN VE AMAÇ

Gelenekler uzun süre modernitenin karşısında konumlandırılmıştır. Ancak, bugün birçok geleneğin modern coğrafyalarda sürdürüldüğü bilinir. Uzun süre birbirinin zıttı olarak algılanmış bu iki olgunun bir arada bulunmasının kültür üzerindeki yansımaları merak uyandırmaktadır. Modernitenin ve geleneklerin eşzamanlı varlığının kültüre etkisinin yansımalarının şifa yöntemleri üzerinden incelenebileceği düşüncesi araştırma alanlarının şekillenmesini sağlamıştır.

Diğer sosyal kültürel unsurlar gibi şifa yöntemlerinin de bulunduğu coğrafyanın güncel ve tarihsel sürecinden etkilendiği bilinir. Türkiye'nin içinden geçtiği modernleşme süreçlerinin de geleneksel unsurlar barındıran şifa yöntemlerine etki ettiği, onlara yön verdiği söylenebilir. Dolayısıyla bu çalışmanın alan araştırması, modernleşen Türkiye'de uygulanan ve geleneksel unsurlar barındıran şifa uygulamaları üzerinden ilerlemiştir.

Geleneksel iyileştirme usulleriyle ilgili incelemede bulunmak isteyen araştırmacılar bir yandan Anadolu kültüründe hali hazırda var olan, uzun geçmişe sahip iyileştirme gelenekleriyle karşılaşır. Diğer yandan özellikle son yirmi yılda artış gösteren, Türkiye dışından taşınan geleneksel ve geleneksel olmayan çeşitli yöntemlerle karşılaşır. Bu durumda, sayıca fazla olan ve içerik bakımından çeşitliliğe sahip birçok şifa yöntemi arasından seçim yapma yoluna gidilmiştir. Dokunma duyusunun el vasıtasıyla tedavide kullanılması, tedavi tarihinde önemli bir yere sahiptir ve hala kullanılmaktadır. Bu yüzden elle dokunmanın tedavi etme yöntemi olarak kullanıldığı, geleneksellik barındıran üç araştırma alanı belirlenmiştir. Bunlar: masaj, Mikusano Mitakara ve Reiki'dir.

Bu çalışmada söz konusu yöntemlerin uygulayıcılarıyla görüşmeler yapılmıştır. Uygulayıcıların ifadelerinin, şifa uygulamalarının modernite ve geleneklerle olan

ilişkinini nasıl yansıttığı sorunu ele alınmaktadır. Araştırma sorunun parçası olarak onun çözümlenmesine olanak verebilecek araştırma soruları belirlenmiştir. Bunlar:

- Söz konusu kültürel ortamda uygulanan şifa yöntemleri modern midir, yoksa geleneksel midir; şifacılar onları nasıl konumlandırırlar?
- Söz konusu yöntemler nasıl ortaya çıkmışlardır?
- Uygulayıcılar onları nasıl tanımlarlar?
- Hangi geleneksel yöntemlere dayanırlar?
- Bunlar güncel sağlık sorunlarına çözümler sunabilirler mi?
- Modern kültürde nasıl bir ekonomiye sahiptirler?
- Modern bilimle, modern tıpla temasları var mıdır; varsa nasıl?

Araştırmada yaşları 32 ile 74 arasında değişen, toplamda 12 kişiyle görüşme yapılmıştır. Araştırmaların temel verisi, seçilen iyileştirme yöntemlerini uygulayan kişilerin çeşitli konulardaki görüşlerini yansıtan sözlerinden oluşur. Bu ifadelerin yorumlanmasıyla söz konusu uygulamaların uygulayıcıları açısından geleneksellik ve modernlikle olan ilişkisine dair bilgi edinmek; onların Türkiye'deki modernleşme süreci içinde, varlıklarını sürdürme yollarına dair kayıtlar oluşturmak amaçlanır. Bunlar doğrultusunda araştırma yapılırken geçmişten bugüne iyileştirme aracı olarak kullanılan elle dokunma yönteminin güncel tezahürleriyle ilgili de fikir edinmek umut edilmiştir. Yapılan incelemeler çerçevesinde uygulayıcıların düşüncelerini, bilgilerini, deneyimlerini aktardıkları ifadeleri güncel kültürel yaklaşımlardan yararlanılarak yorumlanmaktadır.

4.2. ARAŞTIRMA SÜRECİYLE İLGİLİ NOTLAR

Söz konusu yöntemlerin uygulandığı alanlara katılım sağlamak amacıyla farklı illere seyahatler gerçekleştirdim. İlk seyahatimi, masaj terapi uygulayan şifacıyla görüşmek amacıyla Konya'nın merkezinde yer alan ünlü bir masaj salonuna gerçekleştirdim. Konya'da, Mevlana Müzesi'nin karşısında, en işlek caddelerden birinde yer alan Bio Hay Hay Doğal Masaj Salonu'nda acupressure, derin doku masajı gibi yöntemlerin yanı sıra geleneksel bilgilerden yararlanan şifacının ve ailesinin kendi yöntemlerini içeren karmaşık bir masaj modeli uygulanır.

Konya'ya yapılan ziyaretten sonraki süreçte Türkiye'de Mikusano Mitakara buluşmaları gerçekleşmekteydi. İstanbul'da, Antakya'da ve Ankara'da olmak üzere üç ayrı Mikusano Mitakara buluşmasına katıldım. Yalnızca bir şifa yöntemi olarak tanımlanamayacak bu geleneğin araştırmalarıma dahil olup olamayacağını anlamak üzere buralarda gözlemde bulundum. Bu dönemde Adana'da Reiki'yle ilgili görüşmeler yapmaya başlamıştım. Akabinde, COVID 19 enfeksiyonu Türkiye'de yayılmaya başladı. Bu süreç alan araştırmalarımla ilgili planlarımı değiştirmeme sebep oldu. Pandemi sürecinin başlarındaki kısıtlamalar her yeri olduğu gibi araştırma yaptığım alanları da etkiledi. Ardından gelen *normalleşme sürecinde* bu alanlarda birçok şey normale dönemedi.

Pandemi sürecinde masaj salonu uzun süre masaj hizmeti veremedi ve sonrasında yine uzun süre yalnızca kendi üretimleri olan Bio Hay Hay Bitki Özlü Masaj Kremi'nin satışı için kapılarını açabiliyorlardı. Bu süreçte masaj salonunun kurucusu ve aynı zamanda Konya'da ünlü bir şifacı olan kişiyle telefon aracılığıyla görüşmelerime devam edebildim. 2021 yılının sonlarına doğru yapılan görüşmelerde COVID 19 sürecinin uzun sürmesi dolayısıyla masaj salonunun kapanması kararının alındığı söylendi. Burayı kuran şifacı Konya Belediye'sinin karşısına kurulacak bir büroda bilgi vermek amaçlı yüz yüze görüşmeler yapılabileceğini söyledi. Artık, telefon aracılığıyla kişinin kendi kendisine yapabileceği masaj yönlendirmeleri yapacağını ve Bio Hay Hay kremlerin yanı sıra vücuttaki toksinleri attığını iddia ettiği "Bitki İksiri" keşfini internet üzerinden pazarlamaya devam edeceğini aktarı. COVID 19 salgınından önce Bio Hay Hay Masaj Salonu'nu ziyaretlerimde çeşitli masaj seanslarını yakından görme fırsatım oldu. Bir masaj yönteminin üzerimde uygulanmasına izin verdim.

Planlanan Mikusano Mitakara buluşmaları artık gerçekleşmiyordu ve ne zaman tekrar başlayacağı bilinmiyordu. Mitakara'yı tezime dahil etmeye karar verdikten sonra araştırmalarımla yüz yüze gerçekleşen buluşmalarda devam ettirmeyi planlıyordum. Ancak, pandemi süreci uzadığı için ve planlanan her şey yön değiştirdiği için ben de araştırmalarımla yönünü değiştirmek zorunda kaldım. Japonya'dan Türkiye'ye gelerek Mitakara'yı anlatan kişilerle internet aracılığıyla tekrar iletişime geçtim. Düşüncelerini öğrenmek üzere onlara sorular sordum.

Pandemi sürecinde sanal Mitakara buluşmaları Facebook üzerinden, bir etkinlik sayfası aracılığıyla devam etti. Her ay dolunaya üç gün kala başlayan ve dolunay gününün sonuna dek üç gün devam eden “Mitakara Dance Relay” etkinliklerini takip ediyor, diğer herkes gibi ben de etkinlik sayfasına Mitakara açacağım zaman dilimlerini yazıyor ve Mitakaramı açıyordum. Antropoloğun alanda sosyalleşmiş olmasının, alana dair deneyimler edinmesinin bazı ayrıntıları gözden kaçırabileceği düşüncesinin tersine bu durum daha fazla bilgiye ulaşmama, görüşme yaptığım kişilerin deneyimlerini daha kapsamlı algılamama ve yorumlamama yol açtı. Ayrıca görüşme yapılan kişilerin kültürüne birçok yönden temas etmeye açık bir antropologla karşılaşmaları onların bu kültüre dair söylemlerini kısıtlayan bazı önyargıları ortadan kaldırdığını gözlemledim. Böylece Mikusano Mitakara’yla ilgili paylaşımları takip etmeye devam ettim. Diğer yandan Mikusano Mitakara’yı atalarından öğrendiğini söyleyen ve onu birçok kıtaya tanıtan Iida Shigemi “Treasure 3 遊宙部” adlı Youtube¹⁴ kanalından yayımlar yapmaya başladı ve Mikusano Mitakara’yı oradan aktarmaya başladı.

Reiki konusunda görüşmek istediğim insanların bir kısmı yüksek risk grubunda bulunan şehirlerde yaşayan ve yaşları dolayısıyla da risk grubunda buldukları için yüz yüze görüşme yapmaktan çekiniyorlardı, bu durum *normalleşme sürecinin* başlamasının ardından da devam etti. Bu sebeple Reiki’yle ilgili görüşmelerimin çoğunluğu Zoom programı üzerinden gerçekleşti. Görüşmelerimde Reiki uygulayan kişilerin bana uzaktan Reiki gönderme önerilerini kabul ettim.

4.3. YÖNTEM

Alan araştırmalarında katılarak gözlem, yapılandırılmış ve yarı yapılandırılmış görüşme, derinlemesine görüşme, sözlü tarih, kaynak tarama yöntemleri kullanılmıştır. Görüşmelerde notlar alınmış, ses kayıtları yapılmış ve yarı yapılandırılmış soruların

¹⁴ Treasure 3 遊宙部, Series 2
<https://www.youtube.com/channel/UCdt4nStjoaRZntWXOhLtmpQ> (Erişim Tarihi: 15.07.2021)

sorulduğu online mesajlaşmaları içeren bir mesaj arşivi oluşturularak veriler kaydedilmiştir.

Kültürel antropoloji çalışmaları *emic* ve *etic* yaklaşımlar üzerine kurulur. Antropoloğun alana katılımı kültürün *emic* açıdan anlaşılma yolları hakkında daha fazla bilgi edinmesini sağlar. Ayrıca onun *etic* açıdan yorumlamasına engel teşkil etmez ve *emic* yorumlar hakkında daha fazla bilgi ve deneyim edinmiş biri olarak araştırmasının kapsamını genişletmesini sağlar. Bu sebeple araştırmacı katılarak gözlem esnasında uygulamaları zaman zaman bedensel olarak deneyimlemekte sakınca görmemiştir. Antropoloğun alanı farklı yönleriyle deneyimlemesi çoğunlukla kaçınılmaz bir durumdur. Bu durum, kültürel alanı yapay bir laboratuvar ortamı olmaktan çıkararak etkileşimlerin yaşandığı ve kültürün kendilik özellikleri üzerindeki perdeyi aralayan bir bağlam yaratır.

Araştırmalarda elde edilen veriler *yoğun betimleme (thick description)* yöntemiyle incelenmektedir. Kültür incelemelerinde verilerin kapsamını ortaya çıkarabilmek için verilen uğraşların kendiliğinden evrildiği bir yöntemdir yoğun betimleme. Kültürün karmaşık doğası gereği gömülü olan anlamların ortaya çıkarılabilmesi için betimlemelerin içeriği de bu karmaşık bağlantılara temas etmek zorundadır. Yoğun betimleme kavramını ileri süren Geertz (2010)'in kültür tanımına göre kültür, yorumlanabilir göstergelerin yani simgelerin etkileşimsel dizgeleridir. Kültür erk değildir; “toplumsal olayların, davranışların, kurumların ya da süreçlerin nedensel biçimde atfedilebileceği bir şey” değildir. Kültür bir “bağlam”dır, bunun yanı sıra yorumlanıp anlaşılabilir, yani yoğun bir biçimde betimlenecek bir şeydir (s.29). Geertz (2010)'e göre antropolog alan araştırmasında, betimlemeleriyle kültür içinde bulunan çeşit çeşit renkteki tabakaları eşeler ve kültürün derinliklerine doğru bir yolculuğa başlar (Geertz, 2010:56). Kültürün çok katmanlı yapısı onunla ilgili betimlemelerin ve yorumların bu katmanları ortaya çıkarabilecek nitelikte olmalarını gerekli kılar.

4.4. BİO HAY HAY DOĞAL MASAJ SALONU

Geleneksel, alternatif, tamamlayıcı olarak adlandırılan şifa yöntemleri bugün Türkiye’de oldukça popülerdir ve ülkedeki gelir kaynağı seçeneklerine hızlı bir giriş yapmıştır.

Ülkede uygulanan sağlık sistemleri hakkında alınan kararların Türkiye'nin modernleşme sürecine eklenmesi ve bunun medyadaki yansımaları ülkede daha önce uygulanan ve aktarılan tamamlayıcı/alternatif yöntemlerin algılanma biçimini değiştirerek onların kent kültüründeki sunum alanlarını da etkilemiş, yayılma hızını arttırmıştır. Bu durum söz konusu yöntemlerin geçmişte olduğundan farklı, modernliğin kontrolündeki bir kültürel alana yerleştirilmelerine sebep olur. Ülkenin modernleşme sürecinin ilk yetmiş yılında modern sağlık sisteminin yaygınlaştırılması çabaları; geleneksel tedavilerin modern bilimin zıttı yönde konumlandırılması ve bunlarla bağlantılı olarak medyada bu konu hakkındaki olumsuz haberlerin yoğunluğu bu yöntemlerin geçmişte, dışlayıcı yargıların karanlığında kalmaya itmiştir. Ancak söz konusu yöntemlerin modern ülkelerde çok talep görmesi, sağlık ihtiyaçlarındaki etkinlikleri ve bilimsel olarak desteklenmeleri onların yayılımını hızlandırmaktadır. Türkiye de bir süre sonra bu yayılım alanına dahil olmuştur. Birkaç on yıl içinde Türkiye'deki neoliberal ve İslamî modernleşme politikalarıyla harmanlanan “yerlilik” söylemleri, bu tür yöntemlerin sunumu için öncekinden daha ılımlı bir ortam yaratarak bu alandaki yeniliklere uygun zemin hazırlamıştır. Bunun yanı sıra geleneksel ve alternatif tıbbi yöntemlerin Amerika'da, Asya'da, Avrupa'da yarattığı sermaye ortamının kapitalist başarıları yöntemlerin Türkiye içinde de desteklenmesi için teşvik edici dayanağı ve ekonomik beklentileri oluşturduğu fark edilir (Ersoy, 2004). Böylece “Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp”ın Türkiye'nin modernleşmesindeki tarihi ve bugünü birbirinden farklılaşan haller alırlar. Bu süreçlerin bütünü şimdiye dek gölgede kalmış geleneksel tedavilerin ve şifacıların kentlerin modern yapıları içindeki varlıklarını arttırır ve görünür kılar. Konya'da bulunan Bio Hay Hay Doğal Masaj Salonu'nun dünü ve bugünü bu yöntemlerin kültür alanlarının modernleşmenin etkisiyle geçirdiği dönüşümleri iyi örneklediği söylenebilir.

Bio Hay Hay Doğal Masaj Salonu Konya'nın merkezinde, en hareketli caddesinde, her yıl birçok ülkeden çok sayıda insanın gittiği Mevlâna Müzesi'ne dört yüz metre mesafede, Mevlâna caddesi üzerinde bulunur. Burada ilerlerken çok katlı binaların arasında ve mağazaların üzerinde Bio Hay Hay Doğal Masaj Salonu'nun tabelası görülür. Bir apartmanın birinci katında yer alan salon on yıldır burada hizmet vermektedir.

Masaj, vücudun yumuşak dokularının manipüle edilmesi yoluyla tedavi edilmesi veya rahatlatılmasıdır. Dünyanın birçok yerinde çoğunlukla ellerle uygulanan oldukça eski bir yöntemdir. Sabit veya hareketli basınç uygulama, tutma, vücudu hareket ettirme yöntemlerini içerir. Anadolu’da kırık-çıkıkçılarının da masajın çeşitli biçimlerini kullandıkları söylenebilir. Bu tür iyileştirme yöntemlerinin, sonradan bilimselleştirilerek masaj adını aldıkları söylenebilir.¹⁵

Bio Hay Hay Doğal Masaj Salonu’nda acupressure, derin doku masajı gibi yöntemlerin yanı sıra geleneksel bilgilerden yararlanan şifacının ve ailesinin kendi yöntemlerini içeren karmaşık bir masaj modeli uygulanır.

Salonun kurucusu olan şifacı C. bu salon açılmadan önce bir bodrum katında masaj yaptığını; insanların sağlık problemleriyle ilgili çözüm bulmak için ona başvurduğunu anlatmış ve dizindeki bir soruna çözüm bulmak için onu ziyaret eden İtalyan hastasıyla ilgili anlattığı anda mekanının tarihinden de bahsetmiştir:

İtalya’dan biri dizinde bir sıkıntı vardı. Bizi usta kabul etti, geldi gitti. Yıllar önce, benim o zaman dükkanım küçük bir yerdi merdiven altı, gerçek merdiven altıydı otelin merdiveninin altında. Kendisi amatör program da yapıyordu, film milm de çekiyor. Bana rica etti. Ben dedim hasta izin vermeden hiçbir şeyini çekirmem. Kendisi izin verecek, sadece belli bölümleri çekecek mesela diz gibi, kol gibi sadece masajına izin verenleri çekti. Sonra adamın dışarıdan gelişini görüyor, fotoğrafını çekiyor. Geldikten sonra röportaj yapıyor. Tekrar masajdan çıktıktan sonra yürüyüşünü kayda alıyor. Bir seansla, iki seansla adam fittirdi, çıldırdı, çıldırdı. Olamaz diyor ya işte. Ama oluyor.¹⁶

Türkiye’deki geleneksel şifacıların bir dönem Türk modernleşmesinin arka planında kalışı ekonomilerini doğrudan etkiler ve bununla birlikte işlerini icra ettikleri yapı coğrafyası da değiştiği fark edilir. Burada şifacı “gerçekten merdiven altıydı” diyerek;

¹⁵ [Encyclopedia.com](https://www.encyclopedia.com)

<https://www.encyclopedia.com/medicine/divisions-diagnostics-and-procedures/medicine/massage-therapy> (Erişim tarihi: 03.10.2020)

¹⁶ C. ile yapılan görüşme, 2021.

Türkçede, gerekli koşullar oluşturulmadan çalışılan iş yeri manasındaki mecazi “merdiven altı” anlamında değil de gerçek anlamını kastettiğini vurgular. Geleneksel veya dini şifa yöntemi uygulayanlara geçmişte ve hala yoğun şüpheyle bakılması ve modernliğin dışında kalan, gerici, dolandırıcı, sahtekâr vb. olarak konumlandırılmaları veya gerçek tedaviyi verme yetkilerinden yoksun olduklarının düşünülmesi iyileştirme yöntemlerinin modernleşen çoğunluğun zihninde mecazi anlamda merdiven altı icralar olarak konumlandırıldıklarını düşündürür. Dahası araştırma yapıldığında bu tür yöntemlerin sahiden de medya tarafından “merdiven altı uygulamalar” olarak anlatıldığı fark edilir. Örneğin, bir haberde Türkiye’de bu yöntemlerle ilgili yasal düzenlemeleri yerine getirmemiş şifacıların merdiven altı uygulamalar yaptıkları ve sahtekâr oldukları yazar.¹⁷ İnsanların zarar gördüğü ve zarar göreceği düşünülen uygulamaların konu edildiği haberde fizik tedavi ve rehabilitasyon uzmanı bir doktorun yorumları yer alıyor. Bu habere göre röportaj yapılan modern tıp doktoru şu yorumlarda bulunur:

“Temel tıp mantığından uzak, yeterince eğitim almamış, ‘Hoca efendiden el aldım’, ‘Bin kişiye yaptım, iyileşti’ diyen kişiler tarafından bu tarz uygulamalar yapılması kandırmacadan, tuzaktan ibarettir! Ölümlere yol açabilir...”¹⁸

Diğer bir yorumda:

“Mevzuatta bu yöntemleri kimin uygulayabileceği açık açık yazıyor. Bu işin kuralları, çerçevesi ve sınırları var. ‘Ben bu işi şunun yanında öğrendim’, ‘Benim ailem şifacı’ diyenlere inanmayın. Kendi ya da sevdiklerinizin sağlığına ciddi zararlar verebilirsiniz tıpkı bu örnekte olduğu gibi. Beline 2 delik açılıp çamaşır ipi geçirilen bu kişi enfeksiyon kapmış. Zamanında müdahale edilmeseydi bu enfeksiyon tüm vücuduna yayılabilir, SEPSİS’ten (tüm vücudun iltihaplanması) ölebilir ya da sakat kalabilirdi. Riskli uygulamalar bunlar.”¹⁹

Haberde geleneksel tedavi kültüründe sıkça karşılaşılan “şifacı soydan gelme”, “usta-çırak ilişkisi”, “el alma” gibi geleneksel öğelerin sertifikasız varlıklarının yalancılıkla

¹⁷ “Merdiven altı tedaviden uzak durun! Ölüme kadar götürüyor”, Vatan gazetesi haberi, 27.06.2021. (Erişim tarihi: 20.08.2021)

¹⁸ A.g.e.

¹⁹ A.g.e.

eşdeğer görülmesi gerektiği anlatılıyor. Söylemlerin modern tıp doktoruna duyulan resmi ve yaygın güvenle pekiştirilmesinin, hedeflenen güvenilir haber niteliğine yaklaştırdığı düşünülmekte. Bu ve benzeri haberlerde²⁰ en çok karşılaşılan şey olumsuz bulunan bir durumun yansıtılması ve yöntemlerin tamamına gönderme yapan dolandırıcı, gerici vb. tanımları kullanmalarıdır. Söz konusu haberde de geleneksel söylemlerde bulunan ve sertifikasız olan herkes güven alanının dışında konumlandırılır. Ayrıca haberlerin AKP dönemindeki “GETAT” düzenlemeleriyle aynı dönemde yoğunlaşmış olmaları da dikkat çekicidir. Bu dönemde devletin açtığı kurslarda belirli ücretler karşılığında bu tedavileri uygulayabilecek yetkinliği kanıtlayan sertifikalar verilmektedir. Konumlandırmaların sonucu olarak sertifikalandırma süreçlerinden geçmeyen her şifacının yalancı ve güvensiz ilan edildiği; geleneksel olanın, modern resmi uygulamaların bilgileri çıkarma veya ekleme süzgecinden geçmek zorunda bırakıldığını yansıtır.

Konya'daki şifacının “gerçekten merdivenin altındaydı” vurgusuyla medyadaki konumlandırmanın yarattığı güvensizlik ortamına dahil olmamak için öznel ifade yöntemleriyle durumun gerçekliğini belirtme gereği doğduğu düşünülür. Aslında şifacı geçmişinde söylemlerinin çarpıtılmasından dolayı soruşturmalara maruz kaldığı için ifadelerinin önemli olduğunun farkına varacağı deneyimler edinmiştir:

Gamze: Yaptığınız işle ilgili tepkilerle karşılaşıyor musunuz? İşinizi küçümsedikleri oldu mu?

C.: Ben bugüne kadar en az beş kere mahkemelik oldum. Medyada biri bir şey söylemiştir, bir şey rica etmiştir, ben de söylemişimdir. O da kendi kafasına göre yazmıştır benden aldığı bilgiyi. Arkamdan soruşturma yapmışlar. Ben çağırdım gazeteciyi benim ifadem böyle değildi de böyleydi dedim kardeşim sen niye kendi kafana göre... Ağzımdan çıkan kelimelerin her bir tanesinin mükemmel bir şekilde analizini yaparım on tane profesör gelsin gene Türkçem benim mükemmeldir. Anadolu Türkçesi. Latince, gavrurca, İngilizce bilirim dört beş dil bilirim ama ben

²⁰ Diğer bazı haber başlıkları:

Merdiven altı 'sülük' tedavisi öldürebilir!, Habertürk, 09.02.2015 (Erişim tarihi: 20.08.2021)

Artık Merdiven Altı'nda Yaptırmaya Son!, Maraşmanşet, 29.12.2018 (Erişim tarihi: 20.08.2021)

Merdiven Altı Hacamata Dikkat, Milliyet, 07.09.2018 (Erişim tarihi: 20.08.2021)

Anadolu Türkçesini seviyorum. Anadolu insanını seviyorum. Halkın en garibanının anladığı dilden konuşmayı seviyorum. Daha ne diyim abla. Türkçesi zaten iyi adamın, olmasa bilim adamı olmaz.²¹

Medyayla yaşadığı olumsuz deneyimlerinden anlaşılan şifacının konuşma dilinin Türkiye Türkçesi ağızlarını içermesi bakımından da anlatmak istediğinden farklı yorumlarla karşılaşmıştır. Türkiye'nin modernleşme tarihinin ilk yıllarında standartlaştırılan Türkçenin dışında bir konuşma diline sahip olmasının dezavantajlarını deneyimlemiştir. Şifacıya göre Anadolu ağzıyla konuşmak bir tercihtir, bu tercih onun Anadolu'ya olan sevgisini yansıtmaktadır. "Anadolu insanı" söylemi, bugün modern görünümlü insanı değil kıyafetleri, dili gibi birçok kültürel özelliğiyle her yönüyle geleneksel olmasa dahi geleneksel unsurları taşıyan insanı temsil eder. Bildiğini iddia ettiği diğer birçok dil arasında kullanmayı tercih ettiği Anadolu Türkçesi olduğunu ifade eden şifacının modernleşen kent içindeki varlığının modernleşmenin göreceli olarak dışında tanımlanan kesimle Anadolu insanıyla temas kurma yolunu oluşturmuştur. Modern standart Türkçenin dışında kalan Anadolu ağzı onun için sorunlar yaratmıştır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken şey araştırmacı tarafından sorulan sorunun amacının şifacının yaptığı işle ilgili tepkiler alıp almadığını öğrenmektir. Ancak verilen cevap kullanılan dilin yarattığı sorunlar olmuştur. Buradan anlaşılan şifacının söylediklerinin anlatmak istediğinden farklı yorumlanmasında kişinin sağlık sisteminde medya tarafından modernite karşısında konumlandırıldığı yerinin önemli bir payı olduğudur. İşiyile ilgili aldığı tepkiler ve işinin küçümsenmesi ona göre medyanın sözlerini çarpıtarak ona yaşattığı problemlere karşılık gelmektedir.

Geleneksel, alternatif tedavi yöntemleri 1970'lerden sonra Avrupa'da, Amerika'da modern yaşama entegre olmuşlardır ve modern sağlık sistemlerine alternatifler olarak kullanılmışlardır. Böylece modern Avrupalının, Amerikalının, Avustralyalının vb. bu yöntemleri konumlandığı kültürel zemin dolayısıyla onlara ilgisinin, talebinin medyanın etkisinde kalmış modern Türkiyelinin şüphelerinin yansıdığı zeminden farklı

²¹ C. ile yapılan görüşme, 2021.

olduğu söylenebilir. Bu durum, İtalyan ziyaretçinin ilgisinde görülebilir. Şifacının aktardığına göre ziyaretçi bir süre boyunca her yıl Konya'ya gelişinin ardından İtalya'ya dönüp çekimlerini kurgular, alternatif tıpla ilgilenen konfederasyonlara başvurur ve şifacıyı oraya davet eder. Ondan bazı yöntemleri anlatmasını rica ederler. Şifacı bu dönemde 67 yaşındadır ve yaşı gereği yolculuk edemeyeceğini söyler.

Aynı dönemde Konya'ya birçok ülkeden gelen turistlerin şifacıdan haberdar olduğu bilinmektedir. Bu durum bugün de devam etmektedir. Küreselleşmenin etkisiyle Mevlana'nın dünya çapındaki tanınırlığı Konya'daki turizm hareketliliğini belirlemektedir. Bu sayede her yıl, her yönden birçok insanın ziyaret ettiği Konya'daki insan çeşitliliği, yetenekleriyle ün yapmış şifacıya başvuran hastaların çeşitliliğini de etkilemektedir. Bio Hay Hay Doğal Masaj Salonu'na birçok ülkeden insan gitmektedir. Masaj salonunda ufak bir hatıra defteri vardır ve oraya gelen insanlar bu deftere teşekkürlerini yazarlar. Aynı zamanda Türkiye içinden farklı ekonomik sınıftan insanlar da sorunlarına çözüm bulmak için gitmektedirler. Görüşme yapılan şifacı ona başvuranların çeşitliliğini şöyle dile getirir:

C: Burada küçük bir hatıra defteri, yirmi, yirmi beş sayfa çıkar. İngilizce, Urduca genelde çoğu İngilizce, Alman, Amerikan, Fransız, yabancı turistlerin, Pakistanlı gelip de burada bizim tezgahtan geçenlerin şeyleri var, teşekkürleri ve bizim hakkımızda ne yazdıysa yazsın benim hiç umurumda değil içinden ne geldiyse. Ya bu adam deli depek bir adam ama bu adama Avrupa'dan, Amerika'dan, sonra işçisi de memuru da her şey de geliyor diye. Ha demek ki uluslararası olduğu belli.²²

Diğer yandan, geleneksel veya alternatif tedavi yöntemlerine başvuran insanların daha önce birçok modern tıp doktoruna görünüp sorunlarına çözüm bulamadıktan sonra geleneksel bilgilerden yararlanan şifacılara başvurdukları sık sık dile getirilir. Bu açıdan geleneksel olanın tedaviye ihtiyaç duyanlar tarafından bazen, modern olanın yetersiz

²² C. İle yapılan görüşme, 2021.

kaldığı durumlarda bir çözüm bulmak için başvuru alan seçeneklerden biri olarak konumlandırıldığı söylenebilir.

Örneğin; masaj salonuna gelen 32 yaşındaki Y., halsizlikten, baş ağrılarından, bel ve sırt ağrılarında şikayetçidir. Daha önce ortopedi doktorlarına gitmiş, iyileşmeyince psikoloğa yönlendirilmiş ancak yine de sorunlarına çözüm bulamamıştır. Bu masaj salonunu komşusundan öğrendiğini söylemiştir. Komşusu daha önce buraya gelip faydasını görmüştür.²³

Bu araştırma dolayısıyla masaj salonuna yapılan ziyaretlerden birinde bir aile 6 yaşındaki çocuklarının sorununa çözüm bulmak için Adana'dan gelir. Çocuklarının böbreklerinde birçok tedavi yöntemiyle çözemedikleri bir problem vardır. Çocuk doğduktan sonra devamlı doktora giderler ve iki yaşındayken böbreklerinde kum tespit edilir. Ardından ilaç tedavisine başlayan aile verilen tedavilerin sorunu çözemediğini anlatmışlardır. Masaj salonunu daha önce benzer şekilde birçok doktora görünüp hastalığına çare bulamayan ve bu yere gelerek tedavi olan bir tanıdıklarından öğrendiklerini aktarırlar.

Anne çocuğunun sorunlarından ve yaptıkları şeylerden bahsederken diğer yandan çocuğun üzerindeki üç kat ceketin düğmelerini aralayarak çocuğun bedeninin hava almasına yardımcı oluyordu. Mevsim sonbahardı. Şifacı, bunu fark ederek mevsimlerin insan vücuduna etkisini anlatmaya başladı. *“İlkbahar ve sonbahar Konya’da çok önemli çünkü sıcaklık farkı var, hava değişiyor.”* Bu nedenle dikkat edilmesi gerektiğini anlatıyordu. Sadece çocuğun değil orada bulunan herkesin hastalıktan nasıl korunmaları gerektiğinden bahsediyordu. Annenin yaptığı hareketi göstererek *“işini biliyor”, “doğru yapıyorsun.”* diyor. Ardından bu mevsimde nasıl giyinilmesi gerektiğini anlatmaya başlıyor:

²³ Y. ile yapılan görüşme, 2019.

C: *Bu mevsimde hava değişimi çok olur. O sebepten ince ince, kat kat, pamuklu kumaştan yapılmış şeyler giyeceğiz.*

Anne: *Biz iki yaşından beri ilaç veriyoruz, özellikle antibiyotikler. İki yaşında böbreklerinde kum çıktı ve o zamandan bu yana ilaç alıyor.*

C: *Yükleme çok yani. Bu yaşıma kadar hiç ilaç kullanmadım. Geçen yıl geçirdiğim ameliyat hariç; mideyi patlatmışız. Burada insanları iyileştirelim derken biz hastanelik olduk. Çünkü vücut bir ayna gibi. Onlar benim vücuduma yansıyor. Arada enerji alışverişi oluyor. Onları iyileştirebilmen için hissetmen gerekiyor. Biz de böylece mideyi patlattık. O ameliyatta aldıklarımın başka ilaç almadım.²⁴*

Şifacıya başvuran aile, modern tıbbın reçetelendirdiği ilaç tedavisinden bulamadığı çözümü geleneksel bilgilere sahip olan ve masaj yöntemleri uygulayan şifacıda aramaya gelmiştir. Bu diyalogda modern tıbbın ilaç tedavisinin şifacıda olumlu izlenimlere sahip olmadığı anlaşılıyor. Şifacının zorunlu olmadığı müddetçe kullanmayı tercih etmediği bir yöntem olarak beliriyor. Masaj yöntemleri uygulayan ve geleneksel bilgilere sahip şifacı için modern tıbbın tedavi yöntemi alternatif bir seçenek olarak duruyor. Bu durum modern tıbbın yetersizliği durumunda tercih edilen geleneksel yöntemlerin tersini oluşturarak geleneksel iyileştirme yöntemlerinin yetersizliği durumunda şifacının modern tıbbi yöntemlere başvurabildiğini gösteriyor.

4.4.1. Şifacının Öznel Dili

Annenin ve şifacının diyalogları hastalıkların kaynaklarını içeren bilginin çeşitlenme yollarını da göstermektedir. Çocuğunun böbreklerdeki rahatsızlığın kaynağı çocuk iki yaşındayken modern tıp doktorları tarafından modern tıbbi yöntemlerle tespit edilir. Böbreklerdeki kumun yol açtığı problem çocuğun hastalığının kaynaklarından biridir. İlaç tedavisiyle ilgili kendi yaşamından örnekler vermek isteyen şifacı aynı zamanda yaşadığı hastalığın sebeplerini de *öznelliğinden* doğan sebep sonuç ilişkileriyle anlatmaktadır.

²⁴ Katılarak gözlemde kaydedilen konuşmalar, 2019

Şifacıya göre tedavi yönteminin başarılı olabilmesi için hastaları hissetmesi gerekir. “...Çünkü vücut bir ayna gibi. Onlar benim vücuduma yansıyor. Arada enerji alışverişi oluyor. Onları iyileştirebilmen için hissetmen gerekiyor.” ifadesi bedenin çevresindeki diğer bedenleri algıladığı bir “*somatic attention*” halini yansıtır. Csordas (1993) *somatic modes of attention*’ın başkalarının bedenleşmiş mevcudiyetini içeren bir çevrede kişinin kendi bedenine olan dikkatinin ve bedeni vasıtasıyla diğer bedenlerle ilgilenmesinin kültürel yollarını içerdiğini belirtmiştir (s. 138). Alandaki şifacı da bedeniyle diğer bedenleri hissederek yaşadığı bedensel deneyimi kendi ifadeleriyle aktarmaktadır. Şifacının bedeni “ayna” ya benzetmesinin sebebi onun *somatic attention* deneyimidir.

Buradan anlaşılan: görüntüler aynaya nasıl yansıyor, bedenler de diğer bedenlere öyle yansır. Bu kaçınılmaz yansıma durumu, şifacının diğer bedenleri “hissetme”si için uygun koşulları yaratır ve onun bedeninin diğer bedenlerden etkilenmesine yol açar. Şifacıya göre bu durum iyileştirmenin gerçekleşmesi için gereklidir ve aynı zamanda şifacının *somatic attention* deneyimi ona göre, bedeninde beliren hastalığın kaynağını oluşturmaktadır. Böylece şifacının *somatic mode of attention*’ı (*bedensel dikkat biçimi*) modern tıbbın yöntemlerinden farklı bir teşhis ve iyileştirmeyi ifade etmektedir.

Şifacı ve diğer bedenler arasındaki etkileşim yani *somatic attention*, şifacının deyimiyle “enerji alışverişi” ini yaratır. “Enerji” sözcüğü bugün oldukça popülerdir ve sağlıkla ilgili birçok alanda duymak mümkündür. Sözcük modern bilimle ortaya çıkmıştır. Bu sözcük Türkiye’de modernleşme yıllarının başlarında “kuvvet” ve “elektrik” anlamlarını karşılamak için kullanılmıştır²⁵ Bugün, modern ülkelerde ve Türkiye’de hastalıkları açıklamak için kullanılan oldukça popüler, küreselleşmenin araçlarıyla yaygınlık kazanmış bir kelimedir. Dolayısıyla küreselleşmenin etkisindeki şifacı da *somatic attention*da gerçekleştirenleri bu modern sözcüğü kullanarak açıklıyor. Böylece şifacının hastalıkların kaynaklarını ve sonuçlarını yorumlayan öznel yorumlamalarının içeriğine ekleniyor. Enerji alışverişinin yarattığı sorunlar şifacının modern tıbbı başvurmasını

²⁵ bkz. Nişanyan Sözlük, *enerji*, <https://www.nisanyansozluk.com/?k=enerji> (Erişim tarihi: 13.05.21)

gerektiren sağlık sorununu yaratmıştır. Ameliyat edilmiş bu sorunun modern tıbbi adlandırması da doktorlarca yapılmış olmalıdır. Oysaki şifacıya göre o “mideyi patlatmıştır” çünkü beden bir “ayna” gibi hastaların “enerjileri”ni yansıtmaktadır. Enerji gibi modernleşmeyle birlikte yaygınlık kazanan sözcükleri kullanan şifacı hastalığının kaynağını kendi yorumlamalarıyla betimler. Bu durum standartlaşan tıp literatürüne gerektiğinde başvurulan, *znelliğin* etkili olduğu alternatif bir sağlık literatürü yaratıldığını göstermektedir.

Yöntemlerin pozitif bilimler temelinde oluşturulduğu modern tıp dışındaki şifa kültürlerindeki birçok ögenin, şifacıların *znelliğinden* oldukça fazla etkilenebileceği öngörülmektedir. Çünkü söz konusu iyileştirme kültürleri deneyimsel birikimlerle oluşturulurlar. Dolayısıyla yöntemler şifacıların deneyimlediği kültürel çevreden izler taşıyabilirler. Bu durum buradaki araştırma alanında modern kültürle karşılaşmanın kaçınılmaz olduğunu gösterir. Ancak deneyimle birlikte *znelliklerin* de zorunlu olarak bu alanlara etki etmesi modern standartların dışına taşan, modern ve geleneksel arasında çeşitlenen kültürel söylemeler ve eylemleri oluşturmaktadır.

Modern mimarideki bir binanın ilk katında bulunan masaj salonun kapısı özel bir doktor muayenehanesindeki gibi bir bekleme salonuna açılmaktadır. Bu bekleme salonunda gelen kişilerle tanışılır, onların sorunları dinlenir ve sorunlar hakkında görüşler sunulur. Buraya gelen hastalarla; bazen bu salonu kuran şifacı C., bazen eşi, kızı, oğlu, damadı ilgilenmektedir. Çünkü hepsi masaj sertifikaları edinmiş ve bu salonda çalışmaktadırlar. şifacı hangi sorunlara ne tür çözümler bulunacağını anlattıktan sonra erkeklere kendisi, oğlu ve damadı masaj yapmaktadır; kadınlara şifacının eşi ve kızı masaj yapmaktadır. Bazen oraya gelen kadınlara “bir de ustanın eli değsin” diyerek şifacıdan ayrıca tedavi isterler. O da kadınlara kıyafetleri üzerlerine örtülen peştamal üzerinden belli bölgelere kısa srelerde basınç uygulayarak onların bedenindeki sorunlu kısımları çözümlenmek üzere müdahalelerde bulunuyordu. Bu tür durumlarda bekleme salonunun yanında yöreye ait olduğu düşünülen geleneksel motiflerle kaplı halılar ve divanlarla dşeli bir oda kullanılır. Bu odada masaj, yerde halıların üzerinde yapılır. Masaj salonunda şifacının torunları da vardır ve bazen bu odaya gelip dedelerini, gelen insanları seyrediyor ve dinliyorlardı.

Masaj salonunda bu oda dışında masaj yataklarının, paravanların bulunduğu masaj odaları, bir büro ve bekleme salonu bulunmaktadır. Buralar daha çok modern eşyalarla döşenmişlerdir. Şifacının saksıda yetiştirdiği bitkilerle çevrelenmiş bürosunda onun masaj salonu ve yöntemleri üzerine konuşulmuştur.

Gamze: Bio Hay Hay ne anlama geliyor?

C. : Bio canlılar alemi demek. Hay Hay, Türk kültüründe memuriyette, poliste, askeriyede amir emir verdiği zaman hayhay denir. Emir komuta zincirindeki uyum ve ahenktir. Orada başarı artar. Hay aynı zamanda Allah'ın doksan dokuz isminden biridir: 'Ya Hay'. Aslında hayat veren Allah'ın ismini zikretmiş oluyoruz. Onu ne kadar anarsak o kadar yaklaşıyoruz. Hay hay'ın emir komuta anlamı kamuflaj sağlıyor.²⁶

Masajın insanlar aracılığıyla eller kullanılarak yapılıyor olması bu yöntemi doğal kılmaktadır. Şifacı bu sebeplerle yöntemini doğal bulduğunu belirtmiştir. Ayrıca masaj esnasında vazelin ve bitkisel yağları karıştırarak ürettikleri Bio Hay Hay Bitki Özlü Masaj Kremi de kullanılıyor. Dolayısıyla kendi kendisini “doğal” sağlık alternatifleri arasında konumlandırmakta bir sakınca görmez.

Masaj salonunun tabelasının taşıdığı anlamlar salona gelecek kitlelerin benliklerinden doğan tercihleri ve sayıları üzerinde etkilidir. Bu sebeple mekanın önemli bir parçasıdır. “Bio” ve “doğal” sözcükleriyle bugün birçok alanda karşılaşmak mümkündür. Doğallık, Amerika’da ve Avrupa’da 1970’lerden sonra bir akım haline gelmiştir ve bugün hala sürmektedir. Buna göre; insan zihninin ürünü olan modern yaşamdan doğaya dönüşün, insanın ve dünyanın sağlığını yeniden kazandıracak düşünülür. Bu düşünce zaman içinde kapitalist ekonomiye de dahil edilerek ürünlerin dünyaya ve insana yönelik zararlı etkileri olmadığı iddia edilen “organik ürün” piyasasının düşünsel dayanağı haline gelmiştir. Bu ürünler Türkiye’de “doğal” ve “organik” sertifikalı etiketlerle pazarlanırken diğer birçok ülkede “bio” ibaresine yer verilir. Pazara sunulan şeylerin doğallığının, bu etiketler yoluyla güvence altına alındığı varsayılır. Çünkü bu ibareyi taşıyan ürünlerin tamamen

²⁶ C. ile yapılan görüşme, 2019.

olmasa da organik içeriğe sahip olmaları gerekiyor. Ayrıca bu ürünlerin üretim ve dağıtım aşamalarında ülkelerin veya kuruluşların denetimlerinden geçmeleri gerekiyor. Böylece bu kelimelerin ekonomideki kullanımları, doğaya uygun yaşamakla ilgili olan söz konusu düşünceye gönderme yaparak onunla özdeşleşmek isteyen veya özdeşleşmiş tüketiciye güvence verilmesine aracılık ederler. Geçmişte büyük sermayelerin oluşmasını sağlamış bu ekonomi dili bugün hala oldukça popülerdir.

Şifacının canlılar dünyasını yöntemleriyle ilişki içinde görmesi onun öznel yorumlamalarının yansıması olarak “bio” sözcüğünü tercih etmesiyle sonuçlanmıştır. Bu sözcük yüklendiği düşünsel arka planı ve piyasada edindiği anlamları taşıması bakımından Konya’ya çeşitli ülkelerden gelen insanlara tanıdık gelen modern piyasa diline karşılık gelebilecektir. Bu bağlamda modern piyasanın sınanmış dili şifacının pazarda yer edinmek için seçtiği dili etkilemiş olabilir.

Hay’ın tercih edilme sebepleri yüklendiği çift anlamda açığa çıkıyor. Allah’ın “yaşam veren” sıfatının “hizmet” anlamıyla örtülü şekilde yansıtılması bir yandan modernliğin din olgusuna olan mesafesine uyum sağlarken diğer yandan şifacının dini kimliğinin örtülü şekilde dışavurumuna elverişli bir dil oluşturmuştur. Böylece “Ya Hay”ın manasını bilen bir kitleyle de iletişim kurmanın yolu olabilmektedir. Bio, Hay Hay ve doğallık kelimelerinin birlikteliği şifacının öznel olarak kurguladığı anlam ağlarının modernliğin piyasa koşullarına uyumlanışını yansıttığı düşünülmektedir.

4.4.2. Modernleşme ve Geleneksel Bilgi

Modernite geleneksel unsurların varlığını sürdürmesine, taşınmasına, yayılmasına aracılık edebilecek imkanları barındırmaktadır. Bu yönüyle modernlik kişinin şifacı olma sürecinde geleneksel bilgilere ulaşma yollarını da belirleyebilmektedir. Şifacı şimdi 71 yaşında ve iyileştirmeye olan ilgisi uzun yıllar önce başlamıştır. Türkiye’nin modernleşme tarihi de onun şifa alanında öğrenmek istedikleri için kullanabileceği kaynakları çeşitlendirir.

Gamze: Geleneksel iyileştirme bilgilerini nasıl öğrendiniz?

C. : *Geleneksel yöntemlere merak ve kulak dolgunluğu 60'la-70'li yıllar arasında devam etti. 16-17 yaşından itibaren dedim böyle olmaz, burada Konya bana dar geliyor. Türkiye'de o zaman bazı sağlık dergileri veriyorlardı, ekler veriyorlardı, kitaplar çıkıyordu, geleneksel halk tıbbi, yok efendim şifalı bitkiler, kendi kendine aile hekimliği gibi bilmem neler... Ben onları aç kurtlar gibi okudum yuttum, ilime ihtiyacım vardı hep kendimi geliştiresim geliyordu. Gittim yöntemler uygulayanları buldum. O zamanlar Aydın'da bilmem nerde omuzdan sarı su alıyorlardı bakın hacamat değil. Gittim onu buldum. Yani nerede ne bulduysam bir dünya şey var, 40-50 yaşına kadar...*²⁷

Türkiye'nin yakın zamanda modern ülkelerden devşirdiği “Geleneksel/Tamamlayıcı Tıp”ı destekleyen modernleşme politikaları kapsamında yapılan etkinliklerde birçok iyileştirme yöntemi modern araçlarla tanıtılmış ve onları modern kültürleşmenin parçası kılmıştır. GETAT kongreleri esnasında açılan fuarlar söz konusu yöntemlerle ilgilenen birçok kişinin oraya yönelmesini ve etkileşimde bulunması için bir ortam oluşturmuştur. Görüşme yapılan şifacı da bu modern ortamdan yararlanarak bazı geleneksel iyileştirme yöntemlerini öğrenmiştir.

C. : *Mesela 2000'den 2010'a kadar İstanbul'da fuar açılıyordu örnek veriyorum bu modern bir şey. On fuarın dokuzuna gittim. Bitkisel tedavi, doğal yağlar, uçucu yağlar... Yani şunu söyleyeyim size uçucu yağlardan başlarsınız, müzik terapiye. Ben değişik musiki gruplardan nereden kimleri bulsam onlarla diyalog kurardım. Ben o fuarların dokuzuna gittim. Şimdi artık gidemiyorum 71 yaşındayım. Orda küçük bir stant yetiyordu. Uluslararası da olsa oradaki bütün stantları geziyordum. Konuşmaları programıma alıyordum hangisi benim için enteresan ya da yenilikçi. Çok merak edip de bulamadığım bilgiler olabilir. Bunlar sürekli kendimi yeniledim. Hiçbir zaman yeterli görmedim abla. Bilirim yok, ne öğreneceğim var.*²⁸

Türkiye'de geleneksel ve alternatif yöntemlerin Resmi Gazete'de 27 Ekim 2014 tarihinde yayımlanan “Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği” bu yöntemlerin sunumuyla ilgili kriterleri yansıtmaktadır. Buna göre yöntemlerin sunumu devlet kurumları ve yetkilendirilmiş kurumlarca belirlenen modern eğitim planlarına tabi tutulmuştur. Yöntemleri uygulamak isteyen kişilerin söz konusu eğitimlerden geçerek sertifikalandırılması şart koşulmuştur. Buradaki araştırma alanında görüşme yapılan

²⁷ C. ile yapılan görüşme, 2021.

²⁸ C. ile görüşme, 2021

kişiler de bu eğitim süreçlerinde geçerek yöntemlerini uygulayabilmek için belgelendirilmişlerdir.

C. : Benim belgelerim vardı ama ben yeterli görmedim. Masaj salonunu açarken halk eğitimine müracaat ettik. Dedik ki biz ailece burada çalışacağız, bayanların da tedavi hakkı ya da masaj olma hakkı var. Kızım ve eşim de olsa, onları da belgeli yapmak istiyorum, eğitimi. O zaman halk eğitim bir blok ders açtı 30 kişi civarında anatomi, fizyolojik, biyoloji gibi bilimsel, vücut yapısıyla anatomiyle ilgili ders vermeye gelen hocalarımız oldu. Yani işin ehli. O zaman masaj bilgisi verecek yetkinlikte bir hocamız vardı. Emekli oldu geçen sene. O da masajın bütün tekniklerini nazari veyahut da pratik olarak verdi. Aldık öğrendik onları. Hepimizi belgeli yaptık.²⁹

Uzun yıllara yayılan bir öğrenim sürecinden geçen şifacı şu an yöntemlerini aktarabilmek için devletin belirlediği şartlara uymak zorundadır. Böylece Çin’de yaklaşık 3000 yıldır geleneksel olarak aktarılan bu yöntemi, bugün uygulamak için “eğitilmiş” olduğunu modern dünyaya modern yollardan kanıtlar. Eşinin ve kızının da masaj yapabilmesi için belgelendirilmesi gerekmiştir. Böylece geçmişten bugüne yaygın olarak kullanılan “ailece şifacı olma” durumu modern dünyada belgelerle kanıtlanan bir yapı içinde sürmektedir.

4.4.3. Güncel Hastalıkların Sebepleri ve Çözümler

Şifacının modern eğitim süreçlerinden geçmiş olması onun modern standart bilgilerle sınırlandıramamaktadır. Yaşam sürecindeki deneyimleri onun güncel sağlık sorunlarına öznel bakış açıları geliştirmesine kendi standartlarını oluşturmasına olanak sağlar. Böylece güncel hastalıkların modern tıpça sunulan standart çözümlerine alternatif olarak kendi standartlarını yaratmaktadır.

Sanki adeta moda gibi 12-25 yaş arasındaki yetişen yeni nesilde omuriliğin ortasındaki zincir kemiği dediğimiz kemikte skolyoz. Allaaah... aldı başını gidiyor. Eğri büğrü omurilik. Buraya demir takacağız diyor doktorlar demir takıyor. Dikme, destek. Benim kendi standardımda üç ve yedi seans, evde de kendilerince bir şeyler yaparlar... Mesela benim yakında bir arkadaşın şeyi var. Çocuk askeriyeyi kazanmış

²⁹ C. ile görüşme, 2021.

çok güzel imtihanları kazanmış. Fiziksel olarak bir engel çıkmış, şimdi biz onu düzelttik 95% iş bitti, adamın her yeri dosdoğru oldu.

Şifacının önerdiği tedavi yöntemleri modern yöntemlerle sınanabilmektedir. Şifacı yöntemine olan güvenini modern tıbbın araçlarına duyulan güvenle destekler. Ona göre MR cihazının ölçümleri onun tedavisinin başarısını yansıtabilmektedir. Modern tıbbın alternatif veya modern tıbbı tamamlayıcı olarak sınıflandırılan geleneksel tedaviler veya bir kategoriye yerleştirmenin zor olduğu yöntemlerin (mesela Wim Hof'un tedavi yöntemleri) modern tıbbı, yer yer alternatif ve tamamlayıcı olarak kullandıkları fark edilir. Böylece bu yöntemlerin modern tıbbın alternatif olmalarıyla ilgili yaygın kanının tersini gösteren davranışlar olduğu da söylenebilir.

Şifacı, güncel ortopedi cerrahisinin uyguladığı bir çeşit tedavi yöntemini eleştirmektedir. Omurgaya yapılan *implant* müdahalesinin yanlış olduğunu düşünmektedir. Ergenlik dönemindeki gençlerin boyları uzadığında o zaman omurganın yapısı değiştiğinde ne olacağını sorgular. C. , “*Bu beni üzüyor*” diyor:

Getirsinler 10 tane skolyoz bayanlara kızım, erkeklere ben masaj yapacağım. Sonra her bir hastaya parmak uçlarımla akapres yani “aka batı” uygulama diyorum ben onlara kilit noktalara müdahaleler yapacağım. Bir ayda gidecek MR’ını çektirecek. 5 seans burada masaj, evde de kendileri 10 seans yumuşatıcı masaj yapacak. 15 saat, üç günde bir saat demektir. 40, 45 günde gidecek MR’ını çektirecek yüzde seksen, doksan beş arası düzelmediyse gel bana de ki sen sahtekarsın, ya milletin içine çıkma. Alalh’in izniyle diyorum. İşte bunu ben ülkeye kazandıramazsam.³⁰

Bildiklerini yaygınlaştırmak isteyen şifacı bu konuda yeterince kaynak bulamadığı konusunda sık sık yakınmaktadır. Onun yöntemlerini objektif olarak dinleyen bir bilim kuruluyla tanışma arzusunu da dile getirmiştir. Kendisinin yöntemlerinin güncel sorunlara çözümler üretmek için modern tıbbın destek olabileceğini düşünmektedir.

³⁰ C. ile görüşme, 2021.

Ancak bilim insanlarından beklediği ilgiyle henüz karşılaşmamıştır ve bundan yakınmaktadır.

Türkiye’de söz konusu yöntemlerle ilgili gittikçe büyüyen sermaye ve ekranlarda sık sık karşılaşılan GETAT uzmanları olmasına rağmen kendi alanında tanınan ve başarılar elde etmiş şifacının yöntemlerini aktarabileceği bir alan bulamaması düşündürücüdür. Şifacının yaşadığı sorunun sebebi olarak, bu yöntemlerle ilgili başvuru alan kişilerin çoğunluğunun modern tıp geçmişleri olması olduğu düşünülmektedir. GETAT kongrelerinde ve ekranlarda da görüldüğü üzere bu alanda ön plana çıkmış kişiler çoğunlukla Dr. unvanını taşımaktadırlar.³¹

Şifacının bu vb. modern unvanlara sahip olmaması onun aradığı muhatabı bulmamasına sebep olduğu söylenebilir. Bu sebeple onun bilgilerinin bir “bilim kurulunca” dinlenmesine ve objektif olarak değerlendirilmesini talep eder. Yöntemlerini daha çok aktarabilmesi ve yaygınlaştırabilmesi için modern kültürece yetkilendirilmiş kişilerin otoritesinin farkında olduğu anlaşılmaktadır.

Şifacının yöntemleri ve fikirleri, modern bilgilerin etkisinde olmanın yanı sıra onun dünyaya dair öznel yorumlamalarının toplamından meydana gelir. Şifacının bedeni algılama biçimi, onun algısındaki dünyayla bütünleşmektedir. Csordas (1990)’ın geliştirdiği bedenleşme yaklaşımından yola çıkılarak denilebilir ki beden kültürü deneyimleyen bir varlıktır ve onu yansıtır. Bu yaklaşıma göre, beden yalnızca fiziksel bir nesne olarak incelenmez. Bu yaklaşımın öne sürdüğü durum burada görüşme yapılan şifacı C.’nin bedene ilgili yorumlarında görülebilmektedir. Bu yorumlarda “insan bedeni”, şifacının dünyayla ilgili öznel algılarının *embodied* (bedenleşmiş) halini yansıtmaktadır. Şifacının işi gereği bedene ilgili deneyimlerinin onun algıladığı dünya

³¹ Bkz. 2. Uluslararası GETAT Kongresi Özet Kitabı, 2019
<https://getat2019.saglik.gov.tr/static/getat-kongre-ozet-kitabi.pdf> (Erişim Tarihi: 13.08.2021)

ve beden arasında bağ kurmasına yol açmıştır. Algıladığı dünyayı bedende görmesine sebep olmaktadır.

C.'nin bedeni yorumlarken dünyayı; dünyayı yorumlarken bedeni de yorumlamasıyla sık sık karşılaşılıyor. Modern bilimce laboratuvar ortamında keşfedilen virüslerin “çoğalan ve yayılan” karakteri de onun öznel dünya algısı ve beden algısının birleşimiyle açıklanabilmektedirler.

Vücut da dünya gibidir, o da bir alemdir. Nasıl ki dünyada kötülükler var, hırsızlar, dolandırıcılar, insana zarar veren şeyler var vücutta da böyledir. Dünyadaki kötü şeylere cezalar verildikçe yöntemler buldukça yeni adaptasyonlar oluştururlar, yeni yöntemler geliştirirler. Virüsler de böyle.³²

Ona göre günümüzde yaşanan hastalıklar modernliğin insan bedenine çeşitli yollardan etki etmesinin dolaylı veya doğrudan yansımalarını içermektedir. Bu bakış açısına göre beden modern kültürün varlığını barındıran bir ortam, mekandır. Csordas (1990)'a göre beden kültürün öznesi olarak onun varoluşsal zeminini oluşturmaktadır (s.5) Böylece kültür bedenleşebilmektedir.

Buradaki araştırma alanındaki ifadelerde modern kültürün bazı özellikleri *embodied* (bedenleşmiş) hale gelerek bedende birçok hastalığa yol açmaktadır.

Yani yeni, güncel olan yapılarla birlikte insanın oturuşu, vücudunu kullanma şekli toplumun aşırı yoğun, yüksek tempolu süratli yaşamı, hızlı düşünme, hızlı algılama, analiz yapamama, yetişememe gibi birçok şeyden dolayı hormon bozuklukları, hormonlarla etkileşen organ bozuklukları birçok şey ortaya çıkıyor.³³

³² C. İle yapılan görüşme, 2020.

³³ C. İle yapılan görüşme, 2021.

Daha önce belirtildiği üzere bedendeki sorunların bir kısmına güncel uğraşların sebep olduğu düşünülüyor. Kültürün bedenleşmesi hem bu sorunların sebebi hem de bedenin normal halinden çıkarak başka bir şeye dönüşümünün nedeni olarak algılanmaktadır.

Bakın. Bugün insanların nefes vermeye ihtiyacı var almaya ihtiyacı yok. Nefesi verecek ki ciğerleri yeniden açılınsın yeni oksijene yer açılınsın. Şu anda birçok rahatsızlık üst solunum yollarından başlıyor abla. İnsanalar ince işlere daldılar daldılar eğildiler. Bilgisayar telefon direksiyon el işi hassas ince işlere saatlerce oturuyor, nefesini unuttu. Çok kısa devre nefes alıyor, beynin bir bölümüyle üst solunum yolları, ısınıyor kablolar, vücudun diğer yerleri adeta robot. Aktif değil. O zaman bakıyor ki vücutta bir bölüm yetmiş yaşında, bir bölüm elli yaşında, bir bölüm otuz yaşında. Üç sene içinde, yaş farkları oluşuyor, yıpranma farkları oluşuyor.³⁴

Modern uğraşlarla insan bedeni yaşadığı kültürle bütünleşmiş ve makinelerle özdeşleşen modern kültürün robotları haline gelmişlerdir. Bedendeki aksaklıklar ve anormal yaşlanma belirtileri kültürün bedendeki yansımalarıdır. Kentte yaşayan şifacı modern yaşamın yarattığı sorunlardan kendi kendisini de korumak için yöntemlere sahip olduğunu belirtir.

C. : İnsanlar nefes almaya bilmiyor, ağlamaya bilmiyor, gülmeyi bilmiyor...Yani toplumun büyük bölümü niye kendine zaman ayıramıyor ki? Ya arabada trafikte ya evde yorgun; yani kendini dinleyemiyor. Ben günlük kendimi resetlerim abla, haftalık resetlerim. “

Gamze: Kendinizi nasıl resetliyorsunuz?

C. : Bir defa günlük, anlık resetlemeler var şöyle: gelen bir insanı kendi yerime koyarım onları önce bir kendi yerime koyarım benim vücudum nasıl mutlu eder sevindirir ki hangi alışverişte mesela yani anlık bilmem anlatabildim mi. Yani memnun etmeye çalışıyorum geleni kapıdan nasıl memnun ederim. O hasta o haline gelmiş ama krem hediye ederim küçüğünden, ama bilgilendiriyorum, karşılıksız bazı hizmetler yapıyorum. Ama akşam olduğu zaman yatsıdan sonra gece sessizliğinde artık yerküresindeki bütünüün insanın istekleri, nefsanî istekler, duygusal istekler biter. Ondan sonra ruhlar arasında bir iletişim başlar. Gecenin birinden üçünden sonra herkes uyur. Uykuda gece iki, üç, dört, beş dediğiniz zaman kozmos dedikleri alemdeki metafizik olayları tamamen meydana gelir, isteyen kabını açar, isteyen

³⁴ C. İle yapılan görüşme, 2021.

*iletişimini oradan sağlar. Bunu sürdürdüğümüz zaman abdestli bir şekilde böyle tefekkür de edersiniz bunu kendi kendinize o günlük veya haftalık şeyinizi...*³⁵

Tekrar kurmak, yeniden yapılandırmak, yerleştirmek anlamındaki “resetlemek” fiili bozulan, eksilen bir şey olarak bedeni tamamlamak için, normal düzenine getirmek için kullanılan yöntemleri özetler. Bu ifadede beden adeta mekanik bir şeydir ve arada bozular. Onu normal seyrine getirmek için resetlemek gerektiği anlaşılmaktadır. Modern teknolojiler içeren kültürün bedenleşmesi şifacının yöntemini imgelemek için seçtiği sözcüğü de dönüştürmektedir. Diğer yandan bu sözcüğün kapsamı benliği yansıtan duyumsal deneyimler, etik ve dini değerler, düşüncelerle doldurulmuştur. Şifacının *benliğinden* (subjectivity) onun iyileştirme yöntemlerine yansıyan kültürü, modern kültürün sözcükleriyle imgelenir. Sözcük, şifacının benliğinde yaşattığı kültürüyle, içinde yaşadığı ve etkilendiği modern kültür arasındaki bağı yansıtan bir işlev kazanmıştır.

4.4.3.1.Pandemi

*C. : Biz burada sekiz sene çalıştık. Ondan sonra geçen sene pandemiyle beraber; elveda meyhaneci artık kalamıyorum, elveda insanlar artık resmi masaj yapamıyorum.*³⁶

2019 yılında başlayan coronavirüs enfeksiyonunun (COVID-19) salgın hastalığa dönüşerek pandemiye sebep olması Türkiye’deki birçok çalışma mekanının işleyişini etkiledi. Bu kuruluşlar arasında masaj salonları da yer almaktadır. 14 Nisan 2020’de çıkarılan COVID -19 tedbirlerini içeren genelgeyle, içinde masaj salonlarının da yer aldığı mekanların bir sonraki karara kadar kapalı tutulması açıklanmıştır. Bir buçuk yıl faaliyet gösteremeyen Bio Hay Hay Masaj Salonu ailesi ürettikleri bitki özlü masaj kremlerini internetten satarak geçimlerini sürdürmüşlerdir. Bu süreçte, bugün de olduğu

³⁵ C. ile yapılan görüşme, 2021.

³⁶ C. ile görüşme, 2021.

gibi sağlık alanında Corona virüsünün yol açtığı hastalığın semptomlarını hafifletecek çareler aranmaktadır.

Şifacının da derlediği bilgiler ve deneyimleriyle bu arayışa katıldığı anlaşılır ancak çözümlerinin görünürlüğü yakın çevresi ve Facebook sayfasıyla sınırlıdır. İnsanlar arasındaki fiziksel temasın kısıtlandığı bu dönemde elleriyle temas etme yoluyla tedavi veren şifacının yöntemlerinin bununla sınırlı olmadığı anlaşılmaktadır. Bu küresel soruna kendi fikirleri doğrultusunda çareler ürettiği görülür.

Örneğin; salgın sürecindeki panik durumunun yarattığı psikolojik sorunların önüne geçmek için önerilerde bulunmaktadır. Biyolojiyi, “enerji” söylemini, bedenle ilgili öznel fikirlerini bütünleştirerek oluşturduğu karmaşık bir beden teorisi onun önerilerinin dayanak noktalarını oluşturur.

Dışarıda millet ilaç alıyor çok yanlış yapıyor. İnsan kendi merkezini bulunca her şey tamamlanıyor. İnsanın merkezinde gönül diye bir şey var. Gönlü bilir misin? Gönül ayrı bir alemdir. Gönül DNA'nın çekirdek yapısı gibidir. İnsanın gönlünün rahat olması çok önemli. Huzurlu olması çok önemli. Rahatlamak, huzurlu olmak, Afrika'yı Asya'yı hatırlamak.

İnsanın iç dünyası yaz meyve bahçeleri gibi olmalı. İç dünyasını hiç yormayacak. Kötü enerjileri dışarıda bırakacak. Olmamış bir senaryoyu oynamayalım. Bu sürecin arkasında pozitif şeyler var.³⁷

Hastanelerdeki COVID-19 tedavi süreçlerini takip eden şifacı, modern tıbbi tedavilerle kendisinin önerdiği tedavilerin birlikte kullanılmasının onları daha etkili kılacağını düşünmektedir. Şifacı kendisinin gelenekseli kapsayan öznel şifa yöntemleri ile modern tıp arasında iş birliği oluşabileceğini mümkün görmektedir.

Hastanede yatanların bedenlerine farklı renklerde ışıkları tutsalar. Uçucu yağlarla yumuşak hareketlerle masaj yapılırsa kan dolaşımını arttırsalar, dizlerini geriye toplayıp anne karnındaki cenin pozisyonuna getirirler. Ayaklarının altına titreşim

³⁷ C. ile yapılan görüşme, 2020.

verecek bir şey koysalar yürüyememekten kaynaklı oradaki hareketsizliği azaltsalar. Boğazına döşüne masaj yapsalar...³⁸

Şifacı önerilerini anlatırken sık sık doktorların bu süreçteki önemini onları desteklediğini ve onlarla gurur duyduğunu da eklemiştir. Modern tıbbı dışlamayan ve gerektiğinde ona eklenen veya alternatif olabilecek yöntemler üreten şifacı pandemi döneminde onlara olan desteğini pratikte de gerçekleştirir.

Bio hay hay kremi sana da yollayalım. Ben Ankara'da hastanede çalışan yeğenime kargoladım. Doktorlarımız hemşirelerimizin elleri yüzleri maske eldiven takmaktan yara bere oluyor görmüşsünüzdür. Yeğenime bir koli gönderdim doktorlara hemşirelere dağıttı. Yaralarına iyi geldi. Şimdi bir koli daha yollayacağım. Benim gücüm bu kadar. Bir hastaneye gönderebildim.³⁹

Bitkisel yağların geleneksel olarak kullanımı oldukça yaygındır. Masaj salonunun reçetelendirdiği kremler de bitkisel yağlardan ve vazelinden yapılmıştır. Bu kremin hazırlanmasında şifacının bilgilerinden yararlandığı bilinir. Bunların hastanede kullanılması farmakoloji laboratuvarlarında üretilen ilaçlara ek olarak modern tıp uygulayıcılarınca tercih edilmektedir. Modern tıp ve şifacı arasındaki etkileşimi yansıtması açısından önemlidir.

Türkiye'nin modernleşme tarihiyle geleneksel yöntemler kullanan şifacının uygulamaları birçok alanda birbiriyle temas etmektedir. Küreselleşmenin ülke üzerindeki etkisi, bilginin üretim, aktarım yollarının modernleşmesi ve Türkiye'deki modernleşme politikalarının şifa alanında da gerçekleştiriliyor olması sonucunda geleneksel tedavi yöntemlerini uygulayan şifacı ile ailesinin geleneksel ve güncel bilgiyi edinme, aktarma ve yaşamlarına yön verme süreçleri şekillenmiştir.

³⁸ C. ile yapılan görüşme, 2020.

³⁹ C. ile yapılan görüşme, 2020.

4.5. KEYİFLİ GELENEK MİKUSANO MİTAKARA

Mikusano Mitakara yani *Üç Kutsal Hazine*, Japonya'da çok eski zamanlardan bugüne gelen geleneklerden oluşturulan bir öğreti ve pratik denilebilir. Üç Hazine onu aktaranlar tarafından fiziksel, duygusal ve zihinsel olarak yaşamla bağ kurmanın en keyifli ve yaratıcı kadim yolu olarak tanımlanmakta bu yüzden ona *keyifli gelenek* de denilir. Iida Shigemi, Üç Hazine'yi Suwa'da anneanesiyle yaşarken ondan ve atalarından öğrenmiştir ve bugün Üç Hazine'yi aktarmaktadır. Butoh dansı, tiyatro, Seitai, akupunktur, edebiyat gibi birçok alanla ilgilendikten sonra bunların temelinde Üç Hazine'nin olduğunu düşünmüş ve bu geleneği yorumlayarak modern kültür içinde yaymaya başlamıştır. Mitakara'yla karşılaştıktan sonra on yıl kadar Iida'ya asistanlık yapan Filiz, Mitakara'yı anlatıyor:

Iida Japonya'nın birçok geleneğinde dans olsun, şifa yöntemleri olsun, geleneksel yaptıkları yiyecekler geleneksel her türlü kültürlerinin içinde üç hazineyi hep kullandıklarını üç hazinenin her zaman içinde olduğunu söylüyor. Bunu yayıyor aslında bütün dünyada yaptığımız her şeyde aslında üç hazine var. Çünkü insanın kendisinde üç tane hazine var. Bedensel, ruhsal ve zihinsel bizdeki tıkanıklıklar gerginlikleri biz akış haline getirebilmek için içgüdüsel olarak bu üç hazinemizi kullanıyoruz aslında.⁴⁰

Edward Shills'in gelenekle ilgili tespitlerinden biri de geleneklerin aktarım sürecindeki değişimleriyle ilgilidir. Ona göre:

Bir geleneğin aktarıldığı belirli bir zamandaki veya farklı zamanlardaki bütün insanlar arasında o gelenek eşit şekilde benzerlik göstermez. Bu aktarım sürecinde

⁴⁰ Filiz ile yapılan görüşme, 2021

geleneksel ögeler bireylerin kültürel dünyaya katılımı sonucunda gerçekleşen öznel yorumlamalardan etkilenir. Bu şekilde öncekilerden farklı yorumlar kazanabilirler.⁴¹

Mitakara'nın aktarım sürecindeki değişimi Iida'nın katıldığı kültürel dünyadan da etkilendiği fark edilmektedir. Gelenek, onun öznel düşünme süreçlerinden doğan yorumlarından etkilenmiştir. Mitakara, modern sanatlarla da ilişkilendirilir; modern Butoh dansının ve Seitai'nin temeli ve ilham kaynağı olarak bilinmektedir. Iida da uzun süre Butoh dansı yapmış ve aynı zamanda bir Seitai şifacısıdır. Dolayısıyla aktaran kişinin öznelliği geleneği dönüştürebilirken, aktaran kişinin modern kültürle arasındaki etkileşim bu yöntemi modern kültür içinde konumlandırmasını sağlamıştır.

Diğer yandan geleneği aktaranların öznelliklerinin yaratımı olan kültürel dünyaları onun aktarıldığı ortamları da etkilediği görülür. Mitakara çoğunlukla sanatsal mekanlarda, şifa yöntemleriyle ilgili mekanlarda aktarılıyor; bu mekanlar genelde aktaranların ilgi alanlarıyla örtüşen yerler oluyor. Bu ortamları belirleyen şeylerden bir diğeryse geleneğin modern kültür içindeki konumlandırılması olarak belirir. Filiz, ODTÜ'de gerçekleşen bir Mitakara etkinliğinden anılarını anlatmıştır. Bu etkinlikte Mitakara'nın *melekler vb.* soyut dinsel unsurlarla bağdaştırılarak aktarılmasının ODTÜ öğrencilerinin bir kısmının bu pratiğe ön yargılı yaklaşmasına yol açtığını belirtmiştir. Bu tür ögelerin bilimsel olmayan inançsal yönü buradaki ön yargının kaynağı olarak gösteriliyor.⁴²

Modern bilimsel çalışmaların yapıldığı bir ortamda Mitakara'nın konumlandırılışı onun bilimsel olmayan unsurlarla olan bağından kaynaklanmaktadır. Modern bilimin pozitivist yaklaşımı onu modernliğin dışına çıkarırken modern sanatın veya modernite içindeki şifa yöntemlerinin soyut içeriği onun modern sanat ortamlarında sürdürülmesine imkân sağlamaktadır. Bu durum şunu gösterebilir ki: gelenek olarak Mitakara modernite içinde

⁴¹ Shills, 2003, sf.63

⁴² Filiz ile görüşme, 2021.

tek bir şekilde konumlandırılmıyor. Modern kültürde aktarılan geleneğin içeriği ve bunun aktarılışında kullanılan dil onun konumlandırılmasını belirlemektedir.

Iida, farklı kıtalardan birçok ülkeye yolculuklar yaparak Üç Hazine buluşmaları gerçekleştirmiş ve gelenek buralarda tanışılan kişiler aracılığıyla aktarılmaya devam etmiştir. Yolculuk yapılan ülkelerden biri de Türkiye'dir. Iida'nın haricinde, yaklaşık on yıldır Japonya'dan Türkiye'ye, Türkiye'den Japonya'ya Mitakara dolayısıyla çeşitli kişiler yolculuklar yapılmaktadır. Türkiye'nin farklı şehirlerinde Mikusano Mitakara buluşmaları gerçekleşmektedir.

Mikusano Mitakara buluşmalarının giderlerinin onun ekonomisiyle ilgili bir yaklaşımın geliştirilmesini gerekli kıldığı fark edilmiştir. Aktarıcılarının seyahat masrafları vb. ihtiyaçları bu yaklaşım doğrultusunda çeşitli yollardan karşılanmaktadır. Bazı buluşmalar için ödemesi zorunlu olmayan bir bedel önerilir. Kişiler bu önerilen bedelin daha azını veya daha fazlasını ödeyebilirler ya da hiç ödemeyebilirler. Buluşmaların ihtiyaçları söz konusu olduğunda tüm katılımcılar öznel olarak belirledikleri katkıları sunabilirler. Örneğin, kişiler başka ülkelerden ve şehirlerden gelen Üç Hazine misafirlerini evinde ağırlayarak katkı sağlayabilirler. Dolayısıyla Mitakara buluşmalarının standartlaşmış modern piyasa ekonomisine alternatif başka bir ekonomi modeli oluşturduğu söylenebilir.

4.5.1. Karşılaşmalar

Modern kültürde geleneklerin aktarılması görece kolaylaşmış, yayılımı hızlanmıştır. Bugün bir coğrafyada ortaya çıkan Mitakara gibi gelenekler dünyanın başka bir yerinde, başka bir şekilde belirebiliyor. Japonya'da ortaya çıkan geleneğin Türkiye'ye ulaşması bunun örneğidir. Bir süre önce Uzak doğu kültüründe var olan birçok öğreti ve yöntem Kuzey Amerika ve Avrupa kaynaklı bilgi araçlarıyla, yolculuklarla Türkiye'ye aktarılmaktadır. Üç Hazine'nin doğrudan kaynağından, Japonya'dan gelen kişilerce aktarılıyor olması modernleşen Türkiye'nin geçmişi ve bugünü arasında farkları yansıtır. Modernliğin, İngilizce gibi ortak kültürel araçlarının her iki ülkede de yaygınlaşması iki farklı kültür arasında dil vasıtasıyla iletişim kurabilmeyi sağlamaktadır. Diğer yandan

modern dans, tiyatro gibi modern sanatlar her iki ülkede de Üç Hazine çevresinde bir araya gelinen ortak zeminleri oluşturmuşlardır.

Geleneklerin yerküre üzerinde yer değiştirmesi yalnızca moderniteden etkilenmeleriyle sonuçlanmaz; aynı zamanda karşılaştıkları diğer geleneklerden de etkilenebilir, kültürelleşebilirler. TaMaChi-Hamam buna örnek gösterilebilir. İnsanların bir araya gelerek Üç Hazinesini açmalarına TaMaChi-Hamam adı verilir. Bu buluşmalarda kişiler bedenlerinde açtıkları hazinelerini diğer bedenlerle etkileşime geçirirler. Böylece Mitakara aracılığıyla *somatic attention* (bedensel dikkat) deneyimi yaşayarak başka bedenlerle iletişime geçerler. *Somatic modes of attention (bedensel dikkat biçimleri)*, başkalarının bedenleşmiş mevcudiyetini içeren bir çevrede kişinin kendi bedenine olan dikkatinin ve bedeni vasıtasıyla diğer bedenlerle ilgilenmesinin kültürel yollarını içerir (Csordas, 1993:138). Mitakara, burada belirtilen kültürel yollardan yalnızca biridir.

TaMaChi deneyiminin hem kişinin kendi bedenine hem de diğer bedenlere faydalı olduğu etkinliklerde anlatılır. Bu yöntem insanlar arasındaki yaygın iletişimin dışında yer alan, *somatic attention*’dan oluşan türde iletişim şekilleri oluşturmaktadır. Kişilerin birbirine teması, Üç Hazine’yi açarken elle diğer bir bedene masaj yapma şeklinde olabilir veya bir kişinin başı diğerinin sırtında veya birinin ayak diğerinin koluna temas ederken Üç Hazine açılabilir. Kişinin kendine ve başka bedenlere temas şekilleri arasında ellerle dokunma, hem Üç Hazine içindeki anlamıyla hem de sık tekrarlanmasıyla önemli bir yere sahiptir.

TaMaChi buluşmaları Türkiye’de yapılmaya başladığında TaMaChi-Hamam ismini almıştır. Hamam’daki rahatlama ve bir araya gelme durumuyla ilişkilendiriliyor olmalıdır. Bu isim, Japonların da anlam dünyalarına kolayca yerleşmiş olabilir. Çünkü Japon yaşamında da benzer bir yıkanma kültürü vardır: *sentō* kültürü. Böylece yaşanan *somatic attention*’un çağrışımlarıyla Anadolu’daki başka bir geleneksel kültürün ismi bu Japon geleneğine, Mitakara’ya eklenir. Bugün Türkiye’de farklı şehirlerde hala TaMaChi-Hamam buluşmaları gerçekleştirilmektedir.

4.5.2.Kültür, Sağlık ve Hastalık

Geleneksel unsurlar içeren birçok iyileştirme yönteminde çevrenin insan bedeni üzerindeki etkilerinden bahsedilir. Bununla birlikte insanın içinde yaşadığı kültürün onun sağlığı üzerinde etkilidir. Bu çalışmanın 1. bölümünde yer alan söz konusu etkileşimler insan bedeniyle ilgili yorumlamaların çeşitliliği içinde belirir. Kültür ve sağlık arasındaki ilişkinin nasıl olduğu, iyileştirme yöntemlerinin bedeni yorumlamasıyla şekillenmektedir.

Filiz: Bedensel, ruhsal ve zihinsel bizdeki tikanlıklar gerginlikleri biz akış haline getirebilmek için içgüdüsel olarak bu üç hazinemizi kullanıyoruz aslında. Chinomichi-thosu beden; Tana-soeru elle ve ruhla bağlantılı hazine, Makoto-noru zihinsel; zihnimizdeki gerginlikleri akış haline getirmek için bizde var olan hazineye. İnsan yaşarken tabii ki gerilir ve rahatlar. Bu kas sistemimiz aslında böyle çalışır. Kaka yaparken, yemek yerken, hapşırırken, kusarken, sevişirken, çocuk doğururken, yürürken, ayağa kalkarken.... Bütün yaptığımız aslında doğal reflekslerin içinde hep bir gerilme sonra rahatlama vardır. Tek hücreli amipin aslında hareketi de bu şekildedir. Aslında insan böyle hareket eder. Ama yaşadığımız sistemden dolayı ya da alışkanlıklarımızdan dolayı... bu alışkanlıkların içinde eğer sürekli bir sabitleme durumu varsa yaşamımızda aslında göz sabitlenirken belimiz omurgamız bütün bedenimiz sabitleşiyor. Sürekli kasılıp rahatlama gereken beden sürekli kasılmış bir şekilde duruyor.⁴³

Beden hakkındaki betimlemeler sağlığın ve hastalığın nasıl ortaya çıktığını belirler. Bedenin tasvir çeşitliliği onunla ilgili pratiklerin çeşitliliğini etkiler veya onlardan etkilenir. Ancak nasıl tasvir edildiği önemli olmaksızın ona etki eden iki şeyden bahsedilebilir. Bunlar kültür ve coğrafyadır. Bedenin dünyayla olan ilişkisi bu iki şeyin zemininde gerçekleştiği için onların değişimi çeşitlilik içindeki pratiklerin yorumlamalarını da etkilemektedir. Mitakara'nın modernite öncesinden gelen bir anane olduğu bilirse de bedendeki sorunların kaynağına işaret ettiğinde karşılaşılan kültür güncel modern kültürdür.

Bir Mitakara felsefesi ve anahtar cümleye göre “Öğrenmemiz gereken yeni bir şey yok; bu daha çok modern toplumun programlamasını öğrenmemekle ilgili ’dir”⁴⁴

⁴³ Filiz ile görüşmeden, 2021

⁴⁴ Crystal Lotus Healing Center

<http://crystalotushealing.org/mitakara/>, (Erişim tarihi, 05.08.2021)

Kültür ve hastalık arasında kurulan bağ, aynı zamanda bir iyileştirme pratiği olarak Üç Hazine geleneğinin temel söylemlerini etkilemiştir. Yani modern kültür içinde insanların genellikle farkında olmadan tekrar ettiği alışkanlıklar kültürün hastalık olarak bedende belirdiğini göstermektedir. Mitakara öğretisine göre modernite, Mitakara öğretisine göre hastalık yaratan bir kültür olarak konumlanır, Mitakara'ysa bu kültürün etkilerini ortadan kaldırma özelliğiyle ona uzak bir yerde konumlandırılmaktadır.

Modern kültürü öğrenmemek için çabalamak onun iradeyle öğrenilebilen bir şey olmasından öte kendiliğinden gerçekleşen bir öğrenme süreciyle yaşama girdiğini yansıtmaktadır. Bedenleşmelerin bir yönü olarak *embodied knowledge* (bedenleşen bilgi) söz öbeği de bu tür durumlara gönderme yapmaktadır. *Embodied knowledge*, sosyal ve kültürel bağların veya düzenli olarak temas kurulan şeylerin ürettiği bedensel öğrenmelerle ilgilidir. Bunlar farkındalıkla edinilmeyen, tercihen edinilmeyen bunun yerine etkileşimler, davranışlar ve rutinler yoluyla öğrenilen bilgilerdir ve kişi farkında olmadan bedene yerleşirler. Buradan yola çıkılarak Mitakara öğretisine göre modernliğin, bedenleşen bilgi (*embodied knowledge*) haline gelerek, insan yaşamını olumsuz yönde etkilediği söylenebilir.

Filiz: Göz sabitlenince bütün beden de sabitleniyor aslında boynumuz, belimizi sırtımız... hepsi giderek sabitleşmeye başlıyor. Bunun yıllarca olduğunu düşün. Sürekli kasılıp rahatlaması gereken beden sürekli kasılmış şekilde duruyor ve çok nadir kendisini rahatlatmaya alışık hale geliyor. Bu da ne yapıyor? Sürekli akış halinde olması gereken beden ruh ve zihinde birtakım sabitlikler yaratıyor. Bu sabitlikler sonucunda bende tıkanan bir meridyen başka şekilde etki yaratıyor, sende farklı şekilde. Bedenden bedene değişiyor. O yüzden milyon tane hastalık var. Sağlıklı insan aslında aynı tamamen doğru çalışıyor. Ama milyon tane seni hasta edebilecek hastalıklar var.⁴⁵

Modern dünyadaki hastalıkların kaynağının geleneğin içinden yorumlanıp mantıksal bir bağlam içinde açıklanabildiği fark edilir. Denilebilir ki: modernite, Mitakara aktarıcıları tarafından, kişiden ayrı bir şey olmayan; onda bedenleşen; sağlığı ve yaşamı üzerinde etkiler gösteren bir şey olarak yorumlanır. Kişiler bedenlerinde Üç Hazine'sini açarak,

⁴⁵ Filiz ile görüşme, 2021.

modern yaşamın insanın bedensel-zihinsel hafızası üzerindeki etkisi sebebiyle sabitleşen yaşamlarını ve onun yansıması olarak sabitleşen bedenlerini, esnek hale getiriler ve daha yaratıcı olurlar. Buna göre modern kültürün yarattığı sabitlikleri yok etmek yaşamın daha “sağlıklı yöne akmasının” koşulları arasındadır. Dolayısıyla sağlık ve modernleşme karşı karşıya gelen iki zıt şey olabilmektedir. Diğer yandan onları iki zıt kutba oturtan geleneğin aktarımı modern yaşamın içinde çoğunlukla onun araçlarıyla gerçekleşmektedir. Hastalığı yaratan olarak modernite, sağlığın zıttı ve geleneğin zemini olarak tedaviye ulaşmanın bir aracıdır.

Bugün modern tıbbın tedavi tanımının yanı sıra modern kültürde tedavi veya iyileştirmeyle ilgili birçok tanımla karşılaşılır.⁴⁶ Mitakara’yla ilgili yapılan görüşmeler de bu durumu örnekler:

Filiz: Şifa dediğimiz şey yaratıcı her türlü eylem. Bir resme bakarak, bir oyun seyrederek, bir dans performansını görerek aslında iyileşebiliriz. Siz harekete geçtiğinizde başkası da harekete geçebilir. Orada o yaratıcı eylem, böylece bir şifa yaratmış oluyor.⁴⁷

Iida Shigemi: Her keyifli yol iyileştirici etkiye sahiptir; sağlıklı olmak sonuçlardan biridir.⁴⁸

İyileştirme, hastalık, sağlık gibi durumlarla ilgili yapılan öznel yorumların varlığı modern kültür içinde merkez dışı tanımların bulunduğunu ve bunların gelenekler aracılığıyla başka insanlarla paylaşılabilirliğini yansıtıyor. Aynı gelenek içinde kişisel yorumlamaların varlığı modern kültür içindeki geleneklerin sınırlı kalıplarla aktarılmadığını gösteriyor.

⁴⁶ Bkz. 1. Bölüm

⁴⁷ Filiz ile görüşme, 2021.

⁴⁸ Iida Shigemi ile yapılan görüşmeden aktarıldı, 2021. Araştırmacı tarafından İngilizceden çevrildi.

Mikusano Mitakara, genellikle “Japon şaman yaşamından Üç Hazine”, “kadim şamanik Japon sanatı” şeklinde açıklanıyor. Mitakara’nın şamanlıkla ilişkisi, kaynağını Japon şamanlık geleneğinden alması buluşmalarda dile getirilmiştir.

Üç Hazine’yi oluşturan her bir hazine şamanlık özellikleriyle bağdaştırılıyor. Geleneğe göre tüm insanlarda bu üç hazine mevcuttur bu yüzden herkes birer şamandır. Örneğin; Mikusano Mitakara’nın tanıtıldığı bir web sitesinde Üç Hazine şu şekilde aktarılmıştır:

1.Şamanik beden: *Chino-michi Tohsu*

2.Şamanik zihin: *Makoto Noru*

3. Şamanik kalp: *Tana Soeru*⁴⁹

Şamanlığa atfedilen özelliklerin birçok kültürdeki varlığı onun uzun süre tartışılmasına yol açtı. Herhangi bir din gibi sistemleştirilemeyen şamanlığın sadece ilk gözlemlendiği yer olan Sibirya’da değil dünyanın birçok yerinde bulunduğu, birçok kültürde benzer özelliklerin olduğu öne sürülür. Bunlar muhtemelen yörelere özgü adlar alıyorlardı örneğin şaman karşılığı Yakutça ojun, Moğolca büga, böggii (buge, bü) ve udagan (karş. Buryatça ıdayan, Yakutça udoyan: "kadınşaman"), Türkçe-Tatarca kam (Altayca kam, gam, Moğolca karni,vb.) (Eliade,1999:22). Ancak bugün bu özellikleri taşıyan tüm figürler şaman olarak adlandırılırlar. Türkçe’ye Fransızca’dan taşındığı iddia edilen⁵⁰ *shaman* teriminin kökeniyle ilgili tespitler ilk kez Mircea Eliade tarafından yapılır. *Şamanizm: Ekstazinin Arkaik Yöntemleri* başlıklı kitabında şamanizm sözcüğünün Tunguzca “saman”dan, Rusya üzerinden Avrupa’ya taşındığını belirtir. Eliade bu kaynakta sözcüğün kökenlerini de tartışmaktadır. Bu tartışmada sözcüğün Pali dilinde

⁴⁹ Crystal Lotus Healing Center,
<http://crystalotushealing.org/mitakara/> (Erişim tarihi, 05.08.2021)

⁵⁰ Nişanyan Sözlük, şaman,
<https://www.nisanyansozluk.com/?k=%C5%9Faman> (maddenin güncellenme tarihi 27.04.2019)

samana (Sanskrit, *sramana*)’dan türeyip türemediğini Çince *shamen* sözcüğü üzerinden değerlendirmiştir (Eliade, 1999:22). Sözcüğün farklı dillerdeki bu benzerliğine uyacak şekilde şamanlığa atfedilen özelliklerin benzerlerinin birçok kültürde bulunduğu da araştırmacılarca vurgulanmaktadır (Winkelman, 1990; Singh, 2018; Jakobsen, 1999). Bu yüzden Şamanizm, Budizm veya Hristiyanlık gibi sistemleştirilen bir din veya yöntem olamamıştır. Shirokogorof’un ifadesiyle “Şamanizm tarzındaki karmaşık yöntemlerin oluşturduğu etnografik unsurlar, dünyanın farklı yerlerinde yaşayan etnik gruplarda da bulunmuş ve bu zeminde “şamanizm”, biçimlendirilemeyen komplekslere atıfla daha da geniş bir uygulama alanı bulmuştur.” (Aktaran Jakobsen, 1999:18).

Şamanlık yöntemlerinin en temel özelliği ruhlarla ve olağanüstü dünyayla iletişim kurmaktır. Şifa verme özelliği bunun etrafında şekillenir. Şaman bu iletişimi, antropoloji literatüründe genellikle “altered state of consciousness” olarak adlandırılan esrik hale geçerek diğer bir deyişle transa girerek gerçekleştirir. Üç Hazine’ye insanın kendi ruhuyla ve başkalarının ruhuyla iletişime geçmeyi sağlayan sihirli bir araçtır. Aynı zamanda Mitakara açılırken esrik ses, esrik göz, tüm bedenin kasılması ve rahatlaması gibi trans halini andıran bir bedensel duruma geçilir.

Şifacı şaman, modern yaşamın insandaki olumsuz etkilerini gidermek için geçmişten gelen birçok gelenekten biridir. Bugün en çok görülen şamanlık figürü onun şifa verici özelliğiyle ilişkilendirilmektedir. İnternette özellikle Youtube’da bunun örneklerini bulmak oldukça kolaydır. Bu bağlamda, şamanın taşıdığı özelliklerin şifa vermek amacıyla kullanıldığı görülür. Mesela şaman davulu çalan ve popüler şaman figürünün taşıdığı kıyafetleri giyen insanların şifa vermek amacıyla diğer insanlarla yaptığı buluşmalar, onlara seslendikleri video kayıtları, müzikler ve benzerleri bulunabilir. Bunlar güncel yaşamın sağlıkta yarattığı sorunları azaltmak, ruhsal bedensel rahatlamayı bulmak amacıyla insanların çokça başvurduğu yöntemlerdir. Bu yeni kültür neo-şamanizm ismiyle anılır.

Modern kültürde oldukça popüler olan “şamanlık” birçok güncel kültürdeki karmaşık yöntemlere de atıfta bulunmak için kullanılmaktadır. Aynı zamanda farklı alanlardan yeni eklemlenmelerle bütünleşerek neo-şamanizm şeklinde aktarılan modern şamanlık

yansımaları olarak bugünün değişik kültürel ortamlarında görülür. Neo-şamanizmle birlikte yaşanan en önemli gelişmelerden biri herkesin şaman olabileceği düşüncesidir. Oysa geleneğin doğduğu kabile kültürlerinde herkes şaman olamaz. Bunun için bazı şartlar olması gerekir; örneğin kişiler ruhlar tarafından şaman seçilebilir veya bazı geçiş ritüellerini başarabilmesi gerekir. Şaman bu sıfatı kazandıktan sonra insanlara şifa dağıtmaya başlar. Neo-şamanizmdeyse kişiler şaman olarak kendi kendilerine ve başkalarına şifa verebilirler. Şifa dağıtan kabile şamanlarının, modern birey ve sağlık arasındaki ilişki temelinde yorumlanarak eski gelenek içindeki konumundan çıkarıldığı ve yeniden yorumlanarak modernite içinde yeni bir konuma yerleştirildiği fark ediliyor. Bu değişimin sonucunda şamanlık yeteneklerinin her bir bireyde var olabileceği, herkesin şaman olabileceği düşüncesi vuku bulmuştur. Modern Mitakara geleneğinde de modern neo-şamanist kültürle benzer özellikler görülebiliyor:

Filiz: İda şamanlardan çok bahseder. Her insanın şaman olduğunu söyler. Herkesin üç hazinesi var ve herkes bir şaman. Şamanlığımızı unutmuşuz biz aslında. Üç hazineyi şamanlıkla çok örtüştürür. Belli bir yerin şamanı diye şey yapmaz. Kültürel antropolojik çalışmaları da iyi bilir ama herkesin şamanik bir özelliği olduğunu herkesin kendi içinde bir şaman olduğunu o şamanik özelliği ortaya çıkarmadığını söylüyor. Her kültürde bir şamanik özellik var o ortaya çıkmış, ondan yararlanıyor.⁵¹

Üç hazine geleneğinde şamanlıkla bağlantılı olarak kabile yaşamıyla ilgili söylemler de bulunmaktadır. Çünkü, Üç Hazine geleneği içinde topluluk ve iletişim ön plana çıkan şeylerdir. Hazinesi açmak için sık sık bir araya gelmek, buluşmalarda insanların birbirilerine masaj yapması, Japonya'da her yaz ateş etrafında yapılan Mitakara etkinliği, Üç Hazine çevresindeki insanlar arasındaki bağ, *Mitakara ailesi* söylemi gibi birçok şey Mitakara'da topluluğun önemli bir yeri olduğunu gösterir. Kabile olmanın birlikteliği çağrıştırması bu gelenek içindeki söz konusu özelliklere tekabül etmektedir. Bu durum modernliğin bireysellik anlayışıyla zıt bir yerde konumlanır. Diğer yandan şamanlıkla

⁵¹ Filiz ile görüşme, 2021.

birlikte kabile yaşam biçiminin yeniden yorumlanarak modern kültür içindeki insanların yaşamlarına uyarlandığı söylenebilir.

Üç Hazine geleneği Japonya'nın diğer birçok geleneğiyle ilişkilendirilmesine rağmen şamanlığa yapılan vurgu şamanlığın güncel kültürde konumlandırılmasını mümkün kılan popüler bilgi zeminine sahip oluşundan kaynaklanıyor olabilir. Bu terim bir süredir uluslararası olarak tanınan, yaygınlaşmış bir terimdir. Dolayısıyla zihinlerde hali hazırda çağrışımlar yapmaktadır. Şamanlık, popüler kültür içinde oldukça olumlu anlamlar yüklenerek konumlandırılmış; şifayla, spiritüel keşiflerle özdeşleştirilmiştir. Onun çokça vurgulanması Üç Hazine'nin geçmişine yani Japon geleneklerindeki şamancıl unsurları hafızadan çağırır. Diğer yandan şamanlığın modern dünyada konumlandırılmasıyla ortaya çıkan popüler yeni şamanlık kültürünün yarattığı zeminden yararlanmayı mümkün hale getirir. Çünkü bugün modern insanın zihninde şifa ve spiritüellikle olumlu yönden ilişkilendirilen şamanlık özellikleri onların ilk kez duyulmasından ve görülmesinden daha farklı etkiler yaratacaktır. Benimsenmesini ve yayılmasını kolaylaştıracaktır.

Japonya modern teknolojilerinin yaygınlığıyla bilinen modernleşmiş bir ülke olmasına rağmen insanlar geleneklerini sürdürmeye önem verirler. Bu durum şaman geleneğine dayanan Üç Hazine'nin modern Japonya'da aktarılmasını kolaylaştırabileceği söylenebilir. Zaten buluşmalarda Japon gelenekleri ve hazineler arasındaki bağlantılar sıkça hatırlatılır. Tarihte uzun süre yolculuk edip bugüne gelerek bugündeki yaşama dahil olan unsurların aralarındaki benzerlikler birbirlerini beslemelerini sağlayabilir. Bu durum belki de ihtiyaç duyulan özelliklerin benzer yönlerinden kaynaklanıyordur.

4.5.3. Tıbbi Yaklaşımlar

Gelenekler uzun süredir hızlıca yer, anlam ve şekil değiştirmekte ve yerlilerinden farklı insanlarda bedenleşmektedirler. Geleneği deneyimleyen kişiler ve onların anlam dünyaları yani öznellikleri modern dünyada geleneğin yaşandığı, taşındığı zeminleri oluşturur. Üç hazine bugün modern araçlar üzerinden yayılmaya devam etmekte; anlamlar ve yeni zeminler kazanmaktadır. Bazen dans, bazen şifa, buluşmalar, şiirler, şarkılar, tiyatro, dergiler, internetteki platformlar, bloglar vb. hepsinin toplamı bu

geleneğin paylaşıldığı zeminleri yaratır. Kişilerin öznelliklerinden doğan zeminler gelenek çevresinde gerçekleşen dönüşümlere aracılık ederler. Uzun yıllar Suwa’da ve Ina’da yaşatılan TaMaChi bugün görece kısa sürede dünyanın farklı yerlerinden insanların yaşamına girerek onların deneyimlediği bir şey halini almıştır. İnsanların deneyimleri hali hazırda içinde bulunulan kültürlerin yaşatıldığı zemini etkilemektedirler. Zira kültürün var olduğu zemin olarak insan bedeninden geçenler kültürden de geçerler ve bu durumda eğer bedenler dönüşüyorsa bu, kültürün de dönüşebileceği anlamına gelir. Bu da bir gelenek olarak Üç Hazine’nin modern yaşamlara girmesiyle modernlikle ilişkilendirilen alanları dönüştürebileceğini düşündürebilir.

İstanbul Beyoğlu’da bulunan Çağdaş Dans Sanatçıları Derneği (ÇATI)’nde gerçekleşen Mitakara etkinliği söz konusu durumun bir örneğini oluşturabilir. Etkinliğin ismi: *Naruto Yamashita ile Mikusano Mitakara ve Tıbbi Yaklaşımlar*. Facebook üzerinden duyurusu yapılan etkinlik Japonya’dan gelen Naruto Yamashita ve eşi Yuko Yamashita’nın anlatımları ve yönlendirmeleriyle gerçekleşmiştir. Naruto, Wakayama’da bulunan Sakura Kliniği’nde çalışan tıp doktorlarından biridir. Ona göre, “*bedenin ve zihnin semptomları yaşamın mesajlarıdır.*”⁵²

Naruto, kliniğe gelen hastalara hem modern tıbbı hem de doğu tıbbını kullanarak önerilerde bulunduğunu söylemiştir.⁵³ TaMaChi de Naruto’nun hastalarının keyifli ve sağlıklı olmaları için onlara önerdiği iyileşme yollarından biridir. Üç Hazine geleneği modern tıp eğitimi almış Naruto’nun beden hakkındaki düşüncelerini etkiler. Dolayısıyla modern tıbbın bedenle ilgili standartlaşmış bilgilerini öğrenmiş doktorun kişisel (subjective) beden algısını şekillendirmesine ettiği söylenebilir. Diğer yandan doktorun modern tıp bilgisi Mikusano Mitakara geleneğini etkinlikteki çağdaş dansçılara ve diğerler çağdaş *benliklere* aktarmasına da yardımcı olur.

⁵² Naruto Yamashita ile Mikusano Mitakara ve Tıbbi Yaklaşımlar (Facebook’taki etkinlik sayfasından aktarılmıştır.) <https://m.facebook.com/events/385923135455831> (Erişim tarihi: 12.10.2019)

⁵³ A.g.e

TaMaChi fiziksel beden, ruhun ve zihnin bütünleştiği bir beden algısını oluşturur. *Tana-soeru* eller ve göğsün merkeziyle ilişkilendirilir. *Tana-kokoro*'yla, yani avuç içi ve kalbin bütünleşmesiyle ilişkilendirilir. Bu bütünleşmeden doğan şeyler yaratıcılık, tedavi ve her türden eylem olarak eller vasıtasıyla dünyaya ve onun parçası olarak insanın kendisine yansır. *Makoto-noru*, zihinde var olanlardır: vizyon, rüya, arzu, hayal vb. her şeydir. *Ma-koto*, “gerçek şeyler veya doğru sözler” anlamına gelir. Kişinin zihninden geçirdiği sözlerden ve yukarıda bahsedilen diğer şeylerden oluşur, bunlar o kişinin hayallerini, isteklerini yansıtır. Potansiyeli ve yetenekleri genişletmek için bilinçli ve bilinçaltı zihni yeniden oluşturmayı sağlar. *Chino-michi-tohsu* esrik göz, esrik ses ve kasılıp gevşeyen tüm bedensel keyifli hareketleri içerir. Bu hareketler enerjiyi *Koshi-hara*'da yani kalçada -ki orası bedenin merkezi olarak işaret edilir- toplar ve oradan kaynağını alırlar. Bu üç şey gündelik yaşamın içinde birçok şekilde ortaya çıkarlar. Üçünün birleşimi bedenin, ruhun ve zihnin akış halinde olmasını sağlar.

Etkinlik saati yaklaşırken Naruto, ÇATI'nın dans salonunda Üç Hazinesi'ni açmaktadır. Gerilip kasılan bedeni, çıkardığı esrik sesler ve her yöne savrulan elleri “keyifli geleneği” duyuların alanına getirmişti. Geleneği, modern tıp eğitiminden geçmiş doktorun sadece bilgileriyle değil bedenleştirerek taşıdığının o gün içindeki ilk görüntüsüydü. Ardından etkinlik başladı ve Mitakara hakkında genel bilgiler anlatıldı. Artık uygulama zamanıydı ve herkes yavaş yavaş salınıyordu; keyif aldığı yön neresiyse oraya. Eller göğüste zihinlerde arzu edilen şeyler... Üç gün süren etkinliğin ikinci gününde Naruto tıbbi yaklaşımları uygulayarak anlatıyordu. Örneğin esrik göz ve esrik yüz hareketi boyun ve solunum yolu hastalıklarıyla ilişkilendirilir:

Naruto: “*Esrik göz vücudun rahat halinde oluşan gözbebeği hareketidir. Örneğin, uyurken göz bebekleri yukarı doğru bakar, uzun süre işlememişsek çişe gittiğimizde gözbebekleri yukarı bakar, bir şeyden keyif aldığımızda verdiğimiz bedensel tepkilerden biridir. Doğu tıbbında yer alan enerji hatlarından biri aslında temel enerji hattı göz üzerinden geçiyor. Bu hareketle bedeni rahatlatarak bu enerji hattıyla bağlantıya geçmiş oluyoruz. Boyunda yedi adet omur bulunur. Bunlardan 3. ve 4. solunum hatlarımıza bağlı. Yüzdeki esrimeler bu omurları harekete geçirerek burun ve boğaz problemlerimizi çözmemizi sağlıyor. Boyundaki gerilimi*

gidermemize yardımcı oluyor. Klinikteki hastalar eğer baş dönmesi, solunum yolu problemleri yaşıyorlarsa bunlar boyunlarındaki gerilimden kaynaklanıyor.”⁵⁴

Gelenek, doktorun bedene yaklaşımını etkilemiş ve onun öznel (*subjective*) beden algısının oluşturmuştur. Bu durum geleneğin modern tıp kliniğine taşınmasına yol açmıştır. Dünyanın birçok yerinde doktorların geleneksel tedavi yöntemlerini benzer şekilde modern tıp alanlarına taşıdığı bilinmektedir.⁵⁵ Böylece modern tıbbi alanlar geleneğin etkisiyle zaman içinde dönüşmekte geleneksel bilginin aktarıldığı, doktorlarda ve hastalarda *bedenleşerek* onların bedenleriyle deneyimlediği alanlar haline gelmektedir. Bu durum aynı zamanda geleneğin modern alanlar ve bilgilerle birleşimini sağlar. Diğer yandan Naruto'nun modern tıp eğitimi almış biri olarak Mikusano Mitakara'yı aktarmasının bu geleneğin dikkate alınma durumunu etkilemiş olacağı söylenebilir. Mikusano Mitakara, farklı alanlarda uğraşlara sahip birçok kişi tarafından aktarılmaktadır. Ancak Naruto'nun modern tıp doktoru kimliği onun bedenle ilgili aktardıklarına geleneğin dışından, modernliğin içinden alternatif bir referans oluşturduğu söylenebilir. Modernite de diğer birçok kültür gibi tek bir yöne sahip olmadığı için, hastalıklara yol açan özelliklerinin yanı sıra sahip olduğu diğer özellikler geleneğin hayatta kalmasına yarayabilmektedir.

Naruto, aynı zamanda Üç Hazine'yi anlatırken bazı bilimsel keşiflerden de bahseder. Bunlardan biri *Makoto-norito*'yla yani arzuları, istekleri zihinde canlandırmakla ilgilidir:

Naruto: Makoto-norito'nun tekrarı yapılan bir çalışmaya göre 28 genetik ağa etki ediyor. Bir çeşit evrim gerçekleşiyor bu şekilde genetik evrimi aktifleştirmiş oluyoruz.”⁵⁶

Mitakara aktarılırken bu tür bilimsel referanslar verilmesi geleneğin modern keşiflerle desteklenerek aktarılmasını sağlar. Belki de buna yer yer ihtiyaç duyulmaktadır, çünkü bugün, geleneksel unsurların; -meditasyon, yoga, akupunktur gibi- modern bilimsel

⁵⁴ Katılarak gözlemden aktarılmıştır, 2019. Araştırmacı tarafından İngilizceden çevrilmiştir.

⁵⁵ Bkz. Bölüm 2.

⁵⁶ Katılarak gözlemden aktarılmıştır, 2019.

birikimle yorumlanmasına oldukça sık karşılaşılr (Micozzi, 2015). Tahmin edilebilir ki modern kültür içindeki insanların bazı beklentileri de bu açıklamaların yapılmasına yol açabilmektedir. Oysa Iida Shigemi'nin "*Bilimsel olarak kanıtlayabiliyor musunuz?*" sorularından pek hazzetmeyerek bu soruları "*Sezgisel olarak kanıtlayabiliyorum*" dediği aktarılmıştır.⁵⁷ Anlaşılan Iida Shigemi'nin modern bilimsel beklentileri karşılıksız bırakması onun meseleye subjective yaklaşımını içermektedir. Yukarıda verilen örnekle karşılaştırıldığında, aktaranların *subjective* yaklaşımları doğrultusunda Mitakara'nın modern bilimle ilişkilendirilerek veya diğer şekillerde açıklandığı görülür.

Bir zamanlar geleneksel tedavilerin bilim dışı görülmesine aracılık etmiş modern bilim bir süredir bu tür yöntemleri araştırma konusu yapmış ve onları destekleyen keşifler sunmaktadır. Dolayısıyla geleneksel olarak aktarılmış tedavi unsurlarının bir kısmı artık modern bilim dışı olarak konumlandırılmamaktadır. Diğer yandan modern bilimin gelenekler üzerindeki otoritesi hala devam etmektedir. Çünkü insanların geleneklerle ilgili sorgulamalarını şekillendirebilmektedir. Ancak, bu durum bir açıdan geleneklerin geçmişten gelen dogmalar olarak algılanıp göz ardı edilmelerinin değiştiğini ve modernliğin araçlarıyla desteklenmeyi içeren ve birden fazla ilişkilene içeren bir uzlaşmaya doğru evirildiklerini göstermektedir.

Modern keşiflerden örnekler veya modern tıp literatüründen sözcükler kullanmak, Youtube kanalı açmak değişen dünyaya uyum sağlama ihtiyacını yansıtıyor olabilir. Dolayısıyla değişen dünyanın ihtiyaçlarına gelenekler de uyum sağlayarak onunla değişebildikleri söylenebilir. Tıpkı Naruto'nun söylediği gibi "*Yaşam ihtiyacı olanı yaratıyor.*"⁵⁸ Bu da geleneğin yalnızca geçmişin değerlerini yansıttığı yönündeki konumlandırmadan tersine bir konumlandırmayı yansıtır.

4.5.3.1. Pandemi

⁵⁷ Filiz'le yapılan görüşmeden aktarılmıştır.

⁵⁸ Katılarak gözlem, 2019.

Üç Hazine'nin de COVID-19'dan korunmak için önerileri olmuştur. Örneğin Facebook'ta yayınlanan bir metinde bağışıklık sisteminin, enfekte olmayı önleyen temel kalkan olduğundan bahsedilir. Buna göre bağışıklık sistemini ve kişinin iyileşme gücünü güçlendirmek COVID-19 salgınından korunmanın en temel yoludur. Bu metne göre bağışıklık sistemini zayıflatan şeyler: Stres, endişe, korku ve memnuniyetsizlik hissi, antibiyotikler ve anti kanser ilaçları; yaşam motivasyonunu, hayallerini kaybetmek ve uyuşmak. Bunların zıttı olarak bağışıklık sistemini güçlendirenlerse:

“Birinci...

Coşku, sevinç ve keyif alma

⇒Mitakara açın! (Üç hazine: Söz ve hayal, dans, kalple hissederek dokunmak)

İkinci...

Bağırsak florasını iyi bakterileri zenginleştirmek

⇒Shuwasaka-san!

Shuwasaka (İçinde çok sayıda iyi bakteri içeren ve kolayca çoğaltılan geleneksel içecek. Bizlerde mevcut, paylaşımına açık.)

Üçüncü...

Hayata dair berrak, net bir bakış açısı ve motivasyon

⇒ *Makoto-norito! Sihirli söz ve hayaller.* ”⁵⁹

Metinden alıntılanan bu bölümde COVID-19’a karşı bağışıklığı güçlendirmek için yapılması gereken temel şeyler olarak Üç Hazine’yi açmak ve Shuwasaka içmek önerilmektedir.

Bugün, modern yaşamdaki güncel sağlık sorunlarına çözüm olarak geleneksel yollar oldukça sık tercih edilmektedir. Pandemiye yol açacak kadar yayılan bir salgın hastalığın modern tıpça çözümsüz kalması kişilerin çözüm sunan diğer yollara yönelmesini hızlandırmış olabilir. Bu noktada modern tıp mantığının ve devlet kontrolündeki alternatif tıbbi uygulamaların dışında kalan bir yol olarak Üç Hazine’nin paylaşılması, kişilerin bu geleneği modern devletin tıbbi kontrolünde olmaksızın yaşamlarına alan öznel (*subjective*) konumlandırmalar yaptıklarını gösterir. Ayrıca çözümlerin “bağırsak florasındaki iyi bakteriler” gibi modern söylemler taşıyarak modern araçlar üzerinden taşınması modernliğin onun üzerindeki etkisini yansıtmaktadır.

Geleneğin içinden gelenlerin moderniteyle, geleneğin konumlandırılmasını sağlayan modern yorumlar zemininde buluştukları fark edilmiştir. Modern insanın zihninden doğan tanımlar ve benzetmeler temasın yine modern bir zeminde gerçekleşmesini zorunlu kılmıştır. Gelenek, modernliğin alanında onun araçlarıyla temas ederek, onun kültürel dinamizmine sahip olarak, yaşanan sorunların çözümlerine dahil olarak modernleşir. Modernliğin içinden kültürün ihtiyaçlarını karşılayarak beliren gelenekler modern insanla bedenleşerek onun yaşadığı kültüre eklemlenirler ve bu onlara geleneksel niteliklerini kaybettirmez.

⁵⁹ Facebook’ta Mitakara Anatolia TaMaChino Yu grubunda paylaşıldı.

4.6. EVRENSEL YAŞAM ENERJİSİNİN DOKUNUŞU: REİKİ

Dr. Mikao Usui'nin keşfettiği Reiki'nin kökleri ezoterik Budizm geleneğine uzanır. Dr. Mikao Usui, bir gün Budist Kurama tapınağının bulunduğu Kurama dağında oruç tutarak inzivaya çekilir. Burada geçirdiği 21 günde Reiki'yi deneyimler ve onu çevresine aktarmak ister. Böylece Reiki'nin aktarımı başlamıştır (Usui ve Petter, 2000:15)

Reiki birçok kaynakta “evrensel yaşam enerjisi” olarak açıklanmaktadır. Japonca *Rei* “her yerde olan, evrensel” anlamına karşılık gelir (Beeler, 2013). *Chi* (*ki* ‘nin Çincedeki karşılığı) hava, nefes, yaşayan nefes, canlı öz, enerji anlamlarına gelmektedir (Stein,1995:36). *Rei* ve *ki*'nin bu anlamlara sahip olması modern ifadelerle genel olarak “evrensel yaşam enerjisi” şeklinde çevrilmesiyle sonuçlanmıştır

Dr. Usui'nin 1920'lerde ruhsal bir uygulama olarak geliştirdiği Reiki, daha sonraları Dr. Usui ve öğrencisi Chujiro Hayashi tarafından biraz değiştirilerek eller vasıtasıyla aktarıldığı bir tedavi usulüne dönüştürülür. Bu dönemde Hayashi bir klinik açarak hastaları tedavi etmeye ve Reiki'yi öğretmeye başlamıştır. Yöntemin öğretilmesine göre hastalığın kaynakları hastanın bedenindeki tıkanıklıklardır. Reiki uygulayıcısı, *evrensel yaşam enerjisine* kanal olmayı öğrendiği için ellerini hastanın bedenine temas ettirerek veya hastanın bedeninin üzerinde gezdirerek bu Reiki'yi hastaya iletir. Böylece hastalıklara yol açan tıkanıklıkların açıldığı düşünülür (Usui and Petter, 2000:15).

Reiki, uzun süre kapalı topluluklar içinde aktarılmıştır. Ardından, Reiki'nin bu toplulukların dışına taşınmasına vesile olan kişiler yetişmeye başlamıştır. Bu süreçte usul, Japonya'dan Amerika kıtasına ve sonra diğer kıtalara ulaşmıştır. Bazı yerlerde geleneksel haliyle Usui Reiki uygulanmaktadır; ancak özellikle ABD'de ve buranın kültüründen etkilenmiş yerlerde Reiki'nin farklı türleriyle karşılaşmak mümkündür. Örneğin, Kundalini Reiki, Usui Shiki Ryoho, Jin Kei Do gibi türlerden bahsedilebilir. Türkiye'de de çeşitli türlerde uygulanan yöntem aynı zamanda aktarım usulleri açısından da çeşitlenmektedir. Özellikle Usui Reiki ve Kundalini Reiki'nin yaygın olduğu Türkiye'de bu iki türde Reiki uygulayıcılarının bir araya geldiği kurumlar açılmıştır. Bunlar dernek özelliği gösterirler; İsuder Reiki Derneği, Nadakademia Derneği gibi (Yücel, 2007:31)

Türkiye’de Reiki farklı çeşitli ilişkilennmelerle aktarılıyor. Sadece kitaptan okuyup öğrenenlerin yanı sıra, derneklerin açtığı kurslarda, kişilerin çevresinde tanıştıkları insanlar vasıtasıyla veya ücretli özel yönlendirmelerle öğrenenler vardır. Reiki’nin belediye bünyesinde öğretildiği de kaydedilmiştir. Örneğin; bir dönem Kadıköy Belediyesi’nin açtığı kurslarda Reiki eğitimi de verilmiştir (Yücel, 2007:42).

Diğer yandan, bu uygulamaya olumsuz yaklaşımlar da bulunmaktadır. “Evrensel yaşam enerjisi” nin görülebilir bir şey olmaması, Reiki eğitimi karşılığında bazı kişilerce yüksek ücretler talep edilmesi, çeşitli dinsel yorumlamalar içerebilmesi Türkiye’de bu uygulamaya tepkiler gösterilmesine sebep olmaktadır. Bu çalışma sürecinde karşılaşılan durumlardan anlaşıldığı kadarıyla bazı Reiki uygulayıcılarının öznel senkretik dinsel yorumlarının, özellikle Sünni İslami unsurlar temelinde eleştirilmeleri onun Sünni İslam geleneğinin dışına değil de bütün olarak İslam geleneğinin dışında bir yere konumlandırılmasıyla sonuçlanmaktadır.

Burada, alan araştırmalarında görüşülen kişiler Usui Reiki uygulamaktadırlar.

4.6.1. Geleneğin dönüşümü

Geleneksel unsurların modern kültürde ortaya çıkmış araçlarla modern mekanlarda aktarılması onların geleneksel olarak sürdürülmelerini engellemez. Örneğin; Reiki çevresinde gelenekselleşmiş “kabul ritüelleri” gibi pratikler veya Reiki seviyelerinin edinilme zorunluluğu gibi gelenekler çeşitlenerek sürdürülmektedir. Reiki çevresinde oluşmuş geleneklerin süreğenliği ve geçirdiği değişimler uygulayıcılar tarafından biliniyor ve yorumlanıyorlar:

Gerçek: Reiki ilk çıktığında Reiki masterı olmak için yıllarını buna vermen gerektiğiyle ilgili şeyler yazıyor. Kırk yılda ikinci seviyeye gelemezsin. Bizde dört beş ayda altı ayda üçüncü seviye alabiliyorsun; birkaç hafta boşluk bırakarak. Bütün dünyada artık. İlk çıktığında Japonya’da öyle değilmiş. O da abartı, bu da şey geliyor bana bu kadar satılması seri şekilde... gibi şeyler de bana saçma geliyor.

Öbürü de çok abartılı. Gerçi Japon kültürü de öyle. Herkes ustalaşıp emek verip hayatını bir yere adıyor. Öyle bir adama kültürü var orada da.⁶⁰

Görüşme yapılan diğer kişiler de Reiki'nin geçmişi ve bugünüyle ilgili bildiklerini anlatmışlardır. Her bir görüşmeci, Reiki içinde süren gelenekler olduğunun farkındadır ve onları uygulamaktadır. Diğer yandan geleneklerin değişimine dair görüşleri onların aktarım süreci üzerindeki etkinliklerini yansıtır.

Perihan: Eskiden semboller paylaşılmıyormuş. Reiki'ye Uzak Doğu'daki halkların bakışıyla Batı'nın bakışı farklı. Uzak doğuda Japonya gibi yerlerde daha kendi içinde daha tutucu bir community oluşturmuşlar. O zaman sembolleri paylaşmıyorlar kesinlikle. Sembollerin gösterilmesi paylaşılması başkalarına gösterilmesi yasakmış. Ama zaman içinde Usui Reiki'nin yetiştirdiği kişilerden Amerikalı biri bunu yavaş yavaş öğretmeye anlatmaya başlıyor ve daha esnek yaklaşıyorlar. Ama Japonlarda daha katı kurallar var. Enerji verirken illa sırt üstü yatacağın ellerini açacağını çapraz yatmayacağını. Ben de bayağı esnek bakıyorum.⁶¹

Değişen gelenekler içinden geçtiği kültürün yansımalarıyla birlikte bir yerden diğer yere taşınabildikleri söylenebilir. Reiki'nin Türkiye'ye çoğunlukla Avrupa ve ABD üzerinden aktarılıyor olması geleneğin bu coğrafyalardaki değişimlerini de beraberinde taşımıştır. Bu durumda Reiki'nin modern Batı'dan modernleşen Türkiye'ye vardığında zaten modern kültürün yansımalarını taşıdığı anlaşılır. Her ne kadar Reiki'yle alakalı bazı gelenekler devam etse de bunların içeriğinin değişmiş olması, kurallaşan birçok uygulamanın değişmesi, onun geleneksel yönünü arka planda bırakarak onun modern bir şey olarak algılanmasına yol açmıştır. Ayrıca bu iyileştirme geleneğinin nitelikleri Türkiye'ye nereden taşındığına bakılarak değerlendirilebilmektedir. Böylece modern veya geleneksel olarak konumlandırılabilirler:

Ece: Aslında Reiki geleneksel bir yöntem eski inançlardan şeylerden gelmiş. Ama bir taraftan da tam olarak geleneksel değil aslında. Uzak doğudan gelen bir gelenek ama dünyanın başka yerinde çıksa böyle mi algılanırdı. Tam olarak geleneksel değil diye düşünülebilirdi. Dünya değişiyor diyoruz ya hani şu zaman daha modern biz

⁶⁰ Gerçek'le yapılan görüşme, 2021.

⁶¹ Perihan'la yapılan görüşmeden, 2021.

bunun geçmişte kullanıldığını biliyoruz ama şu an faydasını gören öğrenmek isteyen sayıların arttığını da görüyoruz. O yüzden modernleşiyor diyebiliriz.⁶²

Reiki'nin modern kültürdeki varlığının devam etmesini sağlayan şey onun dönüştürülebilir olmasıdır. Böylece geleneğin kültürün ihtiyaçlarına uyarlanabilen bir esnekliğe sahip olabileceği söylenebilir. Gelenekler küreselleşmeyle birlikte yer değiştirirken karşılaştıkları kültürlerden ve insanların benliklerinden yansımalar edinirler. Örneğin, Reiki'de *inisiyasyon* veya *uyumlanma* adı verilen kabul törenleri Türkiye'de "el verme" olarak adlandırılmaktadır. Anadolu'da yaygın bir ritüel olan *el verme* özellikle iyileştirme geleneklerinin bir parçası olarak bugüne taşınırken diğer birçok alanda da kullanılmıştır. *El verme* bir yeteneği ustadan çırağa veya uygun görülen kişiye aktarmayı sembolize eder. Yeteneğin aktarımı bedenleşerek elin diğerine verilmesi şeklinde sembolleşmiştir. *El verme* geleneği birçok şekilde olabilmektedir: *el verme* sırasında yeteneği veren elin alan ele teması veya temas etmeden dualar okunması gibi ritüeller görülebilir ⁶³ Türkiye'de Reiki uygulayan çevrelerde Reiki öğrenmek isteyen kişilerin genellikle *Reiki masteri* olarak adlandırılan kişilerce kabul edilmesini sembolize eden inisiyasyon ritüeline *el verme* adı verilir.

Perihan: El verme ritüeli var işte onu yapıyoruz. O kişi bir sandalyede oturuyor. O sandalyenin altına bir sembolümüz var onu koyuyoruz. Kristal kuvars taşı kullanıyoruz. Eğer başka taşlar varsa onları da kullanıyoruz arındırdıktan sonra. Ondan sonra yapmamız gerekenler varsa onları da yapıyoruz ve gül yağı kullanıyoruz çünkü gül yağı kalp çakrasını açıyor.⁶⁴

Reiki'nin yolculuk ettiği yerlerde farklı kültürlerin etkisinde kaldığı anlaşılıyor. Japonya'dan Amerika'ya taşınmasının ardından değişen gelenekler Anadolu'ya taşındıktan sonra yeni eklemlemelere uğruyor ve buradaki *el verme* geleneği Reiki literatürüne ekleniyor. Dolayısıyla bir gelenek üzerinden birden fazla kültürün

⁶² Ece'yle yapılan görüşme, 2021.

⁶³ Kaplan, 2008.

⁶⁴ Ece'yle yapılan görüşme, 2021

karşılması söz konusudur. O halde coğrafyaların kültürleşmesi de geleneğin bu coğrafyalardaki yolculuğu dolayısıyla gerçekleşebilir.

Farklı kültürlerin bir arada bulunmalarının yarattığı karşılaşmalara ekonomi de dahildir. Yaygın kapitalist ekonomi sisteminin yanı sıra bu uygulama çevresinde oluşmuş kültürde var olan ekonomi yaklaşımlarında da kişilerin öznel eleştirilerine ve yorumlama biçimlerine rastlanmaktadır. Kapitalist sistem ve yaklaşımlar arasında farklılıklar ve benzerlikler uygulayıcılar tarafından aktarılıyor.

Görüşme yapılan kişilerden Perihan, on iki yıllık Reiki deneyimlerini ve gözlemlerini aktarırken Reiki'nin çeşitlenmesi hakkında da yorumlar yapar:

Üç aşamalı oluyor Reiki. Hatta bazı insanlar 3a, 3b diye bölüyorlar, ama biraz ticari düşündükleri için bu aşamaya getiriyorlar. Oysa üçüncü aşamayı aldıktan sonra master aşamasına geçebiliyorsun. Sonra bir sürü yeni şey icat etmişler. 'Bolluk bereket Reiki'si uyumlamasını yapıyorum' diyor mesela bir tanesi. Nasıl bir şey ki? Reiki'nin içinde hepsi var zaten.

Gamze: Sizce neden icat ediyorlar?

Perihan: Biraz para için diye düşünüyorum ben. Para için.

Gamze: Sizce Reiki'yle ilgili büyük bir pazar var mı?

Perihan: Bütün enerjilerle ilgili, sadece Reiki'yle ilgili değil. Birçok çeşitli enerjiler var. Örneğin benim şu an bildiğim Pranik Şifa, Eterik Yaşam Çiçeği Enerjisi var, Eterik Yaşam Enerjisi, Mor Alev Enerjisi var böyle çok çok kaynıyor ortalık. Ama enerji çalışmalarında ne kadar sadeleşirsek o kadar iyi oluyor. Ben açılmayı düşünmedim bir ara merak ettim Eterik Yaşam Çiçeği Enerjisini aldım, Mor Alev Enerjisini aldım. İnternette buldum bu işleri yapanları. Online aldım zaten ama sadece bunların içerisinde Reiki'nin dışında'' Eterik Yaşam Çiçeği''nin etkili olduğunu gördüm.

*Ben 12 sene önce Reiki 1. Aşamayı 300 liraya almıştım. 2. Aşamayı 300. 3. Aşamayı 700. Onu da arkadaşımın eşi olduğu için öyle yoksa daha fazla alıyormuş. O bayağı ticari çalışıyordu.*⁶⁵

Ekonomik sistemlerin geleneksel tedavi yöntemleri üzerindeki etkisi bu çalışmada daha önce de değinilen birçok araştırmaya konu olmuştur. Bu tür yöntemlerin kapitalist ekonomik sistemle temasları onları kar odakları haline getirebilmekte ve bu durum yöntemlerin ekonomik beklentilere uygun yorumlanmalarına yol açabilmektedir. Dolayısıyla içeriklerini de etkilemektedir. Böylece birbiriyle temas halinde olan yöntemlerin çeşitliliği ortaya çıkar. Burada, çeşitliliğin tamamı kapitalist ekonomik sistemin etkisi doğrultusunda ortaya çıkmıştır, gibi bir genelleme yapılamaz fakat bundan bağımsız olduğu da söylenemez. Diğer yandan bu konuda deneyim sahibi kişilerin durum hakkındaki görüşleri de sermaye ve sağlık arasındaki ilişkiyi tekrar sorgulamaya sebep olmaktadır.

Sermaye ve sağlık arasındaki bağ birçok şekilde ortaya çıkar. Bio Hay Hay Doğal Masaj Salonu'nun ülke politikalarının ekonomi üzerindeki şekillendirici, yönlendirici etkisiyle merdiven altıdan masaj salonuna uzanan tarihi bunun örneklerinden birini yansıttığından bahsedilmişti. Diğer yandan sağlık alanında uğraş sahibi olan veya olduğunu iddia eden kişilerin yaptıklarıyla ilgili kişisel ekonomik beklentileri de bir başka örneği oluşturmaktadır. Burada Perihan'ın sözünü ettiği ticari beklentilerin Reiki'nin de içeriğini etkileyerek geleneksel aktarım yollarını değiştirdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca öğretmen ile öğrencinin veya usta ile çırağın bir araya gelmesinde rolü olan niteliklerin başına paranın yerleştirildiği düşünülebilir. Perihan'ın oğlu ve öğrencisi Gerçek de başka bir görüşmede bu konudaki fikirlerini paylaşmıştır:

Enerjiler, healingler, teta healing, kundalini reiki bir sürü bir şey var. Ben bunları bilmiyorum daha çok var olduklarını biliyorum da. Belki de bana daha çok şey gibi geliyor; daha çok para kazanmak için çıkarıyorlarmış gibi geliyor. Amerika'dan da çıkan bir sürü enerji sistemi var. Access barlar falan böyle sürekli seni arayıp reklam yollayanlar falan. Seni bir yerlere çağıranlar. Delice paralar isteyip workshoplar düzenleyeneler falan. Access Amerika'dan çıkma teta healing de galiba. Amerikalı

⁶⁵ 2021

bir adam tanıtıyor, buraya onun öğrencileri geliyordur büyük ihtimal. Tam saadet zinciri gibi değil de. Onlar sana sertifika veriyor sertifikayı bilmem kaç dolara kayda alıyorsun. Sonra sana yeni work shoplar geliyor. Senin üzerinden para kazandıkları bir yöntem olma ihtimali var ama tam emin değilim. Sertifikasyon sistemiyle. Ben onu da bir arkadaşım aracılığıyla ücretsiz aldım. Sertifika verdi. Kendisinin sertifika süresi dolacakmış dolmadan önce para yatırıyormuş galiba bir daha para yatırmayacağım demişti. Dolmadan önce verebildiğim kadar çok kişiye veriyim öğrensinler falan... Ben aldım onu sonra kimseye uygulamadım. Tembel şifacıyım...⁶⁶

Reiki gibi uygulamaların Amerika’da uzun yıllar önce yaygınlık kazandığı bilinmektedir. Küreselleşmeyle birlikte ülke değiştirmenin görece kolaylığı ve internet yöntemlerin uygulayıcılar vasıtasıyla onların kültürleriyle birlikte taşınmasına yol açar. Türkiye’de bir süredir yaygınlık kazanmış benzer türden iyileştirme yöntemlerinin aktarımı üzerinde rol oynayan etmenlerden biri de ülke dışından taşınan uygulayıcılar ve onların kültürleridir. Amerika’da bu tür yöntemler etrafında yerleşik hale gelmiş ekonomik sistemin Türkiye’ye de taşındığı fark edilir. Türkiye’de hali hazırda var olan liberal ekonomik zemin Amerika’dan taşınan bu ekonomi kültürünün sürdürülebilmesi için tanıdık bir ortam sunabilir. Dolayısıyla Türkiye’de de bu tür bir aktarım yolunun burada yaşayanlar tarafından tercih edilebilmesi olası görülebilir. Diğer yandan bu türden piyasa oluşturma planlarının, yöntemlerin uygulayıcıları tarafından eleştirilen yönlerinin bulunması, bu türden aktarım yollarını kültür içinde konumlandırmalarının sebeplerini yansıtır. Kişilerin düşüncelerinden, duygularından doğan yaklaşımlar yöntemler çevresinde oluşan kültürleri elekten geçirme işlevi görerek onların kültür içinde var olma şekillerini değerlendirmektedirler. Buna karşılık olarak uygulayıcılar kendi yaklaşımlarıyla uyum içinde olan şeyler; örneğin alternatif ekonomiler oluşturabiliyorlar. Perihan’ın bu konuya yaklaşımının merkezini evrende olduğuna inandığı “alma-verme dengesi” oluşturmaktadır.

Reiki’de alma verme dengesi diye bir şey var. Bu her şeyde, evrende var. Sadece bir şeyler alamaz veya veremezsin. Bir şeyler alırsın ve bir şeyler verirsin karşılığında. Ben Reiki enerjisini uygularken insanların maddi durumlarına göre bir miktar ne

⁶⁶ Gerçek’le yapılan görüşme, 2021.

*kadar verirse alıyorum. Onu da başka birine harcıyorum ya da bir sokak hayvanına harcıyorum. İhtiyacı olan birilerine harcıyorum.*⁶⁷

Perihan'ın alma-verme dengesi zemininde açıkladığı ekonomi yaklaşımı “Reiki prensipleri”, “dürüstlük”, “ihtiyaç sahiplerine yardım etmenin önemi” gibi unsurların birlikteliğinden oluşan kişisel bir modele dayanır:

*Ben Reiki'den özellikle uyumlamadan aldığım şeyleri sokak hayvanlarına harcıyorum. Önceden hiç para almıyordum. Direk mamanın markasını yazıyordum. Bana bir çuval kedi maması gönderin diyordum. Sonra niye kendim için de bir şey almıyorum diye düşündüm. Oysa ben öyle bakmıyordum. Sokak hayvanlarına aldığım da yine kendi bütçemden ayırıyordum ama başkası gönderdiğinde kendi bütçemden ayırmamış oluyordum... Artık sonra 50 veya 100 lira sembolik olarak ne kadar verebilerseniz diyorum. Şimdi bakıyorum Reiki uyumlamalarını bir ticaret haline getirdi insanlar; çok korkunç paralar istiyorlarmış. Benim aldırduğum mama en fazla 180 lira. Bunun üzerine 50 lira daha koysan hadi diyelim en fazla 250 lira. Reiki uyumlamaları şimdi 500, 600, 1000 lira. Bu uyumlama için. Bana o da fazla geliyor, çok fazla geliyor. Çünkü ben şöyle düşünüyorum Reiki'nin özünde bu var insanlar öğrenmeli. Bu enerji yararlı bir şeyse herkes öğrensin. Zaten Reiki'de şöyle bir şey var: beş prensip var. Reiki'nin beş prensibi. Eğer sen canlılara saygı duyuyorsan, sevgi duyuyorsan onları incitmezsin. Onlardan fazla şey almaya çalışmazsın onları sömürmeye çalışmazsın. Dürüstlük de var bunun içinde. Hepsi var.*⁶⁸

Kişinin dünyayı yorumlamak için başlangıç yollarını oluşturan değerler geleneğin taşıdığı prensiplerle iç içe geçerek kişi ile modern ekonomi kültürü ve modern çevre arasındaki ilişkinin köprülerini kurmaktadır. Böylece burada para ile şifa veren arasındaki ilişkiyi düzenleyen ve başka şeylerin eklemlendiği bir şey olarak Reiki'yle karşılaşırız. Perihan'ın alma-verme dengesini Reiki'nin bir parçası olarak görmesi Reiki'nin aktarımında dikkat ettiği nitelikleri de şekillendirir. Çünkü kişinin anlam dünyasındaki yaratım süreçlerinin etkinlik alanına geçmesi doğal olarak o dünyayı oluşturan unsurların dönüşümüne de yol açabilir. Sonradan gelenekleşmiş haliyle görece hızlı kazanılan Reiki 1., 2., 3. seviyelerini edinme nitelikleri Perihan'ın öğretmenliğinde biraz değişmiş ve alma-verme dengesi de diğer şeylerin yanında bu süreci belirleyen unsurlardan biri haline

⁶⁷ Perihan'la yapılan görüşme, 2021.

⁶⁸ 2021

gelmiştir. Perihan'ın öğrencisi Ece, 2. Seviyede profesyonelleşmek için alma-verme dengesini öğrenmenin gerekliliğinden bahseder:

Türkiye’de bunu para karşılığı yapıyorlar ama ben, kendim belki yargısal olarak Türkiye’de üfürükçülük şeyinde kalmak istemiyorum açıkçası. Hem ondan hem de bir yandan da herkeste olan bir şey, herkes sadece kitap okuyarak bulabilir. Çünkü var zaten sende, sadece öğrenmen gerekiyor merak edip o alanları bulman gerekiyor. Bu açıdan da biraz o kısma şey bakıyorum. Ama galiba bu konuda da değişmem gerekiyor. Perihan hocayla da konuştuk alma-verme dengesi olarak bir şey koyup almam gerekiyor. Belki o zaman ikinci seviyeyi geçebilir üçüncü seviyede profesyonelleşebilirim. Bu konuda da değişmem gerekiyor. Biraz çekiniyorum, utanıyorum bu seansı bu kadara veriyorum demeye.⁶⁹

Perihan'ın alma verme dengesinin tüm evrende ve Reiki’de olduğunu düşünmesi öğrencisinin bu konudaki çekincelerini yönlendirici etkilere sahiptir. Parayı, alma-verme dengesi zemininde yorumlayarak konumlandırması Ece'nin bu konudaki duygu ve düşüncelerine etki etmiş ve aynı zamanda onun Reiki uygulayıcısı kimliğini edinme yolundaki önemli niteliklerden biri halini almıştır. Perihan'ın “alma-verme dengesi” olarak gördüğü ilişkiyi benliğinin eleğinden geçirerek yorumlamasıyla para ilişkilerini bunun üzerine konumlandırmasının, konumlandırılan kişinin yönlendirici kimliğe sahip olması nedeniyle Ece'nin benlik fikriyle temas ettiği ve onu şekillendirdiği söylenebilir. Böylece Reiki geleneği uygulayıcılar tarafından yeniden yorumlanarak modern geçim örüntülerine dahil edilebilmesini sağlayan anlamalar sunmuştur.

4.6.2. Görülen ve Görülmeyen

Üfürükçü veya cinci hoca gibi dini şifacıların Türkiye’de genellikle olumsuz içeriklerle aktarılmış modern tarihinin farkında olan Ece, her iki yöntemin de *somatic attention* içeren teşhis ve tedavi süreçlerinin görme duyusuna hitap etmeyen yanları nedeniyle bu

⁶⁹ Kişisel görüşme, 2021

tür dini şifa yöntemleriyle kurulabilecek ilişkinin yaratabileceği toplumsal konumlandırmadan çekinmektedir. Ece çekincelerinin sebeplerini açıklıyor:

Bu soyut bir şey olduğu için, elle tutulur bir şey göstermiyorsunuz. İnsanlar diyecek ki enerjiden bahsediyorsun, elinden sen nasıl oluyor yani? Görmüyorum ki? Nasıl yapacaksın bunu. Zaten görmesi gerekmiyor hissetmesi gerekiyor. Kaldı ki bazıları hissedemiyor. Hissetmeye de bilir. O zaman bu bana ne yaptı diyecek? Hem görmüyorum, hissetmiyorum... Görünürde yok olduğu için yok; ama aslında var. İşte bunu açıklamak... Kişi deneyimlemeden açıklamak çok zor bence. Bu kavramı ilk açıkladığımızda sen çok mistiksin, spiritüelsin diyebilirler yani. Bana kalırsa ben tamamen mistik ve spiritüel değilim. Ben hem bilimden yanayım hem de ikisinin ortada paylaştığı çizgi bence doğru bir çizgi. Çünkü dünyanın evrimine bakılırsa hep böyle gelmiş ama sonra sadece yerini para almış, daha farklı şeyler oluşmuş; değişe değişe bu hale gelmişiz yani.⁷⁰

Reiki *evrensel yaşam enerjisinin* canlılarda bedenleşmesinin bir tedavi usulüne dönüştürülmesidir. Dolayısıyla Reiki, uygulayıcının ve Reiki alan *kişinin somatic attention (bedensel dikkat)*'ına bağlı olarak algılanabilir bir yöntemdir. Somatic modes of attention (bedensel dikkat biçimleri) beden deneyimler vasıtasıyla kendisi ve çevresiyle ilgili algılarının olduğunu belirtmek üzere kullanılmaktadır. Csordas (1993) bu konuda şunu ileri sürmektedir:

...çünkü bizler bedenlerinin içine hapsolmuş öznellikler değiliz, başkalarıyla öznel arası bir ortamı paylaşırız ve bedensel bir dikkatin yalnızca kişinin kendi bedenine dikkat etmek anlamına gelmediğini, aynı zamanda başkalarının bedenlerine yönelik dikkati de içerdiğini belirtmeliyiz (s.139).

Reiki'nin *somatic modes of attention (bedensel dikkat biçimlerini)* içeren bir yöntem olması onun anlaşılmasıyla ilgili bazı zorlukları içermektedir. Örneğin; Reiki'nin hislerle olan zorunlu ilişkisinin öğrenilmediği, aktarılmadığı bir çevreye veya *somatic attention (bedensel dikkat)* deneyimini istese de yaşayamayan bir topluluğa aktarımının zorluğu, Ece'nin yanlış anlaşılma kaygılarının temellerini oluşturmaktadır.

⁷⁰ Ece, kişisel görüşme, 2021.

Reiki vb. enerji şifasıyla ilgili yöntemler Kuantum teorisi gibi modern bilimsel keşiflerle açıklanabilmektedirler. Ancak modern kültürün önemli özelliklerinden biri olan pozitivist yaklaşımın, sebep sonuç ilişkilerinin yalnızca aklın ölçümlerinde ve somut göstergelerde bulunacağını öne süren mantığını destekler nitelikteki bu tür bilimsel çalışmaları bilmeyen insanların Reiki'yi var olmayan veya mistik, spiritüel bir şey olarak algılamaları doğaldır. Ancak yukarıdaki metinde anlatıldığı üzere, Ece'ye göre Reiki bu yaklaşıma sözlü ve görsel olarak cevap veremese de bedensel deneyimlerle; başka bir deyişle kişilerin *somatic modes attention (bedensel dikkat biçimleri)* içeren deneyimleriyle varlığı kanıtlanabilir. Diğer yandan Reiki'de yer alan *somatic attention (bedensel dikkat)*'a kendisinden başka kişilerce katılımın olmaması onu kanıtlanamaz kılmaktadır ve bu durumda üfürükçüye yöneltilen suçlamaların benzerlerinin hedefi olmanın kolay olabileceğinin farkındadır.

Ece: Reiki'yle sizi zayıflatacağım desem nasıl yani diyebilirler. Ama Yoga'da gerçekten efor sarf ediyorsunuz ve bunu gözleriyle gördüğü için zayıflayacağıma hemfikir oluyor. Reiki soyut kalıyor Yoga daha görsel. Aslında ortak çok şey var orada da auralar, çakralar var reikide de auralar çakralar var.⁷¹

Reiki'yle ortak söylemlere sahip geleneksel uygulamalardan biri olan Yoga'nın görme duyusuna hitap etmesi onun modern kültür içinde daha avantajlı hale getirir. Her ikisinde de çakralar ve auralar gibi bedenleşmiş soyut öğelerin varlığına rağmen Yoga'nın ikna edici olması modern kültürdeki görme duyusunun önemini bir kez daha kanıtlar ve görme duyusunun bu tür uygulamaların kültürdeki konumlandırılmaları üzerindeki önemli etkisini yansıtır.

Reiki'nin soyut kalması Ece'nin *benliğinin (subjectivity)* başkaları tarafından konumlandırılması sonucu ortaya çıkan spiritüel veya mistiklik adlandırmalarına yol açabilmektedir. Ancak Ece, ona yüklenebilecek spiritüel ve mistiklik konumlandırmasına

⁷¹ Ece'yle yapılan görüşme, 2021.

karşılık bunların bilimle temaslarının olduğuna dair düşüncelerinin yarattığı benlik algısıyla kendi kendini farklı bir yerde konumlandırmaktadır:

Gamze: *Bilimin neden gerekli olduğunu düşünüyorsunuz?*

Ece: *Bilimde kanıt var. İkna edebilme şeyiniz daha fazla. Bu soyut bir şey elle tutulup gözle görülebilir bir şey olmadığı için... Tesla okudunuz mu hiç? Aslında bundan yüzyıllar önce enerjisel boyutta kuantum fiziğini, metafiziği keşfetmiş. Dönemsel olarak ya ifade edememiş ya da algılanamamış aslında. Birçok şeyin enerjiyle hem sağlık olarak hem ruhen hem madden gerçekleştirilebileceğini anlatmış aslında. Ama anlaşılması belki de zaman almış bu yüzden bilimsel olarak diyorum. Sonra bakıyorum bebeklik çocukluk dönemi hep ruhsal gelişimine önem veririz. O dönemde okuduğum makalelere kitaplara baktığımda anlatılan şeyin enerjiyle ilgili bahsedilen şeylerden çok da farklı olmadığını gördüm.⁷²*

Bilimin pozitivizm temelinde oluşturulan somut göstergeler sunabilmesi, modern kültür içinde geleneğin varlığını sürdürebilmesi için güvenli bir alan yaratmaktadır. Reiki'nin yani "evrensel yaşam enerjisi"nin *somatic attention (bedensel dikkat)* deneyiminde eller veya görümler vasıtasıyla hissedilerek anlaşılabilirliği daha önce ifade edilmiştir. Ancak, diğer yandan kültür içinde görme duyusuna verilen önemin farkında olan Reiki uygulayıcısı bilimin kültür içindeki konumlandırılmasını sağlayan güvenilirlik niteliğini onaylamaktadır. Hem bilim hem spiritüellik ortasında yer alan bir kesişim kümesi olduğunu düşünen Reiki uygulayıcısı *öznel*liğinin kapsamındaki bu düşüncesiyle hem kendisini hem de geleneği modern kültür içinde ona yakın olarak konumlandırmaktadır.

Bilimsel dayanakların varlığı şifacılar için önemli görünmektedir. Bu çalışmada görüşme yapılan kişiler her ne kadar Reiki'nin bunlara bakılmaksızın kişinin bedeniyle kendisini ve çevresini hissederek algılanabileceğini düşünseler de bilimsel açıklamalardan faydalanarak anlatmayı tercih etmektedirler. Reiki'yi öğrenip uygulayan Gerçek, mantığa ve bununla bağlantılı olduğunu düşündüğü bilimsel kanıtlara olan eğiliminin Reiki'yi

⁷² Ece'yle yapılan görüşme, 2021.

kendi başına özümsemesinin önüne geçtiğini düşünmektedir. Bu sebeple kendisinin hisleri kuvvetli olan ve bu alanda yetenekli olan insanlar gibi olmadığını düşünür.

Burada, moderniteyle ilişkilendirilebilecek, bilimsel kanıtlara duyulan güven, akla uygunluk gibi özelliklerin kişinin kendi kendisini tanımlama benliğini açıklama ve konumlandırma kriterlerini belirlediği fark edilir. Bu düşünceler kişinin Reiki uygulamalarıyla olan ilişkisini de etkiler:

Gerçek: Hisleri daha kuvvetli insanlar var, onlar daha yetenekli oluyorlar. Hayata sadece mantık çerçevesinden bakmıyorlar. Benim gibi insanlar mantığını çok fazla ön plana koydukları zaman bazı şeyleri göremeyebiliyorlar. Mantık engelliyor bu tarz şeylerde. İlla bilimsel bir bilgi, bir kanıt aradığın zaman oradaki şeyi kaçıyorsun her ne varsa, her ne yapacaksan.⁷³

Gerçek her ne kadar bilimsel kanıtlar aramanın her zaman gerekli olmadığını düşünse de Reiki'yi açıklarken bilimsel keşiflerden yararlanmıştı:

Gerçek: Reiki'ye evrensel yaşam enerjisi diyorlar. Evrenin bir titreşimi var; Schumann rezonansı dedikleri. İşte o titreşime uyumlamaya çalışıyorsun. Dünyanın bir titreşimi olduğu yazıyor. O titreşim bilmem kaç herz de oluyor.⁷⁴

Perihan ise Reiki'yi anlatırken kuantum fiziğinden örnekler vermiş bu konuda kitaplar ve belgeseller önermiştir. Özellikle Joe Dispenza'nın yer aldığı belgesellerden ve kitaplardan örnekler vermiş önerilerde bulunmuştur. Joe Dispenza bir nörobilimcidir ve geçirdiği büyük bir kazadan sonra zihninin gücüyle kendi kendisini iyileştirebildiğini keşfetmiştir.⁷⁵ Bu keşfini sistemleştirerek başka insanlara belgeseller vasıtasıyla, ücret dersler gibi araçlarla aktarmaktadır.⁷⁶ Joe Dispenza kuantum fiziğinden sık sık örnekler vermektedir. Ayrıca spiritüellik ve bilim arasında bağ kurmasıyla ünlenmiştir. Reiki şifacısı olarak Perihan, Joe Dispenza'nın görüşlerinin yararlı olduğunu düşünür. Evrensel

⁷³ Kişisel görüşme, 2021.

⁷⁴ Kişisel görüşme, 2021.

⁷⁵ Joe Dispenza ile Şifa

<https://www.youtube.com/watch?v=nxGN1kkhWAE&t=10s> (Erişim Tairhi: 15.10.2021)

⁷⁶ <https://drjoedispenza.com/> (Erişim Tairhi: 15.10.2021)

yaşam enerjisinin insan üzerindeki etkilerini açıklama araçlarından biri olarak modern bilimin keşiflerinden kuantum teorisinden o da faydalanıyor.

Modern kültür içinde bilimin öneminin farkında olan uygulayıcılar Reiki'yi ifade ederken bilimin bu konumundan yararlanma ihtiyacı duyarlar. Bunun birçok sebebi olabilir ancak kişilerin bilime olan güvenleri bunun en önemli sebebi gibi görünmekte. Yani kendileri de modern bireyler olarak geçmişten gelen Reiki geleneğini kendi kendilerine açıklarken de bu keşiflerden faydalanmaktadırlar. Diğer yandan bu tür bilimsel açıklamaların modern kültürün beklentilerine uygun olması onlar için kültür dışına konumlandırılmayacakları güvenli bir alan yaratabilir. Ancak Türkiye'de "enerji" kavramıyla "kuantum fiziği" arasındaki bağlantı henüz yaygınlaşmadığı ve yaygın olarak benimsenmediği için bu tür söylemler dini tepkilerle karşılaşmaktadır. Din ile soyut unsurlar arasındaki ilişkinin fikirselleşmesi Reiki'yi de bunlara dahil eden bir yaklaşıma dönüşür. Bu fikirler dinin değiştirilemeyeceği düşünülen yorumları içerir ve bunların dışında kalan şeylerin onunla zıt yönde konumlandırılmasına sebep olur. Bu durum Ece'nin üfürükçülerle aynı kategoride değerlendirilme korkusunu artırır:

Ece: Yurt dışında değil ama Türkiye'de Reiki için sanki böyle hurafe, üfürükçülük, enerjisel... Enerji kavramının daha doğrusu ne olduğu çok net anlaşılıyor. Enerji kavramı geldiğinde dinden uzaklaştığını düşünüyor insanlar. O yüzden de Reiki'ye karşı ashında belli bir kesimin tepkisi var. Reiki mi yapıyorsun, büyücü müsün?⁷⁷

Bu bağlamda Reiki'nin hisler olmaksızın anlaşılacak derecede soyut bir şey olmasının yanı sıra fakat bilimle destekleniyor olması pek bir şeyi değiştiremeyebilir. Perihan'ın anısı bu duruma örnek oluşturabilir:

Bazı dindar kimseler bunu Allah'ın işine karışmak olarak algılıyorlar. Benim yakınımda bir eczacı vardı, meme kanseri oldu ben ona Reiki enerjisi göndereyim dedim. Allah'ın işine karışamayız dedi, günah dedi. Öyle değerlendiriyorlar.⁷⁸

⁷⁷ Kişisel görüşme 2021

⁷⁸ Kişisel görüşme 2021

Diğer yandan Ece de benzer söylemleri duymuştur:

Türkiye’de din daha ağır basıyor. ‘Bu Budizm’den gelmiş sen niye Yoga yapıyorsun onun yerine git namaz kıl.’ diyen de var yani. Sanki enerjiden bahsederken Allah’ı reddediyorsun sanki. Oysaki benim için aynı şey.⁷⁹

İnsan bedenini, somut kimyasal maddelerle dönüştürebilmek burada muhtemelen Allah’ın işine karışmak olarak değerlendirilmemektedir. Fakat soyut bir şey olarak Reiki uygulayıcısı Allah’ın insan üzerindeki hakimiyetine müdahale edebilen güçlerin bedenleşmiş hali olabilir. Buradaki örnekler Modern Batı’dan taşınan bir yöntem olmasına karşın Reiki uygulayıcılarının da modern Türkiye’de kültürel yaşam üzerinde oldukça etkili olan dinin söylemlerinden etkilenme ihtimallerini yansıtır. Tüm bunlar Reiki uygulayanların, modern Türkiye’de kötü üne sahip büyücülerle, üfürükçülerle eşdeğerde konumlandırılma olasılığının yüksek olduğunu göstermektedir. Ayrıca her ne kadar bilimsel dayanakları olsa da modern Türkiye’de bunların etkili olmadığı dini yorumlamaların olduğu anlaşılır.

4.6.3. Sağlık İzinden Reiki’ye

Alternatif, tamamlayıcı veya geleneksel tedavi yöntemleriyle ilgili anlatılan deneyimlerde belki de en sık karşılaşılan şey kişilerin yaşadıkları sağlık sorunlarının çözümlerini modern tıpta bulamayıp bu tür yöntemlere yönelişidir. Yukarıda söz edilen ünlü Joe Dispenza da böyle bir hikâyeye sahiptir. Yaygınlaşmış hikayelerin çoğunda kişilerin yaşamalarını etkileyen büyük problemlerin söz konusu tedavi yöntemleriyle mucizevi şekilde iyileşmeleridir. Buradaki alan araştırmasında da böyle bir deneyime rastlanır:

Perihan: Ben Reiki’nin adını sanını bilmiyordum bir zamanlar ve bir rahatsızlık geçirdim. Küme baş ağrısı diye bir rahatsızlık geçirdim. Doktora gidiyorduk ve ne olduğunu anlayamadılar. Çok şiddetli baş ağrıları günün belli bir saatinde başlıyor ve belli bir saatinde bitiyor. Bazen uzun saatler sürebiliyor. Migrene benziyordu

⁷⁹ Kişisel görüşme 2021

ama... Aura migren dediler önce sonra küme baş ağrısı teşhisi konuldu. O kadar şiddetliydi ki hiçbir ağrıkesici fayda etmiyordu. Hastaneye gidiyorduk en son morfin yapıyorlardı ya da Diazem iğne yapıyorlardı uyuyup kalıyordum. Aşağı yukarı altı yıl sürdü. En son burada kent hastanesine gittim orada nörolojide bana bir ilaç verdiler. Dedim ki 'bu ilaç ağrıyı geçirecek mi? tedavi edecek mi?' Doktor, 'Bunun tedavisi yok, bu sadece atakları seyrekleştirebilir.' dedi. Sonra içimden bir ses dedi ki 'sen öyle san!' Tedavisi olmayan hastalık yoktur mutlaka vardır bir şeyi. Sonra kendimi incelemeye başladım.

Ağrılar sırasında bunları çekerken bir iki kez çok fazla uzadı. Birinde Manisa'da bir kliniğe gittik; otlarla tedavi yapıyorlardı. Akupunktur falan yaptılar; hiçbirinin faydası olmadı. Geçiremediler. En son Kazakistanlı doktorlar vardı orada biz size ne yapacağımızı bilmiyoruz dediler. Ağrıkesici iğneler yapıyorlardı. Hiçbiri geçirmiyordu.⁸⁰

Ardından Perihan'ın oğlunun arkadaşı ara ara gelip ona Reiki vermeye başlar:

Sonra eve döndüm. Gerçek'in tanıdığı birisi vardı, onu çağırdı. "Siz yatın, gözlerinizi kapatın" dedi. Yüzümde bir sıcaklık hissettim. Sonra bir baktım yavaş yavaş uyumuşum ben farkında değilim ve sabahleyin uyandım. Bir kez daha oldu bu. Birkaç kez geldi bu çocuk. 'Sen bana ne yapıyorsun Murat?' dedim. Hiçbir şeyin geçirmedığı bu şeyi ne yapıyorsun ki ben uyuyorum. 'Reiki veriyorum ben' dedi.⁸¹

Reiki seanslarından iyi sonuçlar alan Perihan ihtiyaç duyduğu her zaman Reiki'yi kullanabilmek için onu öğrenmeye karar vermiştir. Öğrenirken kendisine uyguluyor ve en sonunda üçüncü aşamayı alarak öğretmenlik seviyesine yükselir.

Tabi bu arada 3. Aşamayı aldıktan sonra zaten baş ağrıları hiç kalmamıştı. O gün bugündür başımın normal bile ağrıdığını bilmiyorum. Ağrıdığı zaman da ağrı kesici kullanmıyorum kendime enerji veriyorum genellikle. Benim için bu mucizeydi.

Bu türden deneyimler modern kültür içinde, diğerlerinin yanı sıra geleneksel iyileştirme yöntemlerinin kişiler için hayati olabilecek beklentilerle tercih edilebildiklerini gösterir. Belki de sorunların büyük olması kişileri, onları deneyimlemeye zorlamaktadır. Bu durum deneyimleyenin öznelliğine göre değişir. Şimdi 70 yaşındaki Perihan yaşadığı

⁸⁰ Kişisel görüşme, 2021.

⁸¹ Kişisel görüşme, 2021.

büyük sağlık sorununa çözüm bulduğu için Reiki'yi öğrense de bu sorunlar geçtikten sonra da ağrı kesiciler almak yerine kendisine Reiki vermeyi tercih etmektedir. Her iki durumda da anlaşılın, geleneğin bir zamanlar modernite içindeki olumsuz konumlandırılışı söz konusu türden deneyimlerle zamanla değişmiş ve onu sağlık sorunları için alternatif kılmıştır. Ancak Perihan'a göre Reiki alternatif olamaz. Ona göre modern tıbbın alternatifi olamaz ve Reiki sadece tamamlayıcı olabilir. Perihan kendisinden yola çıkarak modern tıp ve Reiki arasındaki ilişkiyi yorumlamaktadır:

Alternatif dediğimizde tıbbın yerine geçmesi gerekir. Bir ameliyat yapabilir mi Reiki? Yapamaz. Herkes teşhis edebilir mi? Ben hissediyorum ya da enerji verirken kasıklarım çok sancıldı burada bir problem olabilir diyorum. Ama bu problem nedir? İltihap mıdır, yara mıdır, kist midir? Bunu ben bilemem doktorlar bilir.⁸²

Somatic attention deneyimlerine dayanan teşhis ve tedavi yöntemleri, modern tıbbın somut teşhis ve çözümlerinin yanında tamamlayıcı olarak konumlandırılır. Reiki Perihan'a mucize yaratmış olsa da modern tıbbın teknolojiye dayalı somut çözümler ve teşhisler sunabilmesi iyileştirme yöntemlerinin konumlandırılmasındaki önemli etmenlerden biridir. Dolayısıyla burada olduğu gibi Reiki'nin ve modern tıbbın yöntemlerinin karşılaştırılması Reiki'nin sağlık sistemi içindeki konumunu belirlemektedir.

Diğer görüşmelerde de kişilerin Reiki'yi ve diğer bazı yöntemleri öğrenme sebepleri sağlık problemlerine modern tıp dışında çözümler bulabilmektir. Aynı zamanda masör olan Gerçek de masajı bu sebeple öğrenmiştir:

Gerçek: Masajı kendi sıkıntılarım dolayısıyla öğrenmek istedim. Reiki'yi de annemin hastalıkları, benim belim ağrıyordu yaptığım işten dolayı baya zorlanıyordum eklemelerim. Modellik yapıyordum ressam modelliği. 4 senedir çalışmıyorum. O işi beş yıl yaptım. O nedenle masajı öğreneyim hem öğrenirken masaj da yaparlar hem daha uygun olur fiyat, masaj yaptırsam daha pahalı ama altı ay kursa gidersem altı ay sürekli...

⁸² Kişisel görüşme, 2021.

Ece de sağlığı için Reiki ve Yoga yaptığını söylemektedir. Aynı zamanda reflü olduğunda midesine Reiki uyguluyor. *“Reiki’yi önce sağlığım için öğrendim.”* demiştir.⁸³

4.4.3.1. Pandemi

COVID19 pandemisi süresince gündemde olan çözüm arayışları modern tıbbın yanı sıra var olan iyileştirme uygulamalarını da etkilemiştir. Modern tıp kurumlarının konuyla ilgili çalışmaları devam ederken modern tıp dışında kalan yöntemlere ilgi artmıştır. Bu ilgiye karşılık olarak ve aynı zamanda bu ilgiyi yönlendiren bir şey olarak geleneksel, alternatif, tamamlayıcı tıp uygulayıcıları görüşlerini, yöntemlerini sokağa çıkma yasakları sürecinde internet ağı üzerinden paylaşmaktadırlar. Bu süreçte sağlıklı olmaya verilen önem ve bunun yollarını bulma kaygısı da artmış görünmektedir. Söz konusu iyileştirme yöntemleriyle ilgili kişisel paylaşımlar da aynı doğrultuda arttığı için pandemi sürecinde bu yöntemlerin daha çok yayıldıkları söylenebilir. Görüşme yapılan kişiler de bu süreçte Reiki’nin daha çok ilgi gördüğünü ve artık daha az olumsuz tepki aldığını belirtmişlerdir. Diğer yandan insanların sağlıkla ilgili beklentilerinin artışı doğrultusunda bu alandaki piyasanın beklentileri de artmıştır. İnternet üzerinden yapılan reklamlar da insanların ilgisi üzerinde etkili olmaktadır. Görüşme yapılan kişiler özellikle sosyal medyanın bu konudaki etkisini vurgularlar. Sosyal medyanın iletişimin hızını arttırması dolayısıyla da söz konusu yöntemler yoğun olarak yayılabilmiştir. Bu durumda Reiki geleneğinin tanıtılması, görselleştirilmesi, tartışılması ve böylece yayılması üzerinde internetin büyük etkisi olduğu söylenebilir.

Türkiye’de Reiki anlatılırken ve modern söylemlerin bir arada kullanılması olağandır. Modernitenin Türkiye’deki varlığı Reiki için uygun kültürel zemini oluşturabilmektedir. Kuzey Amerika ve Avrupa’da spiritüel bir terapi sayılan Reiki, Türkiye’de de aynı kavramlarla birlikte anılmaktadır. Reiki’nin modern coğrafyalardan, oraların kültürlerini taşıyarak Türkiye’ye ulaşması onun gelenekselden çok modern bir şey olarak

⁸³ Kişisel görüşme, 2021.

algılanmasına sebep olmuştur. Öncelikli olarak modernleşmiş şehirlerde ilgi görmeye başlayan Reiki bugün internete ulaşımın yaygınlığı ve bu konuda çeviri kitapların artması dolayısıyla Türkiye geneline yayılmaktadır. Bunlar ve yukarıda yer alan incelemeler Reiki'nin Türkiye'de modern kültürle iç içe geçmiş bir gelenek olarak varlığını sürdürdüğüne işaret ederler.

SONUÇ

Üç alanda yapılan görüşmelerde uygulayıcıların sözleri yorumlanarak değerlendirildiğinde geleneksel kültürlerin ve modern kültürün yöntemlere ve şifacılara olan etkileriyle ilgili birbirinden farklı ve birbirlerine benzer durumlar olduğu fark edilmiştir. Örneğin; Bio Hay Hay Doğal Masaj Salonu'ndaki şifacı ve Mikusano Mitakara uygulayıcıları modern kültürle gelen yaşam şeklini bazı hastalıkların kaynağı olarak göstermişlerdir. Diğer yandan Reiki'yle ilgili görüşmelerde modern kültür daha farklı algılanmaktadır. Bu görüşmelerde modern bilimsel bilginin önemi vurgulanmaktadır.

Modernitenin ve geleneğin yöntemlere ve uygulayıcılarına olan etkilerinin, aynı zamanda söz konusu kültürlerin dolaylı olarak birbirlerine olan etkilerini de yansıttığı söylenebilir. Modernitenin içinde beliren geleneksel uygulamaların değişiminde modernite etkili olabilmektedir. Reiki geleneğinin zaman içinde modernleşerek değişmesi bu duruma örnek gösterilebilir. Diğer yandan her üç alanda da modern yaşam içinde geleneksel iyileştirme bilgilerine ihtiyaç duyulduğu ve bu yüzden uygulandıkları fark edilir. Geleneksel iyileştirme bilgilerinin güncel sağlık sorunlarına çözümler sunabilmeleri, modern sağlık yaklaşımlarının dönüşmesine yol açmaktadır. Bu türden etkileşimler uygulamaların uygulayıcılar tarafından konumlandırılma biçimleri üzerindeki önemli etmenler olarak gösterilebilirler.

Uygulayıcıların anlattıkları iyileştirme uygulamalarının bir yerden başka yere taşınmasında, aktarılmasında, içeriklerinin çeşitlenmesinde modern kültürel öğelerden faydalandığını dolayısıyla onun bu açıdan önemli etkileri olduğunu yansıtmaktadır. Mikusano Mitakara'nın aktarımında Youtube, Facebook vb. internet araçlarının kullanılıyor olması ve alanda incelenen diğer pek çok modern araçlar bu duruma örnek gösterilebilir. Diğer yandan Reiki'nin modern yüzyıldaki kıtalar arası yolculuğunda değişimlere uğradığı da hatırlatılmalıdır. Masaj yapan şifacının iyileştirme yöntemlerini öğrenmek için fuarlara katılması; masaj yöntemini, bu uygulamanın modern uzmanlarından dinlemesi gibi alan incelemelerinde karşılaşılabilecek pek çok örnek hatırlanabilir.

Her üç alanda değerlendirilen farklı ifadeler, yöntemlerle ilgili açıklamaların şekillenmesinde modernliğin oldukça büyük etkisi olduğunu açığa çıkarır. Modernitenin yaygınlığının -bazı uygulayıcıların bu kültürle ilgili yer yer olumsuz eleştiriler içeren görüşleri olmasına rağmen- uygulayıcıların yöntemlere yaklaşımını, onların öznel dilini farklı şekillerde etkilediği fark edilir. Örneğin; her üç alanda da uygulayıcıların, yöntemleriyle ilgili açıklamalarında modern bilimsel söylemlerle karşılaşılır. Öte yandan bu duruma benzer şekilde geleneklerin de her üç alanda uygulayıcıların yöntemleriyle ilgili öznel dilini etkiledikleri fark edilir.

İfadelerden anlaşılan, uygulamaların başka insanlarca kültür içinde konumlandırılmalarında modern kültürel unsurların etkisi büyüktür. Örneğin; bilimsel kanıtlar diğer bir deyişle somut göstergeler ve onlara duyulan güven, medya gibi unsurlar yöntemlerin kültür içindeki konumlarına etki ederler. Öte yandan uygulamaların içerdiği geleneksel unsurlar modernitenin, geleneğin bilgileriyle öznel yorumlamalarına yol açabilmektedir. Bu durumda modernitenin, gelenekler temel alınarak konumlandırıldığı söylenebilir. Burada örneklenen iki konumlandırma biçimi söz konusu iki kültürün birbirlerine olan etkisinin yöntemler üzerindeki yansımasıdır.

Anlatılarda insan bedeni modernitenin yansımalarını taşımaktadır. Bu durum sağlık, hastalık ve yöntemlerle ilgili görüşlerin şekillenmesini sağlar. İnsan bedeni hem taşıdığı hastalıklarla modernliğin yansıması olabiliyorken, hem de uygulayıcıda bedenleşerek onun iyileştirme yeteneklerini belirleyebilmektedir. Diğer yandan geleneklerin bedenleşmesinin geleneksel unsurlar içeren iyileştirme yöntemlerinde görülmesi olağan bir durumdur. Burada incelenen alanlarda insanların sağlık, hastalık, tedavi etme ve tedavi almayla ilgili bedensel deneyimleri sonucunda hem modernliğin bedenleşmesi hem de geleneklerin bedenleşmesi “kültürün varoluşsal zemini olarak beden”ni modernite ile geleneğin birbirlerine etki ettikleri, birbirlerini dönüştürdükleri bir alan haline getirir. Geleneklerin bedenleşmesi bir başka açıdan onların kendi içinde birbirlerine eklenilebildiği, birbirlerini dönüştürebildiğini göstermiştir.

Modernliğin ve gelenekselliğin yöntemlere olan etkileri uygulayıcıların bu etkiler çevresinde çeşitli bağlamlar oluşturmalarına yol açmıştır. Bu bağlamlar birçok temayı

yansıtmaktadır. Örneğin; bu etkiler sonucunda modernliğin kişilerin öznellikleri dahilinde geleneksel bilgilerle yorumlanması ve tam tersi modern kültürün içeriğiyle geleneklerin yorumlanması söz konusu bağlamların oluşma sebeplerinden biridir. Uygulayıcıların modern kültür içinde ekonomilerini sürdürme yöntemleriyle ilgili ifadeler, bilgiler de öznel yaklaşımlarla oluşturdukları başka bir bağlam modelini yansıtarak bir başka örneği oluşturmaktadır.

Geleneksel ve modern kültürün insan bedeninde yaşama geçtiğini yansıtan ifadeler hastalık ve sağlık coğrafyası olarak insan bedenini de söz konusu bağlamların zemininden biri haline getirir. Yine bedenle ilgili olarak *somatic attention* (bedensel dikkat) içeren yöntemlerin modernite ile gelenek etkisindeki öznel yorumlamaları da kültürel ilişkilenmeler içerirler. Masaj uygulayan şifacının bedeninin bir ayna gibi ona başvuran kişilerin hastalıklarını yansıtmaması onun *somatic attention* deneyimini yansıtmaktadır. Şifacı, bedenine yansıyanların “enerji” olduğunu dile getirerek modern bilimsel bir ifade kullanmayı tercih etmiştir. Burada modern bilimsel keşiflerin şifacının deneyimlerini aktardığı öznel dilini etkilediği fark edilmektedir. Diğer iki alanda da benzer örneklerle karşılaşmak mümkündür. Mikusano Mitakara'nın TaMaChi-Hamam etkinlikleriyle topluluğun bir araya gelerek birbirlerinin bedenlerine masaj yaparak bedende tıkanıklıklar yaratan “modern kültürün öğrenmeleri”ni (*embodied knowledge*) ortadan kaldırmaya çalışmaları hatırlanabilir. Reiki uygulayıcısının Reiki'nin bedeninde diğer bedene akışını hissetmesi sonucunda yaşadığı *somatic attention* (bedensel dikkat) deneyimini bilimsel olarak aktaramaması fakat yine de yönteminin geleneksel ve modern arasında bir noktada durduğunu ifade etmesi de söz konusu duruma örnek gösterilebilir.

Uygulayıcıların yukarıda sözü edilen türden örüntüler içinde geleneksel, modern veya hem geleneksel hem modern etkiler yansıtan öznelliklerle; iyileştirme yöntemlerini ve kendilerini ifade ettikleri fark edilmiştir. Dolayısıyla uygulayıcıların kendilerini ve iyileştirme yöntemlerini modernlik ile geleneksellik arasında, çeşitli bağlamlara göre konumlandırarak uygulamaları sürdürdükleri ve aktardıkları sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Adams, J. D. Jr. (2014), What can traditional healing do for modern medicine, *by Association of genuine traditional medicine*, 4(2): 9.1-9.6.

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Atatürk Araştırma Merkezi. (2006). Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri İstanbul: Divan.

Beeler, D. (2013). Reiki embodied: An anthropological approach to Reiki. *DAJ (Durham Anthropology Journal)*, 19(1), 63–75.

Baer, H. (2002). The Growing Interest of Biomedicine in Complementary and Alternative Medicine: A Critical Perspective. *Medical Anthropology Quarterly*, 16(4), 403-405.

Baer, H. (2003). The Work of Andrew Weil and Deepak Chopra-Two Holistic Health/New Age Gurus: A Critique of the Holistic Health/New Age Movements, *Medical Anthropology Quarterly* 17(2), 233-250.

Bartu Candan, A., & Özbay, C. (2018). Sağlık Antropolojisi, *Kültür Denen Şey içinde*. 305-317 İstanbul: Metis.

Bozdoğan, S., & Kasaba, R. (2010). *Rethinking modernity and national identity in Turkey*. University of Washington Press.

Broome B., & Broome, R. 2007, Native Americans: Traditional Healing, *UROLOGIC NURSING*, 27(2), 161-163

Classen, C. (2012). *The Deepest Sense: A Cultural History of Touch*. University of Illinois Press.

Crawford, R. (2006). Health as a meaningful social practice. *Health: An Interdisciplinary Journal For The Social Study Of Health, Illness And Medicine*, 10(4), 401-420.

Csordas, J. T. (2000). The Navajo Healing Project, *Medical Anthropology Quarterly*, 14(4), Theme Issue: Ritual Healing in Navajo Society, 463-475

Csordas, J. T. (1993). Somatic Modes of Attention. *Cultural Anthropology*, 2 (May), 135–56.

Csordas, J. T. (1990). Embodiment as a Paradigm for Anthropology. *Ethos* 18(1), 5–47.

Dole, C. (2004). In The Shadows Of Medicine And Modernity: Medical Integration And Secular Histories Of Religious Healing In Turkey, *Culture, Medicine and Psychiatry* 28: 255–280

Dole, C. (2015). *Seküler Yaşam ve Şifacılık: Modern Türkiye’de Kayıp ve Adanmışlık*. İstanbul: Metis.

Eliade, M. (2020). *İmgeler ve Simgeler*. Ankara: Doğu Batı.

Eliade, M. (1999). *Şamanizm*. Ankara: İmge Kitabevi.

Emiroğlu, Kudret, & Aydın, Suavi (2003). *Antropoloji Sözlüğü*,. XII+963, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Eriksen T. H. (2012). *Küçük Yerler Büyük Meseleler*. Ankara: Birleşik Kitabevi

Ersoy, R. (2014), Modernizm-Postmodernizm Bağlamında Geleneksel Tıp Uygulamalarının Güncelliği Üzerine Bir Değerlendirme, *Milli Folklor*, 26 (101).

Foucault, M. (2002). *Kliniğin Doğuşu*. (Çev.: Temel Keşoğlu). İstanbul: Doruk.

Fromm E, & Suzuki D.T. (1960). *Zen Buddhism and psychoanalysis*. Harper & Row: New York.

Finnegan, J. (1992), The New Age Movement: A New Religion?, *The Furrow* , 43(6), 351-359.

Geertz, C. (2010). *Kültürlerin Yorumlanması*. Ankara: Dost Kitabevi.

Giddens, A. (1994). *Modernliğin Sonuçları*, İstanbul: Ayrıntı.

Gibson, J. (1968) *The Senses Considered as Perceptual Systems*. London: George Allen & Unwin.

Gone J. P. (2010) Psychotherapy and Traditional Healing for American Indians: Exploring the Prospects for Therapeutic Integration. *The Counseling Psychologist*. 38(2), 166-235.

Gürsoy, A. (1996). Beyond the orthodox: Heresy in medicine and the social sciences from a cross-cultural perspective. *Social Science & Medicine*, 43(5), 577-599.

Haviland, W., Walrath, D., McBride, B., & Prins, H. (2011). *Cultural Anthropology: The Human Challenge*. Australia: Wadsworth.

Hinojosa, S. (2002). "The Hands Know": Bodily Engagement and Medical Impasse in Highland Maya Bonesetting. *Medical Anthropology Quarterly*, 16(1), 22-40.

Holland, D.; Leander K. (2004). Ethnographic Studies of Positioning and Subjectivity: An Introduction, *Ethos*, 32 (2), 127-139

Hsu. E. (1999). *The transmission of Chinese Medicine*, The Press Syndicate Of University Of Cambridge

Inda, J.X.; Rosaldo, R. (2008). *The anthropology of globalization: A reader*, Malden: Blackwell.

Jablonski, N. (2013). *Skin: A Natural History*. Berkeley: University of California Press.

Jakobsen, M. D., (1999). *Shamanism: Traditional and Contemporary Approaches to the Mastery of Spirit and Healing*, New York, Oxford, Berghahn Books,

Kaplan, M. (2008). *Geleneksel Tıbbın Yeniden Üretim Sürecinde Kadın: Ankara Kent Örneğinde Kuşaklar Arası Çalışma* (Yayımlanmış doktora tezi). Ankara Üniversitesi.

Kaplan, M. (2010). “Sağlık ve Kültürün Buluştuğu Alan: Tıbbi Antropoloji”, *Folklor/Edebiyat Dergisi* 16 (64), 225-235.

Kaplan, M. (2015). “Geleneksel Tedavi Pratikleri ve Uygulayıcıları: Kadın Şifacılar”, *Milli Folklor Dergisi*, sayı: 108.

Katz, R. (1982). *Boiling Energy*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press

Kızıldağ Soileau, D. (2006). *Elif Ana (Maraş-Pazarcık) Ziyareti Üzerine Antropolojik Bir Çözümleme*, (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

Kirmayer, L.J. (2003). *Reflections on embodiment*. In: J. Wilce (ed.) *Social and Cultural Lives of Immune Systems* New York: Routledge, 208-309.

Knight, Chris, 1985. “Menstruation as Medicine”. *Social Science and Medicine*, 21 (6).

Kuriyama, S. (2011). *The expressiveness of the body and the divergence of Greek and Chinese medicine*. New York: Zone Books.

Lichtenstein A.H, Berger A, Cheng M.J. (2017) Definitions of healing and healing interventions across different cultures. *Ann Palliat Med*, 6(3):248-252.

Mardin, Ş. (1991) *Türk Modernleşmesi*, İstanbul: İletişim.

McGuire, M. (2002). Not All Alternatives Are Complementary. *Medical Anthropology Quarterly*, 16(4), 409-411.

Merrifield, C. (2013). Modernity of This Century: Four Ethnographic Perspectives, *Anthropology Of This Century*, Issue 8, London

Micozzi, M. S. (2002). “Culture, anthropology and the return of complementary medicine”, *Medical Anthropology Quarterly*. USA: Washington, 16 (4), 398-401.

Micozzi, M., (2015) *Fundamentals of Complementary and Alternative Medicine*, by Saunders, an imprint of Elsevier Inc.

Migdal, J. S. (2015) Finding the Meeting Ground of Fact and Fiction: Some Reflections on Turkish Modernization, *Rethinking Modernity and National Identity in Turkey* içinde, pp. 204-209.

Mollahaliloğlu S., Uğurlu G., Kalaycı M. Z., Öztaş D., (2015). Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamalarında Yeni Dönem, *Ankara Med J*, 15(2):102-105

Onbaşı, F. G. (2003) ‘Geleneksel’ ve ‘Modern’: Sınırlar ve Geçirgenlikler Üzerine , *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 25 (83).

Ortner, S. B., (2005). Subjectivity and cultural critique. *Anthropological Theory*, 5(1), .31–52.

Pal S.K (2002), Complementary and alternative medicine: An overview, *Current Science*, 82(5).

Rodaway, P. (1994). *Sensuous Geographies: Body, Sense and Place*. London: Routledge. 198 pp.

Sandoz, T. (2010), *Alternatif Tıp Tairhi*, Ankara: Dost Kitabevi.

Seligman, R. (2014). *Possessing Spirits and Healing Selves: Embodiment and Transformation in an Afro-Brazilian Religion*, Palgrave Macmillan, New York, 209 pp.

Singh, M. (2018). *The cultural evolution of shamanism*, Behavioral And Brain Sciences, April, 1-66.

Shills, E. (2003), Gelenek (Çev.Hüsametdin Arslan), *Doğu Batı Düşünce Dergisi: Modernliğin Gölgesinde Gelenek*, 25(83).

Stein, D. (1995), *Essential Reiki : A Complete Guide to an Ancient Healing Art*, United States: Crossing Press

Struthers, R., Eschiti, V., & Patchell, B. (2004). Traditional indigenous healing: Part I. *Complementary Therapies In Nursing And Midwifery*, 10(3), 141-149.

Tanaka, S. (2011) The notion of embodied knowledge. In P. Stenner, J. Cromby, J. Motzkau, J. Yen, & Y. Haosheng (Eds.), *Theoretical psychology: Global transformations and challenges* (pp. 149-157). Concord, Canada: Captus Press.

Tavukçu, H. (2016), *Geleneğin Yeniden Keşfi Bağlamında Halk Hekimliği (Ankara Kent Örneği)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).

Matuk, C. (2006), Seeing the Body: The Divergence of Ancient Chinese and Western Medical Illustration, *JBC*, 32 (1).

Uğurlu, S. (2011) Traditional Folk Medicine In The Turkish Folk Culture, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 6 (4), 317-327.

Usui M., Petter F.A., 2000, *The Original Reiki Handbook of Dr. Mikao Usui*, Lotus Press, USA

Yalvaç Arıcı, H. (2021). Modern şifacılık yönelimlerinden enerji şifacılığı uygulamaları. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 11, 233-267.

Yürür, G. K. (2019). *Dersim Alevileri'nde İyileştirme Geleneği*, İstanbul: Otonom Yayıncılık.

Yücel, D. (2007), *Reiki'nin Oluşumu, Gelişimi ve Türkiye'deki Yansımaları*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İzmir

Wing Önder, S. (2007). *We Have No Microbes Here: Healing Practices in a Turkish Black Sea Village*, Carolina Academic Press, Durham, xxv, 304 pp.

Winkelman M. J. (1990), Shamans and Other "Magico-Religious" Healers: A Cross-Cultural Study of Their Origins, Nature, and Social Transformations, *Ethos*, 18 (3), 308-352.

Winkelman, M. (2009). *Culture and Health: Applying Medical Anthropology*, San Francisco: Jossey-Bass a Wiley imprint.

Wolputte, S.V. (2004). Hang on to yourself: of bodies, embodiment, and selves, *Annu. Rev. Anthropol.* 33, 251–69

Zollman, C., & Vickers, A. (1999). ABC of complementary medicine: What is complementary medicine? *BMJ*, 319(7211), 693-696

Zürcher, E. J. (2017). *Turkey: A modern history*, London: I. B. Tauris.

Bağlantılar:

1. GETAT Özet Kitabı 2019 (Erişim tarihi: 15.02.2021)
<https://getat2019.saglik.gov.tr/static/getat-kongre-ozet-kitabi.pdf>
2. WHO (2001). Legal Status of Traditional Medicine and Complementary/Alternative Medicine: A Worldwide Review (Erişim tarihi: 05.05.2020)
<https://www.who.int/publications/i/item/9789241506096>
3. WHO (2002). Traditional Medicine Strategy: 2002-2005. (Erişim tarihi: 02.18.2021)
<https://www.who.int/publications/i/item/9789241506096>
4. WHO (2006). Constitution of the World Health Organization Basic Documents, Forty-fifth edition, Supplement, October . (Erişim tarihi: 12.12.2020)
https://www.who.int/governance/eb/who_constitution_en.pdf
5. WHO (2013). WHO traditional medicine strategy: 2014-2023.
<https://www.who.int/publications/i/item/9789241506096>
(Erişim tarihi: 02.12.2020)

